

รายงานการวิจัย

ประวัติการณ์ค้นคว้าวัฒนธรรมชนชาติไท

และ

ศาสตราจารย์ ดร.คุณบรรจบ พันธุเมธา

กัญญา ลีลาสัย

โครงการประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท

ได้รับทุนอุดหนุนจาก

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

กันยายน 2541

รายงานการวิจัย

ประวัติการค้นคว้าวัฒนธรรมชนชาติไท

และ

ศาสตราจารย์ ดร.คุณบรรจบ พันธุเมธา

กัญญา ลีลาลัย

โครงการประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท

ได้รับทุนอุดหนุนจาก

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

กันยายน 2541

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	ก.-ง.
ความเป็นมา ความเข้าใจ และคำขอบคุณ	(๑)-(๕)
อาจารย์บรรจบกับความสนใจเรื่องชนชาติไท	1
คนไทในอินเดีย	39
คนไทในพม่า	75
คนไทในจีน	128
คนไทในเวียดนามและลาว	181
คนไทและไทยในวันนี้	218
ภาคผนวก	228
- กาเลหม่านไต	229
- กาเลหม่านไตในรัฐชาน	248
- ไปสอบคำไทย	259
- คำศัพท์เมืองขาง	281
- คนไท-ไทย ไตลื้อ ไตเหนือ	293
บรรณานุกรม	306

คำนำ

หนังสือ ประวัติการค้นคว้าวัฒนธรรมชนชาติไท และ ศาสตราจารย์ ดร.คุณ บรรจบ พันธุเมธา ของคุณ กัญญา ลีลาลัย ในทัศนะของข้าพเจ้า มีลักษณะพิเศษ 2 ประการ คือ 1) ที่ความสำคัญของวัฒนธรรมชนชาติไทนอกดินแดนประเทศไทย ที่มีต่อวัฒนธรรมไทยประเทศไทย และ 2) ให้ความสำคัญแก่นักวิชาการตัวอย่างที่เป็นคนไทย คือ อาจารย์บรรจบ พันธุเมธา และคาดหวังบทบาทของนักวิชาการและปัญญาชนไทยปัจจุบัน

คุณกัญญา ที่ประเด็นที่สำคัญกว่าวัฒนธรรมแห่งชาติของประเทศไทยเราประกอบขึ้นมาจากวัฒนธรรมแห่งชุมชนทั้งหลายที่ดำรงอยู่ในดินแดนประเทศไทยขณะนี้ ชาติไม่ใช่มโนภาพ (concept) ที่เลื่อนลอย แต่มีรากฐานที่เป็นจริง คือชุมชน วัฒนธรรมแห่งชาติ คือ วัฒนธรรมองค์รวมของวัฒนธรรมชุมชน

จากหนังสือเล่มนี้ของคุณกัญญา ข้าพเจ้าสรุปได้ว่า ชุมชนในประเทศไทยนี้มี 2 ประเภท ประเภทแรกคือ มีวัฒนธรรมไท ชุมชนประเภทนี้จำนวนมากอยู่ในเขตที่เดิมเป็นอาณาจักรไทอื่น (ล้านนาและล้านช้าง) หรืออาจถูกกวาดต้อนหรืออพยพมาจากนอกดินแดนประเทศไทยปัจจุบัน แต่พวกเขามีวัฒนธรรมไท พูดภาษาไทย และเป็นไทแบบชาวบ้านด้วย ในภาคเหนือชุมชนเหล่านี้อาจอยู่มาตั้งแต่เดิมในอาณาจักรล้านนา หรืออาจถูกกวาดต้อนหรืออพยพมาจากเชียงตุง ไทใหญ่เมืองอื่น สิบสองพันนา ลาว ในภาคอีสานชาวไทอีสานเป็นประชาชนของอาณาจักรไท (ลาว) ล้านช้างอาจอยู่มาก่อนแล้ว หรืออพยพมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ในภาคกลางมีชุมชนไทจำนวนมากที่ถูกกวาดต้อนมาจากอาณาจักรลาวและสิบสองจุไท และก็มีชุมชนที่มีหรือรับวัฒนธรรมไทมาแต่เดิมด้วย ชุมชนในประเทศไทยประเภทที่สองคือ มีทั้งวัฒนธรรมเดิมของตนเองและรับวัฒนธรรมไท อาจเป็นชุมชนมอญ-เขมร เช่น ชาวลัวะ ข่า ถิ่น กูย เขมร ฯลฯ หรือเป็นชุมชนชาวมาเลย์ หรือกะเหรี่ยง หรือชาวเขา แต่พวกเขาพูดภาษาไทยได้ ใจสมัครใช้ภาษาไทยเป็นภาษากลาง ในการติดต่อกับชุมชนชาวไทและชุมชนอื่น อยู่ร่วมในพื้นที่เดียวกันกับชุมชนไทมานาน ณ ระดับครอบครัวและชุมชนดำรงวัฒนธรรมดั้งเดิมของบรรพบุรุษ ณ ระดับท้องถิ่นมีวัฒนธรรมไท กล่าวได้ว่า องค์รวมของวัฒนธรรมของชุมชนในประเทศเราคือวัฒนธรรมไท วัฒนธรรมไทคือวัฒนธรรมแห่งชาติ คุณกัญญาชี้ให้เราทราบอย่างนี้ นี่สำคัญยิ่งคือวัฒนธรรมแห่งชาติของไทยไม่ใช่สิ่งเลื่อนลอย คือองค์รวมของวัฒนธรรมของชุมชนในประเทศไทย

เนื่องจากชุมชนในประเทศไทยประเภทที่หนึ่งจำนวนมาก เป็นชุมชนที่เดิมอยู่ในเขต "ประเทศราช" ของไทย (ล้านนา อีสาน) หรืออพยพหรือถูกกวาดต้อนมาจากนอกดินแดนประเทศไทยปัจจุบัน หรือเป็นผู้ที่รับวัฒนธรรมไทมาจากนอกเขตแดนประเทศไทยปัจจุบัน การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไทที่อยู่นอกประเทศไทย จึงมีความสำคัญมากต่อการเข้าใจวัฒนธรรม

ไทยประเทศไทย วัฒนธรรมไทยนอกประเทศไทยคือรากหรือต้นกำเนิดของวัฒนธรรมไทยประเทศไทย

นอกจากนี้ คุณกัญญา ยังได้ชี้ถึงความสำคัญอย่างยิ่งของการศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไทยนอกประเทศไทยอีก 2 ข้อ คือ 1) ทำให้เราทราบว่า ผู้ที่สืบสานวัฒนธรรมชนชาติไทยมาแต่แรกเริ่ม จนวัฒนธรรมนี้เข้ามาอยู่ในดินแดนประเทศไทย คือชาวบ้านธรรมดาในประเทศไทย ชาวบ้านในชุมชนไทยชนบททั้งหลาย โดยเฉพาะผู้ที่ถูกกวาดต้อน คือผู้มีวัฒนธรรมไทเดิม อันเก่าแก่โบราณและมีขอบเขตครอบคลุมอาณาเขตกว้างใหญ่ ผู้ปกครองคือรัฐและข้าราชการ เสียอีกที่รับวัฒนธรรมอินเดียและจีนทางด้านภาษา พิธีกรรม อุดมการณ์ และการจัดองค์กรทางสังคม ปรากฏผลเป็นการตกลึกฝังตัวของระบบศักดินา ชาวบ้านจึงควรภูมิใจที่กลุ่มของตัวเองคือผู้แบกรับและสืบทอดแกนใจกลางของวัฒนธรรมแห่งชาติ ชาวบ้านไม่ควรมีปมด้อยอีกต่อไปว่าตนมีที่ยืนที่ต่ำต้อยในสังคมและวัฒนธรรมไทย แท้ที่จริงชาวบ้านคือผู้มีวัฒนธรรมไทที่บริสุทธิ์ ดั่งงามและเก่าแก่ ชุมชนหมู่บ้านของเขาคือสถาบันหลักสืบเนื่องมาแต่โบราณของสังคมไทย 2) ทำให้เราเริ่มเข้าใจว่า ชาวจีนและผู้สืบเชื้อสายทั้งหลายจำนวนมากในประเทศไทย อาจเป็นผู้ที่มีวัฒนธรรมไทหรือสายเลือดไทยมาแต่ดั้งเดิม เราทราบว่าชาวชนบทในประเทศจีนได้แม่น้ำแยงซีเกียงลงมาเป็นชาวเซว่ ซึ่งเป็นชาวไทเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ไม่ใช่ชาวจีน "ชาวจีน" ที่อพยพมาอยู่เมืองไทยส่วนใหญ่มาจากชนบทตอนใต้ของจีน เป็นไปได้อีกมากอย่างหนึ่งที่พวกเขา ก็คือชาวไทเดิม เดินทางกลับมาสมทบกับชาวไทในเอเชียอาคเนย์ เขาไม่ใช่ชาวจีน เขาเพียงแต่เดินทางมาจากท้องที่ๆ เดี่ยวนี้อยู่ในเขตประเทศจีนเท่านั้น วัฒนธรรมของเขาก็ไม่ใช่จีนแท้ ทั้งในเรื่องความเชื่อและภาษา ความเชื่อของเขายังมีแนวคิดแบบเต๋า แบบขงจื้อ ภาษาก็เป็นแบบผสมภาษาท้องถิ่นกับภาษาจีนอื่น

นัยความสำคัญอย่างยิ่ง 2 ข้อข้างต้นนี้ คือทำให้เราได้มีจิตสำนึกว่า ความเป็นชาติไทยมีความหมายอย่างยิ่ง เป็นองค์รวมของผู้มีวัฒนธรรมเดียวกันแท้จริง ชุมชนชาวบ้านต่างมีวัฒนธรรมไทด้วยกันทั้งนั้น คนชั้นกลางหากจะรับวัฒนธรรมชาวบ้านก็คือการกลับเข้าหาวัฒนธรรมของบรรพบุรุษของตัวเอง ทั้งในแง่บรรพบุรุษไปเซว่ และบรรพบุรุษผู้สืบสานวัฒนธรรมไทในแหลมทอง คนในชาติทุกคนและชุมชนในชาติทุกชุมชนต่างสามารถสืบสานประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของตนเองได้ และต่างก็จะได้ค้นพบด้วยความยินดีปรีดาว่า ทุกคนทุกชุมชนมีที่มาจากที่เกียรดิและต่างก็มีวัฒนธรรมไทด้วยกัน เป็นพี่เป็นน้องกัน ด้วยกันทั้งนั้น เมื่อสืบสานความเป็นมาทางจิตวิญญาณได้อย่างนี้ ชาวไทยทุกคนชุมชนไทยทุกชุมชนก็จะรู้สึกมีศักดิ์ศรีความภาคภูมิใจกลับคืนมา เชื่อมั่นในวิจารณ์ญาณของตัวเอง เป็นตัวของตัวเอง นับถือตัวเอง เชื่อว่าตนเป็นที่พึ่งแห่งตนได้ และบทแทรกตามคือหลักที่ว่าควรช่วยเหลือและพึ่งกันเอง ระหว่างผู้ใกล้ชิดก่อนเป็นลำดับแรก ครอบครัว ชุมชน ท้องถิ่น ประเทศชาติมาเป็นลำดับขึ้น

ไป มาก่อนคิดพื้งต่างชาติ รวมกำลังระหว่างผู้ใกล้ชิด ขยายเครือข่ายจากหน่วยย่อยสู่หน่วยใหญ่ จะทำให้ไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากภายนอกได้ง่าย ดีกว่าการรวมกันแบบเดิมที่ใช้การบังคับตามสายการบังคับบัญชาของรัฐและระบบราชการ หรือการรวมแบบใหม่โดยอำนาจทุน การรวมด้วยสายใยภาษาและวัฒนธรรมโดยใจสมัครคือความหมายของความเป็นชาติไท เป็นการรวมกันด้วยจิตใจ ด้วยความรัก ด้วยความปรารถนาดี มีน้ำใจต่อผู้อื่น สิ่งนี้เป็นคุณสมบัติพื้นฐานที่เด่นพิเศษของวัฒนธรรมไทยอยู่แล้ว

การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมชุมชนและสถาบันชุมชนอย่างเหนียวแน่นในสังคมไทย คือการมีจิตใจและสถาบันแบบบุพกาลอยู่ ณ ฐานรากของระบบเศรษฐกิจและการเมือง ชาวไทยให้คุณค่าสูงแก่ความเป็นอิสระ ไม่แข็งตัว เน้นศักดิ์ศรี และเปี่ยมด้วยความมั่นใจ คุณลักษณะพิเศษที่สำคัญยิ่งนี้จะทำให้เราคิดได้ใหม่ว่า เราจะต้องก้าวต่อไปโดยมีรากฐานอยู่บนการพึ่งตนเองของชุมชน ของท้องถิ่น และของชาติ เป็นเครือข่ายในแนวนอนของชุมชนและท้องถิ่น ประกอบขึ้นเป็นชาติ อีกทั้งทำให้เราคิดใหม่ ตั้งคำถามใหม่ด้วยว่า ระบบทุนและรัฐประเทศไทยจะต้องมีลักษณะเฉพาะอย่างไร? จะต้องปรับตัวอย่างไร? จึงจะเป็นส่วนแท้จริงของสังคมและวัฒนธรรมไทยได้ หากนายทุนและรัฐมีบทบาทช่วยผลักดันประเทศชาติและชุมชนไทยพัฒนาก้าวไปข้างหน้า บนฐานของประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมของเราเองได้ นายทุนและรัฐจึงจะมีความชอบธรรมที่จะดำรงอยู่เป็นสมาชิกของสังคมและวัฒนธรรมไทย สิ่งเหล่านี้คือความคิดฝันและปัญหาที่ศทางสังคมไทยของคุณกัญญาที่ข้าพเจ้าได้รับจากการอ่านงานนี้ของเธอ เป็นความฝันที่ข้าพเจ้าเห็นความสำคัญอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าเป็นผู้หนึ่งที่อยากขอร่วมความฝันและขอร่วมแสวงหาไปด้วยกับเธอ

ความปรารถนาสำคัญอีกประการหนึ่งของคุณกัญญาในการเขียนหนังสือนี้ คือต้องการยกย่อง ศาสตราจารย์ ดร.คุณบรรจบ พันธุเมธา นักวิชาการชาวไทย(ค.ศ.1920-1992) ผู้มีผลงานค้นคว้าทางด้านภาษาและวัฒนธรรมของชนชาติไทนอกประเทศไทย อาจารย์คุณบรรจบเลื่องลือเดินทางคนเดียวไปฮั้วสัสมและไทใหญ่ เพื่อศึกษาภาษาและวัฒนธรรมของชาวไทยในช่วงสมัยที่การเดินทางยากลำบากมาก และยังไม่มึนักวิชาการไทยผู้ใดได้ทำมาก่อน คุณกัญญา อยากให้นักวิชาการและปัญญาชนไทยปัจจุบันรู้จักและเอาจริงเอาจังกับการทำงานทางวิชาการ มีจิตใจใฝ่รู้ อยากค้นคว้าให้รู้ในสิ่งที่ยังมึไม่รู้ เอาตัวอย่างอาจารย์บรรจบอุทิศตัวกับงานค้นคว้าทางวิชาการอย่างอาจารย์บรรจบ คุณกัญญาเห็นว่านักวิชาการและปัญญาชนไทยปัจจุบันมักเพลึงกับลาภยศชื่อเสียง ห่างเหินจากชาวบ้าน มึค้นหาความเป็นจริงและคิดแก้ปัญหาที่เป็นจริงของสังคมไทย เธออยากให้โลกของปัญญาชนกับโลกของชาวบ้านไทยเชื่อมโยงกันมากขึ้น "ปัญญาชนควรเร่งคืนความรู้และความจริงให้สังคมและควรเร่งทำหน้าที่เป็นปัญญาให้สังคมไทยโดยรวม" ถ้าจะกล่าวทางทฤษฎี ความคิดของคุณกัญญาก็คือ การเรียกร้องหาปัญญาชนของประชาชน(organic intellectu)ที่จะประกอบ

วัฒนธรรมและอุดมการณ์ของประชาชนขึ้นมาเป็นระบบจากข้อมูลประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ภาษา และการดำรงชีวิต ที่อาจอยู่กระจัดกระจาย ข้อเรียกร้องนี้มีความสำคัญมาก เพราะประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และจิตวิญญาณของชุมชน บ่อยครั้งถูกทำลาย หรือถูกรอบงำโดยระบบทุนและรัฐ การนำเสนอความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนและวัฒนธรรมแห่งชาติ จะปรากฏเป็นจริงได้ ต้องมีนักวิชาการและปัญญาชนของประชาชน ในสภาวะปัจจุบันที่ประเทศชาติและชุมชนไทยประสบปัญหา ถูกต่างชาติเข้าครอบครอง ถูกยึดทรัพย์สินและทรัพยากร สิทธิของประเทศไทยกำลังกลายเป็นส่วนเป็นเลี้ยว แยกแยกไปเป็นของนายทุนต่างชาติ จากที่ต่างๆ กันผู้เข้ามาเป็นเจ้าของ การมีสำนักและจิตวิญญาณเศรษฐกิจและวัฒนธรรมแห่งชาติ ยิ่งมีความสำคัญ คุณกัญญาจึงเรียกร้องให้นักวิชาการและปัญญาชนเร่งศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทย เป็นผู้นำทางปัญญาที่จะประกอบหรือชูแนวคิดเศรษฐกิจและวัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นทิศทางระดมพลังของชาวไทย

ข้าพเจ้าเห็นด้วยกับการเรียกร้องของ คุณกัญญา ต่อนักวิชาการและปัญญาชนไทย ข้าพเจ้าอยากให้พวกเขาสนใจและศึกษาชุมชนไทย ท้องถิ่นไทย และประเทศไทยไทย ข้าพเจ้าอยากให้ปัญญาชนไทยเข้าใจและมีอารมณ์ร่วมกับประชาชนอย่างลึกซึ้ง จะก่อให้เกิดเป็นพลังมหาศาล การเคลื่อนไหวของประชาชนจะมีทิศทางและเป้าหมายร่วมกัน จะรักษาประเทศไทยไว้ได้ และพัฒนาต่อไป

ข้าพเจ้าชื่นชมแนวคิดของคุณกัญญา ลีลาลักษณ์ และ ประทับใจมากกับการอุทิศตัวทำงานของเธอ เธอก็คืออาจารย์คุณบรรจบในยุคสมัยของเรานั้นเอง อีกทั้งเธอยังทำบทบาทเพิ่มเติมจากท่านอาจารย์บรรจบอีก คือเธอเป็นนักคิดด้วย ไม่เพียงแต่ค้นคว้าเท่านั้น คุณกัญญาเรียนหนังสือน้อย จบแค่ชั้นมัธยม แต่เธอรักการทำงานวิจัย เธอศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง นำสรรเสริญยิ่งนัก เธอเคยใช้แรงงานกายอย่างหนัก เป็นกรรมกรโรงงาน เป็นเกษตรกร เป็นแม่ค้า เป็นแม่บ้าน เธอเป็นประชาชนธรรมดา เป็นชาวบ้านเต็มขั้นจริงๆ แต่เธอก็สามารถทำงานความคิดทำงานค้นคว้าได้อย่างดีด้วย ข้าพเจ้ารู้สึกภูมิใจมาก คณะวิจัยของเราทุกคนก็รู้สึกภูมิใจมากที่มีคุณกัญญาเป็นนักวิจัยคนหนึ่งในทีม เธอคือต้นแบบของปัญญาชนและประชาชนในตัวตนๆ เดียวกัน ข้าพเจ้าหวังว่าต่อไปเราจะได้พบเห็นคนอย่างเธอมากขึ้นในสังคมไทย ปัญญาชนไทยซึ่งเป็นคนของชาวบ้าน และชาวบ้านผู้มีความคิดอ่านเป็นปัญญาชนพร้อมในตัวตนเดียวกัน ข้าพเจ้าเชื่อมั่นว่างานของคุณกัญญาจะมีผลสะท้อนสูง เพราะเป็นงานที่ประสานรวมพลังปัญญาของปัญญาชนและพลังปรารถนาของมวลประชาชน

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา

4 ตุลาคม 2541

ความเป็นมา ความเข้าใจ และ คำขอบคุณ

จากสงครามค่าเงินบาทที่เริ่มเกิดขึ้นเมื่อเดือนมกราคม 2538 ทำให้ดิฉันซึ่งติดตามความเป็นไปของสังคมผ่านข่าวสารวิกฤตต่ออนาคตของสังคมไทย ในระดับประเทศดิฉันมองเห็นกระบวนการบริบทภัยคนชั้นกลางผ่านสิ่งที่เรียกว่า "ตลาดทุน" และ "ตลาดเงิน" ในระหว่างประเทศดิฉันคาดว่าประเทศไทยใกล้เคียงกับเทคโนเวอร์ แต่"หลุมดำ"แท้จริงที่ดึงดูดเอาเงินทองของประเทศไปไว้ในมือพ่อมดทางการเงินทั้งในและต่างประเทศนั้น อยู่ที่ใน "ใจ" ของคนเรา คืออยู่ที่ความไร้จิตสำนึกทางสังคมของชาวไทย

ดิฉันปวดร้าวทุกครั้งที่จรดปากกาพูดกับผู้คนทั้งหลายที่กำลังหลงระเห็จกับภาพลวงตาของเศรษฐกิจฟองสบู่ ดิฉันเป็นอนาธิปัตย์นิยม ปฏิเสธรัฐทุกรัฐ ทั้งยังกลัวความคิดคลั่งชาติมาก ดังนั้น แม้จิตใจจะสั่นไหวเห็นว่าปัญหาเกิดจากพวกคนชั้นนำและชั้นกลางไม่รักชาติ พวกเขาไม่คำนึงถึงสังคมโดยรวม มุ่งเอาแต่ประโยชน์เข้าตน มองเห็นความฉ้อฉลต่างๆ เป็นเรื่องธรรมดาสามัญ แต่ดิฉันกลับไม่กล้าเขียนคำว่า"ชาติ"ออกมา ทั้งไม่กล้าเรียกร้องให้ส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องหันมาทำอะไรเพื่อ"ชาติ"กันบ้าง ได้แต่เขียนเรียกร้องจิตสำนึกทางสังคมของผู้คนทั้งหลายออกไปอย่างเลื่อนลอย

ในช่วงปลายปี 2538 ดิฉันได้รู้จักกับ อาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ท่านกำลังศึกษาประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท ครั้งแรกดิฉันไม่เข้าใจว่าทำไมจึงต้องกลับไปศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนที่ย้อนไปไกลลิบลิบขนาดนั้น ต่อมาจึงมองเห็นว่า ที่ท่านต้องการแสวงหากำเนิด ตัวตน และความเป็นมาของชนชาติไท เพราะต้องการแสวงหาความเป็นชาติที่ปราศจากรัฐ คือ ความเป็นชาติที่ประกอบขึ้นจากประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม เรื่องนี้ จึงมากระทบใจดิฉันเข้าอย่างจัง ถ้าหากเรื่องชนชาติไทสามารถหลอมรวมความเป็นชาติที่ปราศจากรัฐได้ ดิฉันก็อยากหาด้วยคนแต่ดิฉันยังติดพันกิจบางอย่างอยู่ จึงได้แต่เริ่มสะสมหนังสือด้านนี้เท่านั้น

ปลายปี 2539 ดิฉันเริ่มอ่านเรื่องของชนชาติไทไปอย่างสะเปะสะปะ โดยเที่ยวซื้อหนังสือเก่ามาอ่าน ดิฉันรู้ภาษาไทยเพียงภาษาเดียว ถ้าไม่พยายามกวาดอ่านหนังสือทั้งเก่าและใหม่ จะปะติดปะต่อภาพไม่ได้ อาจารย์ฉัตรทิพย์ยังกรุณาให้ยืมหนังสือมาอ่านหลายเล่มด้วย รวมทั้ง"ไปสอบค่าไทย"ของอาจารย์บรรจบ พันธุเมธา ซึ่งทำให้ดิฉันประทับใจและพยายามติดตามงานของอาจารย์บรรจบ เพราะสัมผัสได้ถึงความจริงใจและความเอาจริงเอาจังมากของท่าน

ต้นปี 2540 คุณอนุช อภาภิรม ได้กรุณามอบหนังสือเก่าอันมีค่าแก่ดิฉันหนึ่งลังใหญ่ มี"สาส์นสมเด็จ"ทั้งชุด พงศาวดารต่างๆ และหนังสือเก่าอื่นๆ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อเรื่องที่ดิฉันกำลังค้นคว้าอย่างหาที่เปรียบไม่ได้ โดยเฉพาะในยามที่หนังสือเก่ากลายเป็นของเก็ง

กำไรและหายากมาก ในจำนวนนั้นมี"กาเลหม่านไต"รวมอยู่ด้วย ดิฉันตั้งใจเหมือนได้แก้ว และจากนั้นดิฉันก็เริ่มติดตามอาจารย์บรรจบไปศึกษาเรื่องราวชนชาติไท

ราวกลางปี 2540 โดยความอนุเคราะห์ของอาจารย์ฉัตรทิพย์ ดิฉันได้มีโอกาสเข้าชมห้องอาจารย์บรรจบ พันธุเมธา ที่วิทยาลัยราชภัฏ จันทระเกษม พร้อมได้ขอถ่ายสำเนาเอกสารสำคัญอื่นๆ ของอาจารย์บรรจบที่ยังขาดอยู่ด้วย

ครึ่งหลังของปี 2540 ดิฉันหันเหความสนใจไปสู่วิกฤตเศรษฐกิจไทยอีกครั้ง เพราะเดือนพฤษภาคม 2540 ใจคอดิฉันไม่อยู่กับเนื้อตัว ด้วยเห็นลางบอกเหตุที่ซ่อนอยู่ระหว่างบรรทัดในข่าวเศรษฐกิจการเงิน ถึงเดือนมิถุนายน ดิฉันสังหรณ์ใจว่าเศรษฐกิจไทยกำลังจะเผชิญหายนะ 2 กรกฎาคม 2540 รัฐบาลประกาศให้ค่าเงินบาทลอยตัว พร้อมกับการร่นวาระวืดเงินจากต่างประเทศ เป็นอันว่าที่คะแนนไว้เป็นจริง ถึงตอนนั้นดิฉันจะจ่ออยู่แต่ว่า รัฐบาลใช้ทุนสำรองฯไปเท่าไรในการค้ำค่าเงินบาท เพราะบทเรียนจากอังกฤษใน ปีพ.ศ.2535 สอนให้ดิฉันสนใจประเด็นนี้ ต่อมาในเดือน สิงหาคม 2540 รัฐบาลยอมกู้เงินโดยรับเงื่อนไขจาก IMF ต่อมาก็แถลงว่า ใช้ทุนสำรองฯไปเท่าไรในการค้ำค่าเงินที่ผ่านมา พอรู้ขนาดของปัญหา ดิฉันตกตะลึง พูดได้คำเดียวว่า "สิ้นชาติแล้ว" และไม่พูดอะไรกับใครเลยไปสองสัปดาห์

ขณะนั้น ดิฉันไม่รู้จะสนใจเรื่อง"ชาติ"ไปทำไม ใจคิดแต่ว่าไม่ทันกาลแล้ว แต่หลังจากนั้นก็คิดใหม่ว่า "ชาติ" นั้นเป็นของใหญ่ กระบวนการสิ้นชาติก็คงยาวนาน อาจจะเป็นชั่วชีวิตคนหนึ่งๆ หรือยาวนานกว่านั้นก็ได้ และที่สิ้นชาติก็เพราะ"ตัวเป็นไทแต่ใจเป็นทาส" กัน แต่ถ้าหาก"ตัวเป็นทาส แต่ใจเป็นไท" บางทียังอาจพลิกฟื้นสถานการณ์ใหม่ได้ ดิฉันจึงลุกขึ้นมาศึกษาวิกฤตหนี้สินที่เคยเกิดขึ้นที่อื่นโดยเฉพาะในลาตินอเมริกาแล้วลงความเห็นว่าชะตากรรมของสังคมไทยนับจากนี้จะมีคมนอนอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน จากนั้นจึงกลับมาค้นหาความเป็นไทและไทย เพื่อทำความเข้าใจเรื่อง"ชาติ"ต่อ

เดือนกุมภาพันธ์ 2541 ดิฉันตัดสินใจรับความเมตตาจากอาจารย์ฉัตรทิพย์ นางสุภา เข้าเป็นส่วนหนึ่งของโครงการประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท อันเป็นโครงการเมธีวิจัยอาวุโส ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) แต่โครงการจะปิดในเดือนกันยายน 2541 ดิฉันจึงมีเวลาทำงานทั้งหมด 8 เดือนด้วยกัน นี่เป็นครั้งแรกที่ดิฉันรับทุนวิจัย ถ้าดิฉันยังกักตุนเงินทำมันต่อไปด้วยตนเองและถ้าคนเสนอทุนไม่ใช่อาจารย์ฉัตรทิพย์ ซึ่งดิฉันนับถือเป็นครูในด้านความเป็นอนาธิปไตย และให้อิสระต่อการศึกษาค้นคว้าอย่างมาก ดิฉันคงไม่ยอมรับทุน เพราะรู้ตัวดีว่าตนเองเป็นมนุษย์ต่างดาว ยากจะอยู่ที่ไหนในระบบโดยไม่รู้ลึกแปลกแยกได้

แต่ดิฉันก็ยังเป็นมนุษย์ต่างดาวอยู่ดี ดิฉันจะทำงานวิจัยได้อย่างไรในเมื่อตนเองไม่เชื่อเรื่องกรอบ ไม่เชื่อว่าค้นคว้าไปตามกรอบที่ตั้งขึ้นจะสามารถสร้างผู้เชี่ยวชาญขึ้นมาได้

ดิฉันกลับเห็นว่าจะตั้งกรอบหรือไม่กี่ตามความรู้จริงเกิดขึ้นได้เสมอจากความอยากรู้และลงมือเรียนรู้มันจริงๆ แต่ยังมีเรื่องวิชีติคิด เพราะดิฉันไม่คิดเป็นระบบกลับคิดเป็นกระแสดิฉันรับเอาวิธีการทางปัญญามาจากพุทธปรัชญา ใช้หลักธรรม ไตรลักษณ์ ปฏิจจนมุตตปาท และโยนิโสมนสิการ มาอย่าใหญ่ แล้วใช้เป็นเครื่องมือมองปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโลกและชีวิต หากร้ายที่สุดก็คือ ดิฉันไม่ได้อยากรู้เพื่อรู้ แต่มีความเป็นความตายของดิฉันกับพวกที่อยู่ใกล้ตัวเดียวกัน คือชาวบ้านทั้งหลายเป็นเดิมพัน ดิฉันจึงค้นคว้าเรื่อง"ชาติ"ภายใต้ความรู้ลึกเชิงปฏิกุณที่รื้อร่นต่ออนาคตของลูกหลาน

มิถุนายน 2541 ดิฉันยังอยากใจว่า"งานวิจัย"นี้ จะสวมไม่ลงกับกรอบของวงวิชาการ ยิ่งโครงการดีต่อดิฉันเท่าไร ดิฉันก็ยิ่งไม่อยากให้โครงการถูกลดทอนจากแวดวงวิชาการมากขึ้นเท่านั้น แต่ดิฉันก็เป็นอย่างอื่นไม่ได้ นอกจากเป็นตัวเอง ขณะกำลังว้าวุ่นใจ คุณหมอวิจารณ์ พานิช ได้ช่วยอ่านงานให้และให้กำลังใจในสิ่งที่ดิฉันทำอยู่ แม้ท่านจะมีข้อคิดเห็นว่า"แต่วงวิชาการคงรับยาก เพราะมันเต็มไปด้วยความรู้สึกของคนเขียน"

สิงหาคม 2541 อาจารย์ณิธิ เลิศศรีวงศ์ กรุณาอ่านและวิจารณ์ให้ ดิฉันรู้สึกซาบซึ้งในน้ำใจของท่านอย่างยิ่ง เพราะดิฉันเพิ่งๆ ติดต๋อไปหาท่าน ขณะที่เขียนงานไปแค่ครึ่งๆ กลางๆ เรือนท่านไปตามเนื้อผ้าว่าเรื่องเป็นมาอย่างไร ทำไมจึงหวังในความกรุณาของท่าน ซึ่งตอนแรกดิฉันไม่กล้าหวังนัก ครั้นได้รับคำตอบรับก็โล่งอกและปิติยินดีเป็นที่สุด

กันยายน 2541 ดิฉันทำงานเสร็จตามกำหนดอย่างหืดขึ้นคอ และต้องเขียนคำนำของ คนเขียน หลังจากเขียนไปลบไปอยู่ช้านานก็ตัดสินใจเขียนแบบเล่าสู่กันฟัง เพราะคนอ่านจะได้รู้ว่า "งานวิจัย"นี้เป็นมาอย่างไร คนเขียนหลุดโลกแค่ไหน และทำไมจึงมาทำงานชิ้นนี้ใน"วิมานงาช้าง"ได้

สำหรับดิฉัน มีคนสองคนที่สำคัญมากชนิดที่ถ้าไม่มีสองท่านนี้ งานชิ้นนี้คงไม่เกิดขึ้น ท่านแรกคืออาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ซึ่งให้แรงบันดาลใจที่จะศึกษาเรื่องชนชาติไทยกับดิฉัน ท่านยังสนับสนุนและเอาใจช่วยมาตั้งแต่เริ่มแรกที่ดิฉันแสดงความสนใจเรื่องนี้ และสุดท้าย ท่านก็ได้สนับสนุนด้วยการให้ทุนวิจัย อันนับเป็นช่วงที่ดิฉันทำงานได้อย่างไม่ต้องห่วงหน้าพะวงหลังว่าจะหาเงินมาจากไหนมาใช้ในการนี้ เป็นช่วงที่ดิฉันมีเงินซื้อหนังสือต่างๆ ที่อยากได้ และมีเงินถ่ายเอกสารหนังสือที่หาซื้อไม่ได้อีกด้วย อันนับเป็นประสบการณ์ใหม่ในชีวิต ดิฉันจึงรู้สึกขอบพระคุณท่านอย่างลึกซึ้ง ทั้งยังซาบซึ้งในเมตตาธรรมของท่าน เพราะตลอดช่วง 8 เดือนของการเข้าร่วมโครงการวิจัย ดิฉันเอาตนเองเป็นหลัก ทั้งยังหงุดหงิดใส่ท่านบ่อยๆ แต่ท่านกลับอดทนอย่างยิ่งและปฏิบัติต่อดิฉันอย่างดีเสมอมา สิ่งนี้จะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ถ้าตัวตนข้างในของท่านไม่ประกอบด้วยความดีงามอย่างลึกซึ้ง

คนที่สองที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่าอาจารย์ฉัตรทิพย์ คืออาจารย์บรรจบ พันธุเมธา ที่ผลงาน ความคิด และจิตใจของท่านทำให้ดิฉันชื่นชม ศรัทธา จนมุ่งมั่นติดตามท่านไปด้วยใจรัก

ท่านจึงเป็นเสมือนหนึ่งผู้นำทางดิฉันให้เข้าสู่ความรู้เรื่องชนชาติไทโดยตรง

ความดีทั้งหมดของหนังสือเล่มนี้ ดิฉันจึงขออุทิศให้กับ

ศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ ศาสตราจารย์ ดร.คุณบรรจบ พันธุเมธา

ตามธรรมเนียมใครๆ ก็ชอบคุณครอบครัวกันที่หลัง แต่ตลอดเวลาที่ดิฉันทำงานอย่าง
หามรุ่งหามค่ำนี้ อาจารย์เสรี ลีลาสัย สามีของดิฉันได้แบกรับพันธะภาระทั้งหมดในครอบครัว
เอาไว้ ทั้งการดูแลบ้าน ดูแลลูก รวมถึงอาหารการกินต่างๆ จนงานหลักของเขาเอง
กลับย่อหย่อน เรื่องที่เขาคิดอยากศึกษาค้นคว้าเป็นอันต้องเลื่อนออกไป ทั้งที่เขาเป็นคนหา
เลี้ยงครอบครัว รับผิดชอบรายจ่ายทุกอย่างของครอบครัว เขาจึงเป็นผู้ให้ทุนชีวิตแก่ดิฉัน
มาตั้งแต่เราร่วมชีวิตกัน เขาเกื้อกูลการศึกษาค้นคว้าของดิฉันมาตลอด แม้มันจะไม่ก่อราย
ได้ แต่ก่อรายจ่ายซึ่งมากขึ้นเรื่อยๆ จนแม้เมื่อเขาแบกรับรายจ่ายของดิฉันต่อไปไม่ได้ เขาก็
ไม่เคยขัดขวางการนำทรัพย์สินส่วนตัวออกขายเพื่อค้นคว้าต่อไปของดิฉัน ดิฉันจึงรู้สึก
เสมอว่า เขานี้แหละ คือผู้ให้ทุนที่สำคัญที่สุดแก่ดิฉัน นอกจากนั้นยังเป็นคนช่วยพูดให้ลูกเข้า
ใจสิ่งที่แม่กำลังทำอีกด้วย ท้ายที่สุด เมื่อดิฉันทำงานไม่ทันก็ได้ช่วยทำบรรณานุกรมให้ แล้ว
ดิฉันจะไม่แหกคอก นอกประเพณี ขอบคุณเขาก่อนเป็นอันดับแรกได้อย่างไร

คุณอนุช อาภาภิรม เป็นคนที่ดิฉันรำลึกถึงทุกครั้งที่ได้ใช้หนังสือจำนวนมากที่ท่านกรุณา
มอบให้ อาจารย์กรุณา กุศลาสัย ให้กำลังใจดิฉันมาตั้งแต่ต้น ทั้งยังช่วยอ่านและให้ความ
เห็นที่เป็นประโยชน์ต่องานชิ้นนี้ คุณหมอสาธิต วงศ์วิวัฒนานนท์ เอาใจใส่ดูแลทั้งสุขภาพของ
ดิฉันและสุขภาพเครื่องคอมพิวเตอร์ที่ดิฉันใช้อยู่ แม้ดิฉันเมื่อดิฉันมีปัญหากระทั่งหันกลับมาเป็น
ภาระให้ต่อเนื่อง เป็นฝ่ายให้ดิฉันฝ่ายเดียวมาตลอด และมากเป็นพิเศษในช่วงที่ดิฉันอยากค้น
หาคำตอบเรื่อง"ชาติ" คุณหมอวิจารณ์ พานิช ผู้ใหญ่ที่ดิฉันเคารพได้เต็มหัวใจในเวลาอันสั้น
ได้ช่วยอ่านและให้กำลังใจในขณะที่ดิฉันกำลังยุ่งยากและท้อใจ อาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์
รับอ่านและวิจารณ์ให้ การรับเป็นภาระในเรื่องนี้ของท่าน ทำให้ดิฉันรู้สึกเหมือนยกภูเขาออก
จากอกไปหนึ่งลูก อาจารย์สมพงษ์ อัครคุปต์ อดีตครูประจำชั้น ผู้เป็นทั้งครูและแม่ของศิษย์
ทุกคน ได้สละเวลาช่วยอ่านตรวจทานให้โดยละเอียด ให้ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการ
ปรับปรุงงานหลายอย่าง ท่านเกษียณแล้วและอยู่ไกล ทั้งไม่มีพาหนะส่วนตัว แต่เมื่อรู้ว่าศิษย์
เก่าแสนดีอย่างดิฉันกำลังถูกละหลูกล่ออย่างยิ่ง กับ"งานวิจัย"นี้ ท่านก็ได้เดินทางมาหาดิฉัน ทั้ง
ยังเที่ยวไปเที่ยวมาหลายครั้งเพื่อช่วยอะไรก็ได้ที่ดิฉันอยากให้ท่านช่วย ทั้งหกท่านนี้ ดิฉันขอ
กราบขอบพระคุณเป็นพิเศษ

ขอกราบขอบพระคุณด้วยความซาบซึ้งต่อ อาจารย์สมพงษ์ วิทษศักดิ์พันธ์ และอาจารย์
ชลธิรา สัตยาวัฒนา ซึ่งทั้งที่ภาระกิจของทั้งสองท่านมีอยู่ล้นป่า แต่ช่วยอ่านและได้ให้กำลังใจ

ใจในการทำงานนี้ของดิฉัน อาจารย์คุณหญิงกุหลาบ มัลลิกะมาส และ อาจารย์เรืองอุไร กุศลาสัย กรุณาให้สัมภาษณ์เรื่องราวอาจารย์บรรจบอย่างเต็มที่และเปี่ยมด้วยความเมตตาต่อดิฉัน อาจารย์ คำจอง ปราชญ์ชาวไทในเวียดนาม และอาจารย์เจียแนจอง ปราชญ์ที่เต็มไปด้วยความถ่อมตน อาจารย์สมปอง ไตคุมแก่น ชาวไทใหญ่แห่งรัฐชานที่ช่วยให้ความรู้ด้านไทในพม่ายุคปัจจุบัน Dr.Puspadhar Gogoi และ Dr.Pratashlata Buragohain นักวิชาการชาวไทในอัสสัมที่ให้ความรู้อันมีค่าแก่ดิฉัน รวมถึง คุณวิเศษ วังวิญญู ล่ามกิตติมศักดิ์ผู้ช่วยสัมภาษณ์นักวิชาการไทอาหมทั้งสองท่าน

ขอขอบพระคุณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ซึ่งนอกจากจะเป็นแหล่งทุนแล้ว ยังเกื้อกูลอำนวยความสะดวกต่างๆ ในการทำวิจัยชิ้นนี้ของดิฉัน โดยเฉพาะ คุณกนกวิช ศิวรักษ์ และคุณกาญจนา ดอกไม้ แห่งสกว. ที่เป็นธุระให้ในหลายสิ่ง , ขอขอบพระคุณ ห้องสมุดมานิจ ชุ่มสาย วิทยาลัยราชภัฏ จันทร์เกษม โดยเฉพาะอาจารย์สุชีลา เตชะภิวัฒน์พันธุ์ หัวหน้าสำนักวิทยบริการห้องสมุดฯและ คุณสมชาติ เดชะดำรงรักษ์ เจ้าหน้าที่ห้องโสตฯ ผู้เป็นธุระถ่ายสำเนาเอกสารงานเขียนต่างๆ ของอาจารย์บรรจบ พันธุเมธา

ยังต้องขอบพระคุณ คุณลักขณา พงษ์กิจการุณ ที่คอยเป็นเพื่อนคู่คิด ให้กำลังใจและเป็นธุระมากมายไม่เห็นแก่เหนื่อยยาก เช่น เป็นสารี เป็นเจ้ามือ ฯลฯและคอยปลอบใจยามดิฉันท้อแท้ ทั้งยังอาสาเป็นธุระด้านการจัดพิมพ์เข้าเล่มด้วย คุณศิริพร ยอดกมลศาสตร์ ผู้มีน้ำใจที่ช่วยเป็นธุระหลายสิ่งและหลายวาระ คุณลาภิน จรูญรัตน์ อาสาช่วยพิมพ์ดีดในช่วงคับขันและเป็นธุระวิ่งรอกถ่ายสำเนาเอกสารเร่งด่วน คุณปณิธาน บรรรมโสมกุล ผู้คอยส่งเสบียงและส่งกำลังใจให้ดิฉันอย่างไม่ขาดสาย รวมทั้งแม่ ผู้เป็นความอบอุ่นตลอดกาล และ พี่ๆ น้องๆ ที่ส่งใจมาช่วยสม่ำเสมอ

งานชิ้นนี้ทำอย่างเร่งด่วน จึงคล้ายเด็กคลอดก่อนกำหนด ขาดทั้งความกว้างและความลึกตามที่ควรจะมี อย่างไรก็ตาม ดิฉันได้ทำงานชิ้นนี้ด้วยใจทั้งดวง ด้วยเวลา และเรี่ยวแรงทั้งหมดที่ตนเองมีอยู่ ดังนั้น หากพอจะเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นหรือสังคมประเทศไทยบ้าง ดิฉันก็จะยินดีมาก เพราะถึงดิฉันเป็นมนุษย์ต่างดาวก็ไม่เคยคิดทำลายโลก ตรงกันข้าม ดิฉันอยากเป็นพี่น้องกับผู้คนทั้งหลาย และดิฉันก็รักโลกนี้

ท้ายที่สุด การได้เขียน"วิมานงาช้าง"แม้ช่วงสั้นๆ แต่ทำให้ดิฉันรู้ว่า ในท่ามกลางความมืดบอดทางปัญญาของสังคมไทย ยังมีนักวิชาการดีๆ ที่อุทิศตนเองให้งานทางปัญญาอยู่เงียบๆ อีกมาก ต่อท่านเหล่านี้มั่งมีแสงหาความรู้และความจริงโดยไม่เห็นแก่ลาภ ยศ สรรเสริญ ปัญญาชนเหล่านี้แม้เป็นส่วนน้อยมากเมื่อเทียบกับปัญญาชนทั้งหมด แต่กลับสร้างงานที่มีคุณค่าเป็นส่วนใหญ่ ดิฉันจึงขอยกสิบนิ้วประณม ก้มหัวให้ได้ด้วยน้ำใสใจจริง

อาจารย์บรรจบกับความสนใจเรื่องชนชาติไท

ดิฉันชื่นชมและศรัทธา ต่อมาก็รักท่าน อาจารย์บรรจบ พันธุเมธา ทั้งที่ท่านเสียชีวิตไปสัปดาห์แล้ว ขณะที่ดิฉันเพิ่งค้นพบและเริ่มติดตามท่านไปในโลกจินตนาการ¹ เพื่อเชื่อมโยงชาวไทในที่ต่างๆ ที่ท่านเคยไปพบและบันทึกไว้ เพราะดิฉันอยากรู้ว่าอะไรเป็นกำเนิดและการคลี่คลายของชนชาติและวัฒนธรรมไทย ดิฉันเห็นด้วยกับ เสฐียรโกเศศ ที่เคยกล่าวไว้ว่า "ที่เราศึกษาของเก่า ก็เพื่อจะได้เปรียบเทียบกับของใหม่ เพราะของเก่านั้นแหละที่จะเป็นกระจกเงา ฉายให้เห็นของเก่าที่ยังมีเร้นอยู่ในของใหม่ ท่านว่า ภูมิของวิทยาศาสตร์มีอยู่ว่า ถ้าต้องการทราบสิ่งใดให้ตลอด เราจะต้องทราบไปถึงกำเนิดและการคลี่คลายของสิ่งนั้น"²

เสฐียรโกเศศ หรือ พระยาอนุนามราชชน เป็นครูคนสำคัญยิ่งของอาจารย์บรรจบ เป็นผู้จุดไฟให้ท่านสนใจนิรุกติศาสตร์ ขณะเดียวกันก็ถ่ายทอดความสนใจเรื่องความเป็นมาของชนชาติไท ขนบธรรมเนียมประเพณีและคติชาวบ้านมายังท่านด้วย³ อาจารย์บรรจบซึ่งต่อมาเป็นครูภาษาที่รักและเข้าใจภาษาไทยอย่างลึกซึ้ง สนใจภาษาไทยถิ่นตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทยอย่างมาก จนอุทิศตนให้กับการศึกษาเรื่องเหล่านี้ จนถึงขั้นค้นไปสอบคำไทยในที่ต่างๆ ในดินแดนต่างๆ นอกประเทศไทย การที่ผู้หญิงตัวเล็กๆ คนหนึ่งอาจหาญเดินทางโดยลำพังด้วยทุนรอนของตนเองไปต่างถิ่นที่ตนเองแทบไม่รู้จักและทุรกันดาร

¹ อาจารย์บรรจบ พันธุเมธา เกิดในปีพ.ศ. 2463 เสียชีวิตในปีพ.ศ. 2535 ดิฉันได้อ่านงาน "ไปสอบคำไทย" ในปี 2539 และเริ่มติดตามงานของท่านเป็นกระบวนนับจากนั้น ถือเป็นส่วนหนึ่งในการศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท ซึ่งค้นคว้าไปเพราะ 1. ดิฉันอยากแสวงหาจิตสำนึกร่วมของความเป็นชาติที่ปราศจากรัฐ 2. ดิฉันอยากรู้จักตัวตนของสังคมไทยให้ชัดเจนพอที่จะประเมินว่า ยังพอมีหนทางที่ไทยจะหลุดพ้นจากบ่วงกรรม คือความล้นชาติที่กำลังกร่อนกินสังคมไทยในทุกบริบทบ้างหรือไม่ และ 3. ดิฉันคิดจะนำเอาความรู้ที่ได้ไปบอกเล่าให้ชาวบ้านทั้งหลายรู้ต่อๆ กันไป เพราะในภาวะหายนะนี้ถ้าสังคมไทยมีสติ คือ รู้จักตนเอง พึ่งตนเอง เหลียวแลกันและกัน ก็ยังอาจแก้ไขได้ทันด้วย "ชาติ" เป็นของใหญ่ ดังนั้น แม้กระบวนการณ์ล้นชาติจะเริ่มดำเนินไป แต่กว่าที่ชาติจะล่มสลายก็อาจกินเวลายาวนานนับชั่วอายุคนหรือกว่าชั่วอายุคน ก็เป็นไปได้

² เสฐียรโกเศศ คำน่า ลงวันที่ 15 ตุลาคม 2505 ใน , "การเกิด"งานนิพนธ์ชุดประเพณีไทย ของ "เสฐียรโกเศศ" สำนักพิมพ์แม่คำพาง 2531

³ สัมภาษณ์ศาสตราจารย์คุณหญิงกุหลาบ มัลลิกะมาส 6 เมษายน 2541

ถึงที่ 40 กว่าปีก่อน การคมนาคมยังลำบาก ท่านเองก็ไม่ใช้คนมีฐานะแต่อย่างใด ย่อมต้องมีแรงผลักดันที่ยิ่งใหญ่ เรื่องนี้ตัวท่านได้เล่าไว้ว่า คือ อิทธิพลจากงานเรื่อง"ชนชาติไทย"ของนายแพทย์วิลเลียม คลิฟตัน คอตต์ ทำให้เชอซึ่งมีหน้าที่สอนประวัติศาสตร์ชาติไทยในขณะนั้น เกิดความอยากรู้ได้พบปะกับคนไทยเหล่านั้นด้วยตนเองบ้าง" และถึงกับ "หลงใหลใฝ่ฝันในพวกไทยที่พูดไทยได้นี้เหลือเกิน ขอให้ได้ทราบว่าใครอยู่ที่ไหนเกิด ข้าพเจ้าเป็นต้องดิ้นรนไปพบเขาจนได้"⁴

ท่านเคยสอนประวัติศาสตร์ชาติไทย ดิฉันสนใจเรื่องนี้มาก เพราะแสดงว่าครึ่งหนึ่งวิชานี้ต้องสำคัญไม่น้อย ต่างกับปัจจุบันที่คนจำนวนมากคิดว่า ประวัติของชนชาติไทยนั้นเป็นเรื่องเชย ส่วนดิฉันไม่ใช่นักอะไรทั้งสิ้น รวมทั้งไม่สนใจประวัติศาสตร์มาก่อน ดิฉันเป็นชาวบ้านคนหนึ่งที่เคยมาลงสมัครชิงชัยในสภามณฑลไทย เห็นอันตราชาติไทยทั้งสังคมกำลังถูกกลืนกินจากทุนนิยมยุคโลกาภิวัตน์โดยมิได้ตั้งเป็นคณิศรในสังคมไทยเอง ทั้งนี้เพราะพวกเขากันคิดว่าชนชาติไทยไม่สำคัญแล้ว ที่สำคัญยิ่งคือชนชาติทุน พวกเขาคิดว่าในยุคนี้"ชาติ"ไม่มีแล้ว มีแต่"สากล"และรับเอากระบวนทัศน์แบบโลกาภิวัตน์มาใช้ทั้งกระบวนทัศน์กับดักหนี้สินมหาศาล กับดักหนี้สินของทุน ทำให้รัฐซึ่งเน้นปกป้องทุนต้องพ่ายแพ้ในสงครามการเงินเป็นซ้ำสอง สุดท้ายภาระทั้งมวลที่ทุนและรัฐก่อกวนกลับตกอยู่บนบ่าประชาชน ด้วยการที่รัฐเข้าเปลี่ยนหนี้เอกชนให้เป็นหนี้สาธารณะ แต่ขนาดของหนี้สินนั้นใหญ่มาก จนรัฐต้องยอมทุกอย่างต่อเจ้าหนี้ รวมทั้งการขายประเทศ ความสะเทือนใจต่อปรากฏการณ์ที่พบเห็น ความหายนะที่ปรากฏเป็นจริงดังเคยคาด รวมถึงการลงความเห็นส่วนตัวว่าหายนะครั้งนี้ทำให้ประเทศถึง"สิ้นชาติ" ทำให้ดิฉันหันมาสนใจประวัติศาสตร์วัฒนธรรมไทย เพราะอยากเข้าใจความเป็นมาและตัวตนข้างในของสังคมไทย เพื่อจะรู้จักสังคมไทยมากขึ้น เพื่อจะพบ"ของเก่าที่เร้นในของใหม่" เพื่อจะเห็นช่องผ่อนรัยให้คลายลง เพื่อแยกแยะได้ว่าอะไรดีที่ควรสืบทอด อะไรเลวที่ควรแก้ไข

ดิฉันกับอาจารย์บรรจบเป็นคนต่างยุคกัน ท่านเติบโตโดยผ่านยุค"เปลี่ยนแปลงการปกครอง"และ"เชื่อนำชาติพันธุ์" ส่วนดิฉันเติบโตผ่านยุค"14 ตุลา" เมื่อยุคสมัยต่างกัน ดิฉันเข้าใจว่าเงื่อนไขและบรรยากาศทางสังคมก็ต่างกันอย่างสิ้นเชิง โดยเฉพาะบรรยากาศเกี่ยวกับการค้นหาอดีตของสังคมตนเอง เมื่อกลับไปอ่านเรื่องราวในอดีตดิฉันพบว่า การ

⁴ บรรจบ พันธุเมธา "คำชี้แจงของผู้เขียน"ใน , กาเลหม่านไต บริษัทการพิมพ์สตรีสาร จำกัด , 2504

⁵ คอลัมน์ วงเวียนวรรณกรรม เรื่อง"บรรจบ พันธุเมธา ปราชญ์ผู้เปี่ยมไปด้วยจิตวิญญาณที่สร้างสรรค์"ใน สยามอารยะ ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม 2535 สยามสมาคม, 2535

เปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 ไม่ได้ทำให้ความต่อเนื่องของแนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เปลี่ยนไป แม้ศัพท์คำว่า "พงศาวดาร" จะได้รับการบัญญัติใหม่เป็น "ประวัติศาสตร์" เพื่อให้สอดคล้องกับคำว่า "History" จนใช้กันแพร่หลายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ตรงกันข้ามการเขียน "พงศาวดาร" ในสมัยรัชกาลที่ 5 กลับแตกต่างจากการเขียน "พงศาวดาร" ก่อนหน้านั้น คือแม้ในต้นรัชกาลยังคงเขียนแบบพงศาวดาร คือ เน้นเรียงลำดับเหตุการณ์ในแต่ละรัชกาลแต่ก็ตัดทอนเรื่องเหลือเชื้อต่างๆ ออกไป^๖ ส่วนตอนกลางและปลายรัชกาลแม้ยังเรียกตามแบบเก่าว่า "พงศาวดาร" แต่การบันทึกก็ตัดได้กว้างขวางออกไปถึงภาวะเศรษฐกิจและสังคมต่างๆ โดยอาศัยหลักฐานอ้างอิงตรวจสอบเหตุการณ์และวันเวลาต่างๆ ด้วย

ก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เล็กน้อย และโดยเฉพาะหลัง "14 ตุลา" คำอธิบายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย เริ่มแตกแขนงออกเป็นหลายสำนัก เรื่องราวจำนวนมากหาข้อยุติไม่ได้ ดิฉันสนใจเรื่องนี้บ้างในทำนอง "รู้ไว้ไว้ว่า" วันเวลาผ่านไป เมื่อเรื่องราวจำนวนมากหาข้อยุติไม่ได้ คำอธิบายเก่าของสำนักกรมพระยาดำรงฯ ก็สั่นคลอน สำนักใหม่ๆ ก็มีประเด็นใหม่ๆ แตกออกมาไม่ขาด คนนอกอย่างดิฉันเกิดความรู้สึกสับสนมาก ไม่รู้ว่าชนชาติไทยมาจากไหนกันแน่ มีส่วนไหนของอดีตบ้างที่สงบ รุ่งเรือง งดงาม หรือขมขื่น เจ็บช้ำ เรียกว่าไม่รู้จะเชื่อหรือไม่เชื่ออะไรดี เพราะแม้แต่ศิลาจารึกสมัยสุโขทัย ก็ยังมีนักวิชาการบางท่าน^๗ ออกมาให้ข้อสังเกตว่าอาจถูกสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 นี้เอง เมื่อดิฉันสนใจเรื่องชนชาติและประวัติวัฒนธรรมไทยจึงไม่รู้จะเริ่มที่ไหนก่อน จนมาพบคนที่ไปถึงต้นแหล่งหลายต่อหลายที่ คือ อาจารย์บรรจบ ซึ่งเดินทางไปศึกษาภาษาไทยถิ่นยังแหล่งที่อยู่ของชาวไทยต่างๆ เริ่มต้นที่แคว้นอัสสัมประเทศอินเดียเมื่อเดือนเมษายน ถึง พฤษภาคม ปีพ.ศ. 2498 ครั้งนั้นท่านเดินทางรอนแรมจากหมู่บ้านหนึ่งไปยังอีกหมู่บ้านหนึ่ง แม้จะผิดหวังที่ภาษาอาหมตายไปแล้ว แต่ก็ได้รับความรู้ภาษาไทยถิ่นอื่นๆ กลับมา นอกจากศึกษาภาษาไทยถิ่นท่าน

^๖ หมายถึง พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 ของ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) ที่เขียนเสร็จในปีพ.ศ. 2412 ภายใต้การมอบหมายของรัชกาลที่ 5 หรือ พงศาวดารโยนกที่พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค) เขียน (พ.ศ. 2440) ก็ก้าวหน้าขึ้นอีก โดยเขียนอดีตของภาคพายัพ ผ่านการรวบรวมและสอบทานตำนานท้องถิ่น กรองเอาสาระสำคัญและสิ่งที่มีเหตุผลขึ้นมา เมื่อมาถึงงานเขียนพงศาวดารต่างๆ ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพก็เป็นแบบสมัยใหม่มากขึ้นอีก

^๗ คือ ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ ซึ่งหลังจากเสนอบทความดังกล่าว ได้ถูกคัดค้านอย่างหนัก เทพสุนทรสารทูล และ ม.จ. จันทร์จิรายุ รัชนี้ ต่างเขียนหนังสือเล่มเพื่อโต้แย้ง แม้ประเด็นโต้จะต่างกัน

ยังบันทึกชีวิตความเป็นอยู่ คติความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี รวมไปถึงนิสัยใจคอของชาวไทยเหล่านั้นไว้ด้วย ท่านเล่าถึงความรู้สึกเมื่อจะจากมาว่า ภูมิทรัพย์ที่ได้จากที่นี่โดยไม่คาดฝันคือน้ำใจไมตรีที่ชาวไทยในอัสสัมมีต่อท่าน สิ่งนี้เองที่ทำให้ท่านอยากไปในที่ๆ จะพบคนไทยถิ่นอื่นๆ อีก

อาจารย์บรรจบอ้อเล่าชาวไทในอัสสัมด้วยคำกล่าวที่ว่า"พบกันใหม่ในรัฐชาน" เพราะเกิดความหวังจะได้เห็นงานค้นคว้าทั้งด้านภาษาและประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะประวัติชนชาติไทยคืบหน้าไป ท่านเห็นว่าการหาความจริงเรื่องประวัติชนชาติไทยจะเป็นผลเต็มที่เมื่อคนไทยหลายหมู่หลายเหล่านี้อยู่ร่วมกันสืบค้น ตัวท่านเอง การได้มายังอัสสัมทำให้ได้รับรู้เรื่องราวของเสือชานฟ้าและเสือเก้าฟ้าแห่งราชวงศ์เมอ เรื่องราวเหล่านี้เป็นที่จดจำของชาวไทยอาหมและไทเผ่าต่างๆ ในอัสสัมเป็นอย่างดี ตามที่ท่านเคยสอนประวัติชนชาติไทยมานาน เรื่องของคนไทยในจีนอพยพมาตามลำน้ำเมาก็เป็นเรื่องที่ติดตรึงอยู่ในความทรงจำ ครั้นได้มาสัมผัสกับสำนักทางประวัติศาสตร์และความชื่นชมในวีรบุรุษของชาวไทยในอัสสัม เรื่องที่เคยติดตรึงในความทรงจำก็โลดแล่นขึ้นมาใหม่คล้ายมีชีวิตชีวา กลายเป็นแรงผลักดันให้ท่านมุ่งมั่นที่จะไปให้ถึงต้นรากของชนชาติไทย คืออยากไปรู้เห็นด้วยตนเองถึงเมืองในตำนานที่เรียกกันว่า เมืองหมอกขาวเมฆหลวง

ปีต่อมาพ.ศ. 2499 ในเดือนเมษายนถึงพฤษภาคมอีกเช่นกัน ท่านได้เดินทางไปยังรัฐชาน ประเทศพม่า เพื่อสำรวจภาษาไท และหาเส้นทางไว้สำหรับการศึกษาอย่างจริงจังต่อไป ดินแดนแปลกใจว่า ทำไมท่านจึงเลือกเดินทางในช่วงเดือนเมษายนถึงเดือนพฤษภาคมเท่านั้น ต่อมาจึงรู้ว่า นั่นเป็นสิ่งที่ท่านทำได้มากที่สุดแล้วในขณะนั้น หลังจากรู้ความเป็นมาของท่าน

อาจารย์บรรจบ พันธุเมธาเป็นบุตรคนที่ 7 ของนายผันและนางเจิม พันธุเมธา ฐานะครอบครัวไม่มั่งมีอะไร แต่เป็นคนใฝ่รู้ใฝ่เรียนอย่างยิ่ง เมื่อท่านเรียนจบอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์ในปีพ.ศ. 2483 ได้รับราชการเป็นครูที่โรงเรียนสตรีวัดระฆัง สองปีต่อมาอาจารย์กุลหลาบ มัลลิกะมาสไปชักชวนให้ท่านเรียนต่อปริญญาโทด้วยกัน ท่านตัดสินใจเรียนต่อโดยลาออกจากราชการทันที เพราะสมัยนั้นทางราชการไม่เปิดช่องให้สามารถลาเรียนต่อได้เหมือนสมัยนี้ การลาออกจากราชการทำให้เกิดปัญหาภาระค่าใช้จ่าย ท่านจึงสมัครเป็นครูพิเศษที่โรงเรียนอำนวยการศิลป์ ครูใหญ่โรงเรียนอำนวยการศิลป์ดีใจมากที่ได้ตัวท่านไปจึงตั้งอัตราเงินเดือนให้ 140 บาท เท่ากับที่ท่านได้รับจากโรงเรียนสตรีวัดระฆัง แต่ท่านกลับต้องรองลดเงินเดือนตัวเองลงมาเหลือ 110 บาท เนื่องจากเห็นว่าตนเองต้องสอนไปด้วย เรียนปริญญาโทไปด้วย จะทำงานให้โรงเรียนได้ไม่เต็มที่^๒

^๒ สัมภาษณ์ศาสตราจารย์คุณหญิงกุลหลาบ มัลลิกะมาส เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2541

อาจารย์คุณหญิงกุหลาบ มัลลิกะมาสเป็นผู้ไขข้อข้องใจให้ดิฉันกระจ่าง ว่าสมัยนั้นต่างจากสมัยนี้มาก สมัยนั้นใครจะศึกษาค้นคว้าอะไรเป็นเรื่องเฉพาะตัวมาก ไม่ถือเป็นคุณความดีทางราชการ ดังนั้น เมื่ออาจารย์บรรจบต้องการศึกษาที่อัสสัม พม่า หรือที่อื่นๆ ถ้าไม่ใช้เงินส่วนตัวก็ต้องหาทุนรอนเอง ทั้งยังต้องลาราชการไปในช่วงเวลาที่ไม่กระทบ"งานหลวง" เวลาที่เปิดโอกาสให้ไปได้จึงมีเฉพาะตอนปิดภาคเรียนเท่านั้น ครั้งแรกที่ท่านมีโอกาสไปอัสสัมด้วยทุนมูลนิธิเอเซียและสมาคมสตรีอุดมศึกษาให้ค่าเดินทาง ทั้งยังไปได้ลำพังเพียงคนเดียว ทำให้ญาติสนิทมิตรสหายห้ามปรามกันหมดด้วยความห่วงใย เพราะไม่เคยมีผู้หญิงเดินทางรอนแรมไปคนเดียวในที่ห่างไกลและทุรกันดารอย่างนั้น แต่ท่านเด็ดเดี่ยวมาก ยิ่งหลังจากท่านกลับมาจากอัสสัม ความมุ่งมั่นนี้ก็ยิ่งสูงขึ้นจนแม้หาทุนรอนจากไหนไม่ได้ ก็สะสมด้วยตนเองเพื่อแสวงหาต้นรากของชนชาติไท

กลับจากอัสสัมท่านหาทางไปรัฐชาน ด้วยทุนส่วนตัวและโดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวจากที่เคยรู้จักเจ้าชายเมืองในการประชุมร่วมกันด้านภาษาเมื่อปีพ.ศ. 2492 เจ้าชายเมืองนี้เป็นนายกสมาคมวรรณคดีชาน เคยอยู่เมืองไทยมา 4 ปี แต่จากเมืองไทยไปร่วม 30 ปีแล้ว เจ้าชายเมืองตกลงให้ความอนุเคราะห์ต่ออาจารย์บรรจบ ท่านจึงสามารถตระเวนไปทั่วรัฐชานได้ เรื่องราวตอนนี้ทำให้ดิฉันนับย้อนถอยไปจากปีพ.ศ. 2499 เป็นเวลา 30 ปี ก็เห็นว่าเจ้าชายเมืองมาอยู่เมืองไทยช่วงสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ดังนั้น เจ้าชายเมืองนี้จึงน่าจะเป็นคนเดียวกับที่ดิฉันเคยอ่านพบในหนังสือ"เที่ยวเมืองพม่า"ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เล่าเรื่องการเดินทางไปพม่าในปีพ.ศ. 2478 ขณะนั้นกรมพระยาดำรงฯ ไม่ได้อยู่ในไทยแล้ว แต่อยู่ที่ปิ้ง ครั้นไปพม่าท่านได้พบ เจ้าขุนศึก ลูกเจ้าฟ้าเชียงใหม่โดยบังเอิญ เจ้าขุนศึกเคยไปบวชเรียนที่วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพฯ จึงรู้จักท่าน ต่อมา เจ้าขุนศึกก็ได้พาพี่ชาย คือ เจ้าชายเมือง ที่เคยไปอยู่เมืองไทยเหมือนกันมาพบ เพราะช่วงนั้น ทั้งเจ้าขุนศึกและเจ้าชายเมืองต่างไปเรียนหนังสืออยู่ต่างประเทศ หลังจากได้พบกัน ลูกเจ้าฟ้าเชียงใหม่ทั้งสองได้มาคอยดูแลปรนนิบัติรับใช้ สมเด็จพระยาดำรงฯ ตลอดช่วงเวลาที่ท่านพำนักอยู่ที่ร่างกุ้ง

เจ้าชายเมือง เป็นลูกของเจ้านางแดงหลวงกับเจ้าฟ้าก้อนแก้วอินแถลง เจ้าฟ้าหลวงเชียงใหม่ซึ่งเคยที่เรียกกันว่า"เจ้าฟ้าเผ่า" เมื่อเจ้าฟ้าก้อนแก้วอินแถลง สิ้นพระชนม์ เจ้าฟ้าทองไธยได้รับการสถาปนาจากอังกฤษขึ้นเป็นเจ้าฟ้าเชียงใหม่แทน แต่ถูกปลงพระชนม์ในวันพิธีเสวยเมืองนั่นเอง(ปีพ.ศ. 2482) เจ้าฟ้าชายหลวง โอรสเจ้าฟ้าทองไธยซึ่งขณะนั้นอายุเพียง 10 ปีจึงได้รับการสถาปนาจากอังกฤษให้ขึ้นเป็นรัชทายาท และขึ้นเสวยเมืองเชียงใหม่ในปีพ.ศ. 2491 เจ้าชายเมืองจึงมีศักดิ์เป็นญาติผู้ใหญ่ของเจ้าฟ้าชายหลวง อาจารย์บรรจบยังได้พบและสนทนากับเจ้าฟ้าองค์นี้ในงานเลี้ยงรับรองเธอ ซึ่งเจ้าชายเมืองจัดขึ้นที่เมืองตองยีคราวที่ไปรัฐชานครั้งแรกนั้นด้วย จากการตามรอยความเกี่ยวโยงเหล่านี้ ทำให้

ดิฉันได้รู้ว่าเจ้าฟ้าไทต่างๆ โดยทั่วไปไม่ใช่คนถือตัวถือยศศักดิ์ การดำเนินชีวิตทั่วไปไม่ต่างจากชาวบ้านมากนัก

การติดตามเรื่องราวการเดินทางของอาจารย์บรรจบ ซึ่งได้รับการอนุเคราะห์อย่างมากจากบรรดาเจ้าฟ้าไทถิ่นต่างๆ ในพม่า ทำให้ดิฉันพลอยสนใจสถานภาพและชะตากรรมของ "พี่ฟ้าน้องฟ้า"^๙ เหล่านี้ไปด้วย ทั้งที่เดิมที ตั้งใจจะตามไปเก็บเอาแต่เฉพาะเรื่องชีวิตความเป็นอยู่และความนึกคิดจิตใจของชาวบ้านไทมาเท่านั้น การติดตามเรื่องราวการเดินทางของอาจารย์บรรจบมีผลให้ดิฉันสนใจชีวิตทางวัฒนธรรมของเจ้าไทไปโดยปริยาย และเกิดความเห็นว่ พวกเจ้าฟ้าไทถิ่นต่างๆ แม้จะเป็นกลุ่มคนชั้นสูงสำหรับชาวบ้านแต่ก็ดูติดดินกว่าและไม่ได้วางตนไว้ในฐานะที่สูงเลิศเหมือนเจ้านายไทย การสืบเชื้อสายเจ้าก็เป็นไปแบบไม่สิ้นสุด ทำให้รัฐไทเหล่านี้เต็มไปด้วยเจ้าน้อยและนางจ้อย^{๑๐} จนมีคำกล่าวว่า "ชาวไทเป็นพวกเจ้าพวกขุน" เจ้าน้อยและนางจ้อยนี้มีชีวิตความเป็นอยู่ใกล้เคียงและใกล้ชิดกับชาวบ้านในขณะที่เจ้านายไทยนับ "เจ้า" กันแค่ราชวงศ์ชั้นในจริงๆ 3 ชั้นเท่านั้น คือ เจ้าฟ้าพระองค์เจ้า และหม่อมเจ้า ในชั้นหม่อมราชวงศ์และหม่อมหลวงไม่ได้ถือเป็นเจ้า ดิฉันเคยอ่านพบในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พุทธไฉนกันแน่น ห้ามไม่ให้เรียกหม่อมราชวงศ์ และหม่อมหลวงเป็นเจ้าเพราะ "วิเศษกว่าไพร่อยู่อย่างเดียวคือไม่ต้องสักข้อมมือ นอกนั้นก็เหมือนไพร่ เข้าถวายตัวทำราชการรับเบี้ยหวัดและใช้อำนาจในมหาดเล็กก็มี ที่รับเบี้ยหวัดอยู่ในทำงหม่อมเจ้าทำราชการในโรงหล่อแลการอื่นๆ ก็มี ที่เกี่ยวขุกันแบบแฝงเจ้านายขุนนางอยู่ก็มี ที่เกี่ยวข้องเหมือนกับไพร่ไม่ควรที่ใครจะว่าเป็นเจ้าการควรอย่างไรรู้ให้ทำอย่างนั้น

^๙ รัฐไทตั้งแต่โบราณมามีเป็นรัฐเล็กๆ ที่รวมกันหลวมๆ ขึ้นเป็นสมาพันธรัฐ มีระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างกันแบบเครือญาติ ทั้งเป็นเครือญาติทางเชื้อสายโดยโยงใยด้วยการแต่งงานกันระหว่างเจ้าฟ้าไทรัฐต่างๆ และเครือญาติทางวัฒนธรรมภาษา ความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณีของผู้คนร่วมชนชาติ เมื่อรัฐใดเกิดปัญหา รัฐอื่นที่อยู่ในฐานะที่จะช่วยเหลือได้ก็จะช่วยเหลือกัน ดังที่ครั้งหนึ่งเจ้าเสืออ้อมฟ้ามั่งแก (เจ้าฟ้าแสนหวี พ.ศ. 2297-2305) ชัดแย้งกับพม่าจึงเดินทางไปพึ่ง "พี่ฟ้าน้องฟ้า" ที่เมืองจีน เพราะมเหสีของเจ้าเสืออ้อมฟ้ามั่งแกก็คือนางหน่อสร้อยคำมั่ง ซึ่งเป็นลูกสาวของนางจุ่มหลวงเมืองมวานั้นเอง ดูประวัติศาสตร์ไทใหญ่ โดยนันทสิงห์ , สมปอง ใต้ตุ่มแก่น และ จัตรีทิพย์ นาถสุภา แปลจากภาษาไทใหญ่ โดยทุนสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) พฤษภาคม 2540

^{๑๐} หมายถึง เจ้าชายและเจ้าหญิง

เหมือนกับไฟร่ . . . คำว่าเจ้านายว่าไม่ได้ อย่าให้มีทั้งในกรุงแลหัวเมือง"¹¹

ว่ากันตามเนื้อผ้า โดยสายเลือดแล้วพวกเจ้ารัฐไทถิ่นต่างๆ มีความเป็นเจ้าสืบสายต่อกันมามากกว่าเจ้านายไทยในสมัยกรุงฯ เช่น รัชกาลที่ 4 ผู้ออกประกาศนี้ แม้เป็นเจ้าฟ้าในรัชกาลที่ 2 แต่ตัวรัชกาลที่ 2 ก็ถือกำเนิดนอกเศวตฉัตร คือ ตอนเกิดเป็นสามัญชนคนหนึ่ง ต่อมาได้เป็นมหากษัตริย์ไทยเพราะมีสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกปราบดาภิเษกเป็นปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์จักรีเท่านั้น อารมณ์ความรู้สึกตามประกาศนี้ ดิฉันเข้าใจว่าเกิดขึ้นสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว เพราะแม้อยุธยาจะเป็นอาณาจักรไทยที่ตั้งมานานถึง 400 กว่าปี แต่ก็เต็มไปด้วยการชิงราชสมบัติทั้งในและต่างราชวงศ์กัน รวมถึงการชิงราชสมบัติโดยขุนนาง การชิงราชสมบัติเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในกลุ่มเจ้ากับขุนนาง พบมากในสมัยอยุธยา แต่โดยประเพณีความเชื่อที่สืบกันมาว่า ราชบัลลังก์ควรอยู่กับผู้มีเชื้อสายกษัตริย์เท่านั้น ความเป็น"เจ้า"จึงต้องถูกทำให้ขลัง ทำให้ทุกครั้งที่มีการตั้งราชวงศ์ใหม่ ผู้ที่ตั้งตัวเป็นเจ้าในราชวงศ์ใหม่จะต้องพยายามแสดงให้เห็นว่าตน "มีเลือดเจ้า"¹² อยู่เสมอ ทั้งยังพยายามทำตัวเป็น"เจ้า"ยิ่งกว่า"เจ้า" ด้วยการสร้างจารีตใหม่ๆ ที่ยกตนขึ้นสูงขึ้นเรื่อยๆ สืบสานสะสมเป็นวัฒนธรรมเจ้าไทย สอดคล้องกับ"ระบบศักดินา"ที่แบ่งชั้นชั้นมรดกที่เจ้าไทยรับมาจากขอม

ความสนใจสำคัญของอาจารย์บรรจบคือสอบหารากภาษาไทย และสืบหาประวัติชนชาติไทย ความสนใจสองเรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องแยกจากกัน แต่เกี่ยวพันเป็นเนื้อเดียวกัน ส่วนดิฉันอยากหารากเหง้าของวัฒนธรรมไทย เมื่อติดตามอาจารย์บรรจบไป พบอะไรในไทถิ่นตามที่ท่านบอกเล่าจึงคอยเอามาเทียบกับของไทยเรา ดังเรื่องเจ้าฟ้าไทถิ่นต่างๆ ในพม่าก็อดตั้งคำถามไม่ได้ว่า เป็นเพราะเจ้าฟ้าเหล่านี้มีอำนาจลดน้อยถอยลงเรื่อยๆ หรือนับแต่โบราณมาสังคมของชาวไทเหล่านี้ไม่เคยผ่านเข้าสู่ระบบศักดินาเต็มตัว แม้จะผ่านความ

¹¹ ดู"ประกาศห้ามมิให้เรียกหม่อมราชวงศ์แลหม่อมหลวงว่าเจ้า"ประกาศ ณ วันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้น 11 ค่ำ ปีชวดฉศก ศักราช 1226 ใน ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2405 -2408 ครุสภา , พระนคร 2504

¹² เช่น เมื่อเจ้าพระยาโกษาโหมสุริยวงศ์ ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ปราบดาภิเษกขึ้นพระเจ้าปราสาททอง ก็ต้องมีตำนานว่า เป็นโอรสลับของพระเอกาทศรถ แต่อีกทางหนึ่งก็ว่ามารดามีเชื้อสายราชวงศ์สุโขทัย พระเพทราชา ซึ่งเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในสมัยพระนารายณ์ เมื่อขับไล่ฝรั่งเศสไปและขึ้นเป็นกษัตริย์ ก็ต้องมีตำนานของตนเอง ว่ามีเชื้อสายทางมารดาจากราชวงศ์ปราสาททอง พระเจ้าเสือ ราชบุตรเลี้ยงพระเพทราชา ก็มีตำนาน"เลือดเจ้า"ว่า เป็นโอรสลับของพระนารายณ์ ด้วยเหมือนกัน

เป็นอาณาจักรยิ่งใหญ่มาแล้วก็ตาม และด้วยความที่ดิฉันศึกษา เรื่องนี้อย่างปูชนที่มีเลือดเนื้อ และชีวิต คือเอาใจเขามาใส่ใจเรา ความรู้สึกที่ค่อยๆ เกิดขึ้นกับดิฉันจึงกลายเป็นความ เห็นอกเห็นใจชาวไทถิ่น ไม่ว่าที่เป็นเจ้าฟ้าหรือข้าไท ดังจะได้บอกเล่าในบทต่อไป

อย่างไรก็ตาม ดิฉันก็ยังเห็นภาพความแตกต่างระหว่างยุคสมัยของอาจารย์บรรจบกับ ยุคสมัยของดิฉันไม่ชัดเจน จึงจำเป็นต้องติดตาม เรื่องราวความเป็นมาการค้นคว้าประวัติชน ชาติไทยก่อนหน้าหรือร่วมยุคกับอาจารย์บรรจบ ก็พบว่าท่านเติบโตขึ้นมาในขณะที่ปัญหาชนชั้น นำในสังคมไทยให้ความสนใจสืบค้นความเป็นมาของชาติตนเองอย่างมาก ในสมัยนั้นความรู้ เรื่องถิ่นกำเนิดชนชาติไทยแม้เพิ่งเริ่มค้นคว้ากัน แต่ก็ถ่ายทอดสู่สังคมผ่านระบบการศึกษา โดยตรงอย่างรวดเร็ว เช่น หนังสือ "ประวัติศาสตร์สยาม" หนังสือเรียนตามหลักสูตรชั้น มัธยมศึกษาปลายและประโยคครูมูล ที่หลวงซุณทักสิการ, หลวงลือล้ำศาสตร์, ชุนวิยาวิทย์, และพระ ปวโรฬารวิทยา ช่วยกันเรียบเรียงขึ้น(พ.ศ. 2478) ได้ให้ความสำคัญกับอดีตไกลโพ้นของชน ชาติไทยโดยนับถอยหลังไปถึงหกพันปี โดยเฉพาะถอยหลังไปสี่พันปีที่อาณาจักรอ้ายลาว โดย เขียนตามแนวหนังสือ "หลักไทย" ของ ชุนวิตรมาตรา(พิมพ์ปีพ.ศ. 2471) หนังสือเรียน "ประวัติ ศาสตร์สยาม"นี้ คุณลิขิต สุนตระกูลได้อ่านและเกิดอยากค้นคว้าต่อจนทำให้เกิดแรงบันดาลใจ ค้นคว้าแล้ว เขียนออกมาเป็นหนังสือชื่อ "ประวัติการสัมพันธ์ระหว่างชาติไทยกับชาติจีน" ตีพิมพ์ ครั้งแรกในปีพ.ศ. 2494¹³

คุณลิขิต สุนตระกูล เคยเขียนหนังสือที่จีนระหว่างพ.ศ. 2452-2457 และได้พบกลุ่ม คนพูดภาษาไทยที่กวางตุ้งและเกาะไหหลำ ทั้งยังได้พบข้าหลวงว่าราชการจังหวัดเค่งจิ๋วและ งามจิ๋ว ชื่อ ลิวเตาไทย ซึ่งมารับราชการประจำอยู่ที่เกาะไหหลำ ลิวเตาไทย นี้คือบุตร เขยของ เจนกงเป่า ที่หมอดอด้ดเขียนไว้ในหนังสือ "ชนชาติไทย" ในบทที่ 1 ว่าเป็นชาวจุ งเจีย คนไทยสาขาหนึ่ง(ไทยย้อย) เวลานั้นข้าหลวง ลิวเตาไทย ได้นำภรรยาชาวจุ งเจีย พร้อมคนใช้ชายหญิงมาด้วย ในจวนข้าหลวงนี้ใช้ภาษาไทยพูดกัน ทุกคนเหล่านี้เมื่อมาซื้อของ ที่ตลาดและห้างร้านก็พูดกันด้วยภาษาไทย การได้พบเห็นคนพูดภาษาไทยในประเทศจีนทำให้ คุณลิขิตเกิดความสนใจอยากรู้ความจริง เรื่องชาติไทยและชาติจีนนับตั้งแต่นั้นมา เมื่อกลับมา ประเทศไทยจึงหาหนังสือเกี่ยวกับถิ่นกำเนิดชนชาติไทยอ่าน ได้อ่านหนังสือ "พระพุทธประวัติ ย่อและกำเนิดชาติไทย" ของ มณฑลทหารบกนครสวรรค์ กระทรวงกลาโหม (พ.ศ. 2468) ระบุว่า "ชนชาติไทย เดิมตั้งถิ่นฐานอยู่มณฑลหยุนนาน กุยจิ๋ว กวางสี และกวางตุ้ง และได้ อพยพจากถิ่นเดิมเมื่อราวพ.ศ. 800 ย้ายมาแคว้นสิบสองปันนาก่อน แล้วจึงถึงลานนา

¹³ ลิขิต สุนตระกูล "คำนำครั้งที่ 1" ใน , ประวัติการสัมพันธ์ระหว่างชาติไทยกับชาติจีน โรงพิมพ์ไทยสว่าง 2513

ตลอดจนถึงประเทศสยามตามลำดับ ซึ่งล้วนแล้วมีใจความสอดคล้องต้องกันกับพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ" ครั้นคุณลิขิตมาอ่านหนังสือ "ประวัติศาสตร์สยาม" ซึ่งระบุตามหนังสือ "หลักไทย" ว่าชาติไทยมาตั้งอาณาจักรอ้ายลาวเมื่อ 4,000 ปีก่อน แล้วจึงอพยพมา ก็เกิดอยากรู้ให้ชัดเจนขึ้น เมื่อคุณลิขิตสันทัดในเรื่องจีนและภาษาจีน จึงค้นคว้าที่มาของชนชาติไทยจากประวัติศาสตร์จีนออกมา

ผลการค้นคว้าในปีพ.ศ. 2494 ของคุณลิขิตส่งผลต่อ คุณสมิศร บุราวาส ซึ่งต่อมาได้เขียน "หนังสือวัฒนธรรมไต-จีน" ขึ้นในปี 2516 คุณสมิศรได้เล่าความเป็นมาในแรงบันดาลใจของงานค้นคว้าชิ้นนี้ของท่านว่า "ตั้งแต่ได้อ่านหนังสือของขุนวิจิตรมาตรา เรื่อง "หลักไทย" ฉบับ 2478 ซึ่งพิมพ์เผยแพร่มาตั้งแต่พ.ศ. 2471 แล้ว ผู้เขียนก็สนใจวัฒนธรรมจีนมากขึ้น แต่ก็หาหนังสือที่เกี่ยวกับทางนี้ไม่ได้ กระทั่งพ.ศ. 2485 ไปแล้ว จึงปรากฏมีหนังสือกล่าวถึงประวัติศาสตร์จีนและไทยมากขึ้น จนถึงพ.ศ. 2494 ซึ่งคุณลิขิต สุนตระกูลได้ "แบบไฟ" ในสุดท้ายให้ประชาชนไทยได้ตระหนักว่า ไทยกับจีนเริ่มต้นวัฒนธรรมไต-จีน มาด้วยกันตั้งแต่สร้างโลก"¹⁴ หนังสือของคุณสมิศรเล่มนี้ อ้างอิงหลักฐานด้านโบราณคดีเป็นสำคัญ พิสูจน์ว่าไตกับจีนนั้นร่วมรากเหง้าทางวัฒนธรรมกันมาแต่ครั้งโบราณ ต่อมาจึงแยกเป็นวัฒนธรรมจีนและวัฒนธรรมไทย ทั้งไม่เห็นด้วยกับแนวคิดที่ว่าไทยถูกจีนขับไล่มาทางใต้ ด้วยเห็นว่าเป็นแนวคิดที่ไม่สร้างสรรค์

ครั้นอ่านงานบรรยายต่างๆ ของอาจารย์ขจร สุขพานิช เกี่ยวกับข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยก่อนกรุงสุโขทัย ก็ได้รู้มาว่าหนังสือ "หลักไทย" นั้นคงเป็นที่นิยมอ้างอิงกันมาก ท่านเล่าว่าเมื่อขุนวิจิตรมาตราเขียนหนังสือเล่มนี้ขึ้น ท่านเรียนอยู่ชั้นมัธยมหก จึงยังไม่ได้อ่านหนังสือนี้ ต่อมาอีกหลายปีจึงไปซื้อหามา แต่ท่านไม่ยอมรับทฤษฎีที่ว่าชนชาติไทยมาจากเทือกเขาอัลไต เพราะเห็นว่าหลักฐานอ่อนและขัดกับสามัญสำนึก¹⁵

ที่หอสมุดแห่งชาติ ดิฉันพบหนังสือหลายเล่มที่อ้างอิงหนังสือ "หลักไทย" ของขุนวิจิตรมาตรา เช่น "พงศาวดารชาติไทย" ของ ส.ธรรมภักดิ์¹⁶ "ประวัติศาสตร์ชาติไทย สมัยก่อนตั้งถิ่นฐานในแหลมอินโดจีนจนถึงสมัยอยุธยา" ของ พลโท ปาระณี ตาละลักษณ์¹⁷ เป็นต้น

¹⁴ สมิศร บุราวาส คำปรารภ ใน วัฒนธรรมไต-จีน แพร่พิทยา ,พระนคร 2519

¹⁵ ขจร สุขพานิช จาก "ถิ่นกำเนิดในประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย" ใน ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยก่อนตั้งกรุงสุโขทัย ครุสภา, 2530

¹⁶ สม พ่วงภักดิ์ (ส.ธรรมภักดิ์) พงศาวดารชาติไทย สำนักงานส.ธรรมภักดิ์, 2496

¹⁷ พลโท ปาระณี ตาละลักษณ์ ประวัติศาสตร์ชาติไทย สมัยก่อนตั้งถิ่นฐานในแหลมอินโดจีนจนถึงสมัยอยุธยา พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลโทปาระณี ตาละลักษณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 21 ธ.ค. 2513

เป็นต้น แม้แต่ "เรื่องของชนชาติไทย" ที่พระยาอนุমানราชชนเขียนขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2483 ก็เขียนขึ้นจากข้อมูลและแนวคิดเกี่ยวกับหนังสือ "หลักไทย" ของขุนวิจิตรมาตรา คือ อ้างงานของหมอดอดด์ค่อนข้างมาก แต่งานของพระยาอนุমানราชชนออกจะพิเศษสำหรับดิฉัน ตรงที่ทำงานอ้างอิงพงศาวดารโยนกอย่างมากโดยเฉพาะในภาคที่ 2 ของหนังสือ "เรื่องของชนชาติไทย" ของท่าน

"เรื่องของชนชาติไทย" ชักนำให้ดิฉันอ่าน "พงศาวดารโยนก" ของพระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค) จึงอยากอ่านประชุมพงศาวดารภาคต่างๆ ที่ข้องเกี่ยวกับเรื่องราวหรือตำนานชนชาติไทยต่อไปอีก จึงพบว่า "พงศาวดารโยนก" ในประชุมพงศาวดารภาคที่ 5 กับเล่มที่ดิฉันมีอยู่ (สำนักพิมพ์ชูสิน, 2498) เป็นการเขียนคนละครั้ง เนื้อหามากน้อยก็ต่างกัน จึงหันมาสนใจแรงจูงใจของพระยาประชาภิจักรจักร

พระยาประชาภิจักรจักร เริ่มงานสำรวจค้นคว้าพงศาวดารฝ่ายเหนือมาตั้งแต่สมัยที่ยังเป็น หลวงประชาตติกิจ เมื่อได้ไปทำหน้าที่ข้าหลวงสำรวจเขตแดนบริเวณหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า (พ.ศ. 2432-2435) ระหว่างนั้น ท่านได้เก็บรวบรวมเรื่องราวตำนานพื้นถิ่นต่างๆ สำรวจโบราณคดีแล้วเรียบเรียงเป็นหนังสือตำนานโยนก และพงศาวดารโยนก เขียนเสร็จเมื่อปีพ.ศ. 2450 ต่อมาในปีพ.ศ. 2462 พระยาประชาภิจักรจักรยังเรียบเรียงหนังสือชื่อ "ว่าด้วยภาษาต่างๆ ในสยามประเทศ" อีกด้วย แต่ดิฉันหาหนังสือเล่มนี้อ่านไม่ได้

พระยาประชาภิจักรจักร ศึกษาอดีตของสังคมไทยจากตำนานท้องถิ่น แต่ก็ทันสมัยโดยติดตามการสำรวจค้นคว้าของชาวยุโรปด้วยดังในบริเฉที่ 1 ของหนังสือพงศาวดารโยนก ได้นำเอา "คำอธิบายด้วยชนชาติไทย" จากการศึกษาสำรวจของนักปราชญ์ยุโรปมากล่าวเป็นอันดับแรก ว่าได้พบเห็นหมู่ชนที่ใช้ภาษาไทยกระจายอยู่ตลอดเป็นบริเวณกว้างระหว่างจีนกับทิเบตในดินแดนตอนใต้ของแม่น้ำแยงซีเกียง ทิศตะวันตกแผ่ไปถึงลุ่มน้ำพรหมบุตร ทิศตะวันออกถึงเวียตนามและลาว ครอบคลุมทั้งพม่าและสยาม ซึ่งน่าตื่นใจมากสำหรับยุคนั้น เพราะเป็นความรู้ที่ใหม่มากสำหรับสังคมไทยขณะนั้น และตามด้วยข้อสันนิษฐานว่าไทยเดิมอยู่ตอนกลางของจีนต่อมาแผ่ลงมาแผ่ลงมาทางใต้ อย่างไรก็ตาม เนื้อหาทั้งกระบวนการของพงศาวดารโยนก คือการสอบทานพงศาวดารฝ่ายเหนือ ทำให้พงศาวดารฝ่ายเหนือไม่เพียงเป็นนิทานอีกต่อไป ด้วยท่านเห็นว่าพงศาวดารไทยในฝ่ายเหนือ นั้น เกี่ยวเนื่องกับเรื่องต้นพระราชพงศาวดารสยาม

พงศาวดารฝ่ายเหนือที่ท่านใช้คัดกรองและสอบทานกับหลักฐานทางโบราณคดีประกอบด้วย ตำนานเมืองสุวรรณโคมคำ ซึ่งมีตำนานว่า ชาวขอมจากบริเวณกัมพูชา ขึ้นมาสร้างที่ตอนเหนือของแม่น้ำโขง บนแคว้นแคว้นเมืองของ เชียงรุ่ง ถึงเมืองแสหลวง ตำนานสิงหนวัติ ซึ่งเป็นตำนานว่าด้วยการตั้งนครโยนกเชียงแสน ตำนานเมืองหริภุญชัยและจามเทวีวงศ์ ว่า

ด้วยเรื่องสร้างเมืองหริภุญชัยและเรื่องนางจามเทวี ตำนานหิรัญนครเพียงแสน ตำนานพิงควงศ์ ชินกาลมาลีนี้ ตำนานเมืองพะเยา ตำนานเข็ญราย ตำนานเมืองน่านและตำนานเกล็ดต่างๆ เช่น ตำนานพระธาตุดอยตุง ตำนานดอยสุเทพ ตำนานพระธาตุลำปาง ตำนานพระแก้ว ตำนานพระสิงห์ ตำนานพระแก่นจันทน์ ตำนานพระพุทธรักษา ตำนานพระเจ้าทุ่งหลวง เอียงเมืองพะเยา ตำนานขุนเจือง โดยสืบทอดกับพงศาวดารอื่นๆ เช่น พงศาวดารพม่า มอญ ล้านช้างจีน เขมร และเรื่องที่ฝรั่งค้นคว้าไว้ ทั้งยังบอกเล่าพาดพิงถึงพงศาวดารไทใหญ่อย่างน่าสนใจด้วย

งานสอบทานพงศาวดารไม่่ง่ายนัก ทั้งเรื่องราวและวันเวลา พระยาประชาภิจักรจักรจึงได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับศักราชต่างๆ ที่คลาดกัน รวมถึงวิธีคำนวณวันเดือนปีที่ไม่ตรงกันของแต่ละถิ่น รวมทั้งอธิบายเรื่องการนับศักราชเป็นรอบระยะ 60 ปี คือ จุลจักร คือ จักรราศี มี 12 ปี นับตามปีนักษัตร ส่วน มหาจักร เป็นรอบใหญ่ของการนับเวลา ประกอบด้วย 5 รอบจุลจักร หมายถึงธาตุต่างๆ ทั้ง 5 คือ ธาตุไม้ ธาตุไฟ ธาตุดิน ธาตุทอง และธาตุน้ำ ดิฉันยังได้ความรู้ว่า พุทธศักราชมาจากพุทธศาสนา มหาศักราชมาจากพราหมณ์ไสยศาสตร์ มีเกณฑ์ 621 สำหรับบวกลบพุทธศักราชกับมหาศักราช จุลศักราชมาจากโหราศาสตร์ มีเกณฑ์ 560 สำหรับลบบวกกันกับมหาศักราช รัชศักราชมาจากวงศ์กษัตริย์หรือปราชสมบัติก็ได้

การสาวไปเรื่อยๆ เช่นนี้น่าดิฉันไปสู่การตลุมอ่านตำนานต่างๆ ในประชุมพงศาวดาร รวมถึงหนังสือ "พงศาวดารไทใหญ่" ของ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ (พระองค์เจ้าชายวรณากร ต้นสกุลวรวรรณ) ซึ่งเข้าใจว่าแปลและเรียงเรียงเพิ่มเติมจากหนังสือ "History of Shans" ของ Ney Elias (1878) หนังสือนี้เรียบเรียงเสร็จเมื่อปีพ.ศ. 2456 โดยที่ก่อนหน้านี้ไทยผ่านวิกฤตการณ์มากมาย ต้องปฏิรูปการปกครองเพื่อรับมือความเปลี่ยนแปลงต่างๆ กระนั้นก็ต้องเสียหัวเมืองต่างๆ โดยรอบทิศ แม้จะโชคดีที่อังกฤษกับฝรั่งเลือกได้ทำหนังสือตกลงกันให้ไทยเป็นรัฐกันชน (พ.ศ. 2439) แต่ในเขตที่อยู่ใกล้อิทธิพลของอังกฤษและฝรั่งเศสดินแดนไทยก็ยังคงถูกเฉือนแบ่งเรื่อยมา ถึงปีพ.ศ. 2451 ไทยก็เสียสี่หัวเมืองมลายูให้อังกฤษอันเป็นการเสียดินแดนครั้งสุดท้าย จากนั้นวิกฤตการณ์ได้ก่อตัวขึ้นในยุโรป ไทยจึงอยู่ในช่วงปลอดภาวะคุกคามแต่กลับทำให้สังคมไทยยิ่งต้องเร่งทำความเข้าใจตนเอง

กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์เองก็แปลหนังสือนี้เพราะต้องการหาความรู้ต้นเค้าของชนชาติไทยดังนิพนธ์ไว้ในคำนำว่า "ความรู้อันนี้ ข้างไทยเราเองอยู่ข้างขอบเขตนอก จำเป็นต้องอาศัยพึ่งปลูกขึ้นได้ โดยขบวนขวานหาหนังสือที่นักปราชญ์โบราณคดีฝรั่ง ชาติอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งได้พยายามค้นคว้าสอบสวนเรื่องตำนานชาติไทยลึกซึ้งมาก ทั้งทางพม่า ทางไทยใหญ่ ทางเวสาลีหลวง ทางกระแจะ ทางลาว ทางญวนและทางจีน รจนานิพนธ์ขึ้นไว้นั้น มาอ่านเอาเป็นหลักและประกอบกับพงศาวดารโชนก พงศาวดารเหนือ คำศิลาจารึก ทั้งพระราชพงศาวดารไทย และมหาราชวงศ์พม่า สรุปรวบรวมกัน ประชุมเป็นเล่ม

เรื่องพงศาวดารไทยใหญ่ขึ้นได้พอตลอดแต่ต้นจนปัจจุบันสมัยอย่างกะพ่องกะแพรง เป็นต้น
เค้าไว้ที่

แม้ไทยใหญ่จะเป็นไทยจำพวกหนึ่งสาขาหนึ่งต่างหาก ไม่ใช่ไทยสยามที่สัมพันธ์กับ
ทอมหรือ มอญ สืบสัมพันธ์วงศ์มาอีกแผนกสาขาหนึ่ง ก็ยังเป็นชาติไทยด้วยกัน ร่วมสายโลหิต
ปฐมามูรมูลชาติอันเดียวกัน นำไทยเราจะรู้เรื่องเค้าเงื่อนของมนุษย์ชาติประจักษ์ชาติไทย
ด้วยกันไว้เป็น เรื่องประเทืองปัญญา¹⁰

"พงศาวดารไทยใหญ่" แม้จะอิงงานของ เนย์ อีเลียส ค่อนข้างมาก แต่กรมพระนรา
ธิปฯ เองก็ค้นคว้าสอบทานเรื่องราวประวัติศาสตร์ชนชาติไทมาก พยายามปูพื้นความเข้าใจ
ให้คนอ่านรู้ว่าชาวยุโรปสืบค้นเรื่องราวเกี่ยวกับชาติไทยเอาไว้อย่างไรบ้าง จึงเริ่มตอนที่ 1
ด้วยเรื่อง "ชาติไทย" พูดถึงกลุ่มคนไทยในดินแดนต่างๆ คือในอินเดีย ในพม่า ในจีนในตังเกี๋ย
และในอินโดจีน โดยครอบคลุม ต่อมา ตอนที่ 2 ก็พูดถึงความสับสนของชาวยุโรปในการสอบ
ทานวันเวลาตามพงศาวดารไทยฉบับต่างๆ อันเนื่องมาจากไม่เข้าใจการนับศักราชตามแบบ
ไทย เฉพาะสองตอนนี้นั้น เนื้อความถึงค่อนข้างเล่มของ "พงศาวดารไทยใหญ่" เล่ม 1 หลังจากนั้น
จึงเข้าสู่การแปลพงศาวดารไทยหลวง พงศาวดารแสนหวี เรื่องราชอาณาจักรไทยต่างๆ มา
จนถึงเหตุการณ์ปัจจุบันที่อังกฤษครอบหัวเมืองไทใหญ่ตามเนื้อหาที่ เนย์ อีเลียส เขียน

กรมพระนราธิปฯ แสดงความเสียสละตลอดเวลาที่ถ่ายทอดเรื่องราวพงศาวดารไทใหญ่
เพราะอยากเห็นพงศาวดารฉบับต่างๆ ที่ เนย์ อีเลียส เล่าว่าได้มาจากที่ต่างๆ หลายแห่ง
แต่นำมาเก็บสาระขึ้นใหม่ เขียนแต่เรื่องราวที่คิดว่าน่าจะสมเหตุสมผลแทน ดิฉันเองพลอยได้
ความรู้ว่า ในกระแซ (มณีปุระ) อันเป็นรัฐที่อยู่ระหว่างอัสสัมกับพม่าในปัจจุบันนั้น เป็นหนึ่งใน
ดินแดนของคนไทด้วย และพงศาวดารกระแซ ก็เป็นพงศาวดารสำคัญหนึ่งในหลายพงศาวดาร
พื้นถิ่นที่ เพราะพงศาวดารนี้ถูกอ้างถึงหลายครั้งหลายครา

"พงศาวดารไทยใหญ่" ยังทำให้ดิฉันเข้าใจปัญหาชนไทยสมัยนั้นมากขึ้น และเลยมอง
เห็นถึงเบื้องหลังความมูมานะของพระยาประจำกักรจักรอีกด้วย เพราะเมื่ออ่านไปถึงตอน
ที่ 7 "อังกฤษครอบครองหัวเมืองไทยใหญ่" ก็ทำให้นึกถึงหลวงประจำคดีกิจ (แหม่ บุนนาค) ที่
ได้รับมอบหมายให้เป็นข้าหลวงสำรวจเขตแดน 5 หัวเมืองเงี้ยวในขณะนั้น เพราะหลังจาก
อังกฤษรบชนะพม่า ก็สู้รบกับไทใหญ่ต่อ ผ่านการสู้รบกับอังกฤษราวปีเศษ รัฐไทใหญ่ที่เริ่ม
จากเมืองสี่ป้อก็ได้ยอมขึ้นต่ออังกฤษ (พ.ศ. 2429) โดยมีเจ้าฟ้าเมืองไทใหญ่อื่นๆ ยอมขึ้นต่อ
อังกฤษตามลำดับไป รวมถึงเมืองปั่นซึ่งอ้างว่าเมืองตวน เมืองหาง เมืองจวด เมืองพาและ
เมืองสาต ทำให้ไทยคัดค้านว่า ทั้ง 5 หัวเมืองนั้นเป็นของเชียงใหม่ และส่งข้าหลวงไป

¹⁰ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ พงศาวดารไทยใหญ่ เล่ม 1 และ เล่ม 2 ครุสภา, 2505

สำรวจเขตแดน แต่ถึงเวลาไต่สวนจริงปรากฏว่า เป็นการไต่สวนของฝ่ายอังกฤษฝ่ายเดียว เพราะหลังจากการเผชิญหน้ากันระยะหนึ่ง ฝ่ายไทยก็ลี้ภัยเกรงจะเกิดข้อพิพาทบานปลาย จึงยอมให้ทางอังกฤษ ประจวบกับไทยเพิ่งเสียสิบสองจุไทให้ฝรั่งเศส(พ.ศ. 2431) ถูกขนาบจากมหาอำนาจทั้งสองทาง เหตุการณ์ตอนนี้กรมพระนราธิปฯชี้ว่า ไทยเห็นว่า เสียน้อยกว่าเสียมาก จึงยอมเสีย 4 หัวเมืองไป ได้แก่ เมืองตวน เมืองหาง เมืองจวด และเมืองพา กระนั้นก็ตามหลังจากนั้นแผ่นดินสยามก็ถูกตัดแบ่งรอบทิศเรื่อยมา ด้านที่อังกฤษมีอำนาจ อังกฤษก็ตัดแบ่งไป ด้านที่ฝรั่งเศสมีอำนาจ ฝรั่งเศสก็ยึดครองไป ในที่สุด ก็เกิดเหตุการณ์ล่อแหลมที่สุดซึ่งเกิดขึ้นในปีพ.ศ. 2436 (ร.ศ. 112) ที่เรียกว่า "วิกฤตการณ์ปากน้ำเจ้าพระยา" เมื่อฝรั่งเศสนำเรือรบปิดปากอ่าวไทย รุกเข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยา ยึดจันทบุรี และตราด

ในปี ร.ศ. 112 พระประชาภิจักรจักร (เลื่อนตำแหน่งมาจากหลวงประชาคดีกิจ) เป็นข้าหลวงใหญ่มณฑลลาวกาว ประจำอยู่ที่อุบลราชธานี จึงรับรู้เหตุการณ์เรื่องราวนับตั้งแต่ฝรั่งเศสนำกำลังขึ้นมามาตามลำน้ำโขงยึดเชียงแตงและด่านเสียมบกขับไล่ข้าราชการออกไป และทยอยเข้ายึดเมืองอื่นๆ ในฝั่งขวาแม่น้ำโขง พร้อมขับไล่ข้าราชการออกไป จนเกิดการตึงเครียดและการปะทะกันเป็นจุดๆ ระหว่างไทยกับฝรั่งเศส รุนแรงที่สุดคือ กรณีพระยอดเมืองขวางที่เมืองคำม่วน และฝรั่งเศสปิดอ่าวไทยในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2436 นับตั้งแต่เหตุการณ์ก่อตัวขึ้นในเดือนเมษายน พ.ศ. 2436 พระประชาภิจักรจักรทั้งรับรายงานจากข้าราชการที่ถูกขับไล่มา ทั้งไปยื่นหนังสือคัดค้านฝรั่งเศสด้วยตนเอง ทั้งประหารชีวิตคนไทยที่รับจ้างเดินหนังสือสื่อสารของกำลังจากหน่วยอื่นให้ฝรั่งเศส จนถึงเป็นผู้บัญชากองทัพส่วนหนึ่งในของสถานการณ์นั้นด้วย^{๒๐} เรื่องราวเหล่านี้ ทำให้ดิฉันรู้สึกว่ "พงศาวดารโยนก" ปรากฏให้เห็นเป็นตัวหนังสือที่ดูเหมือนเป็นงานรวบรวมธรรมดา แต่เบื้องหลังของมันก็คือชีวิตของผู้เขียนภายใต้ความเป็นไปทางสังคมที่ห้อมล้อมเขาอยู่นั่นเอง

มาถึงตรงนี้ดิฉันย้อนกลับไปอ่านงานของหมอดอดด์ใหม่ หลังจากที่เคยอ่านครั้งหนึ่งเมื่อพบว่าแรงบันดาลใจสำคัญของอาจารย์บรรจบ มาจากงานของหมอดอดด์ ความจริงแรงบันดาลใจของคนจำนวนมากที่ศึกษาเรื่องชนชาติไทย ก็มาจากหมอดอดด์ ไม่ว่าจะเป็นขุนวิจิตรมาตรา หลวงวิจิตรวาทการ พระยาอนุนามราชชน คุณลิขิต สุนทรกุล หรือ คุณสมักรบุรवास และฯลฯ ด้วยความจำกัดทางภาษา ดิฉันต้องอ่านงานนี้ผ่านการแปลของคนอื่น จึงอ่านเท่าที่หาได้ คือ เล่มของหลวงนิเทศนิสรร์(ฮวดหลี่ หุตะโกวิท) และเล่มที่อ.ส.

^{๒๐} เต็ม วิภาคย์พจนกิจ ประวัติศาสตร์ลาว มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์(พิมพ์ครั้งที่ 2), 2540 หน้า 214-237

แปลออกมา อ.ส.ให้เป็นนามปากกา²¹ เข้าใจว่าเป็นคนในตระกูลสัตยมานะ เพราะการพิมพ์แต่ละครั้งจะเกี่ยวข้องกับเรื่องราวและคนในตระกูลนี้ ในค่านำหนังสือนี้ แม้อ.ส.จะไม่ได้เล่ารายละเอียดเกี่ยวกับตนเอง แต่ อ.ส.ก็ได้แสดงความคารวะอย่างสูง ต่อหลวงนิเพทย์ นิตสิรรค์ที่ริเริ่มแปลงานของหมอดอดด์ขึ้นนี้ออกมา หากตัวอ.ส.เองกลับยังอยากอ่านต้นฉบับภาษาอังกฤษ จึงไปขอยืมต้นฉบับภาษาอังกฤษมาจากขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) แล้วลงท้ายด้วยการแปลออกมาในอีกสำนวนหนึ่ง ซึ่งต่อมายังได้มีการปรับปรุงแก้ไขในปีพ.ศ. 2512²² อีกด้วย

งานของหมอดอดด์ถูกแปลเป็นภาษาไทยและเผยแพร่ในปี 2482 ได้รับความสนใจจากจนได้รับการตีพิมพ์ซ้ำในปี 2483 ทั้งยังมีการตีพิมพ์ซ้ำในลักษณะต่างๆ เพื่อเป็นวิทยาทานด้วย โดยเฉพาะพิมพ์แจกในงานศพ เส้นห์ในงานของหมอดอดด์อยู่ที่ หมอดอดด์เขียนเรื่องของชนชาติไทยออกมาจากประสบการณ์ตรง และเต็มไปด้วยความรู้ลึกซึ้ง ชื่นชม และปรารถนาดีต่อชาวไทย ข้อความบางตอนมีผลให้ดิฉัน ซึ่งไม่ได้อยู่ในยุคประเทศถูกแบ่งอย่างในสมัยรัชกาลที่ 5 หรือยุค"เตรียมรวมชาติเชื้อไทย"ในสมัยจอมพลป. พิบูลสงคราม ถึงกับอึ้งได้เหมือนกัน ดังตอนที่บอกว่า

"ชนชาติไทยที่มีหนังสือของตนเองนั้น ได้แยกย้ายกันไปอยู่ใต้ร่มธงของรัฐบาลทั้งสี่ คือ ไทย จีน อังกฤษ และฝรั่งเศส เราขอมอดเสียใจไม่ได้ที่สิ่งที่ดีหลายอย่างได้ผันแปรไป เช่น การเลิกใช้ธงชาติอันสวยเด่นของบางประเทศในบุรพทิศ มีธงช้างเผือกของไทย ธงมังกรของจีนและธงนกยูงของพม่า ธงนกยูงก็มีธงอังกฤษมาแทน ธงมังกรก็เปลี่ยนเป็นธงห้าดาวแห่งสาธารณรัฐจีน²³ ธงช้างเผือกก็เปลี่ยนเป็นธงไตรรงค์แห่งประเทศไทย

²¹ อ.ส.แปล ไทย อนุสรณ์งานศพ พ.ต.หลวงสมรรณยุทธการ (ฉัตร สัตยมานะ) และนาง วงษ์ อรุณสนันท์ วัดมกุฏกษัตริย์ 18 มกราคม 2503 โรงพิมพ์พีระพัฒนา ธนบุรี, 2503

²² จากหนังสือ ประมวลเรื่องของชนชาติไทย พ.ศ. 2512 ซึ่งเป็นหนังสือรวมงานแปล เรื่อง"ไทย"ของดร.วิลเลียม คลิฟตัน ดอดด์ กับ"งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย"โดย หลวงวิจิตรวาทการไว้ด้วยกัน พิมพ์เผยแพร่เป็นวิทยาทาน โดยบริษัทกรุงเทพวัฒณภูมิ จำกัด จำนวน 3,000 เล่มและพิมพ์เป็นอนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ นางยี่สุ่น ธีระวัฒน์ จำนวน 2,000 เล่ม ณ วัดธาตุทอง วันที่ 15 มกราคม 2513

²³ ในฉบับ ไทย โดย หลวงนิเพทย์นิตสิรรค์ (ฮวดหลี่ หุดะโกวิท) เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นายผัน วรรณเมธี ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม 5 มกราคม 2519 ข้อความตรงนี้ระบุว่า"มังกรแห่งจีนก็เปลี่ยนเป็นเบญจรงค์ประชาธิปไตยจีน" นำมาลงเทียบไว้เนื่องจากธงห้าดาวน่าจะจะเป็นของสาธารณรัฐประชาชนจีนเมื่อเปลี่ยนเป็นสังคมนิยมแล้ว

ซึ่งทั้งหลายดังกล่าวได้สืบทอดไว้ที่เหนือชนชาติไทยสาขาต่างๆ ผู้ซึ่งในขณะเดียวกันกับที่ยึดมั่นในภาษาและขนบธรรมเนียมของเผ่าพันธุ์ของตนอยู่ได้อย่างเหนียวแน่นน่าอัศจรรย์ก็ทวีความรักชาติและความภักดีต่อประเทศของตนยิ่งๆ ขึ้นได้"²⁴

หมอดอดด์ไม่ยากเห็นคนไทยถูกแบ่งแยกออกไป คราวที่ไปเชียงตุง(พ.ศ. 2452) หมอดอดด์ได้วิจารณ์ความไม่สมเหตุสมผลของการใช้อำนาจของประเทศตะวันตกว่า "แผนที่เอเซียตะวันออกที่ประเทศมหาอำนาจได้ทำขึ้นในระยะ 20-30 ปีที่ล่วงมานี้ ก็ทำขึ้นตามอารมณ์อย่างผู้ที่รู้สึกว่าเป็นมหาอำนาจ การรวมเอาแคว้นเชียงตุงเข้าเป็นดินแดนพม่าด้วยนั้นเป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดว่า มิได้คำนึงถึงเชื้อชาติในการกำหนดอาณาเขตทางการปกครองและการเมืองเลย พวกมิชชันนารีที่ประจำอยู่ในตะวันออกของพม่าก็ไม่ใช้สำหรับสอนคนพม่า แต่สำหรับสอนชาวไทยในพม่า ซึ่งเป็นชนชาติเดียวกันชาวเหนือในประเทศไทย"²⁵ แผนที่ที่ถูกลหมอดอดด์วิจารณ์นี้ทำขึ้นโดยอังกฤษ ซึ่งมีหลวงประชาตติกิจร่วมรับรู้เรื่องราวทั้งหมดอย่างชัดเจน

ความรู้สึกของหมอดอดด์ตรงนี้จึงกระทบและกินใจคนในรุ่นนั้นไปทั่ว ทั้งคนไทยที่ได้อ่านฉบับภาษาอังกฤษที่ตีพิมพ์ออกมาในปีพ.ศ. 2466 หรือคนที่อ่านฉบับแปลเป็นไทยที่ตีพิมพ์ออกมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2482 เป็นต้นมา ยิ่งความเป็นมาก็คือ หมอดอดด์ใช้ชีวิตอยู่ในไทยที่จังหวัดเชียงรายถึง 33 ปี มีภาษาไทยเหนือเป็นภาษาที่สองของตน รักประเทศไทยและคนไทย จนอุทิศเวลาของตนไปกับการสำรวจถิ่นที่อยู่ของชนชาติไทในดินแดนกว้างใหญ่รวมถึงยี่สิบกว่าปี สิ่งที่หมอดอดด์พูดออกมาจึงเป็นที่ตื่นเต้นและต้อนรับของคนไทย

แต่ดิฉันก็อดเชื่อมโยงบทบาทและความคิดของหมอดอดด์กับเรื่องราวมิชชันนารีอเมริกันก่อนหน้านั้นไม่ได้ เช่น กรณีนายกาเบรียล โอบาเรตต์ กองศุลฝรั่งเศส ฟ้องหมิ่นประมาทหนังสือพิมพ์ "บางกอก รีคอร์ดเดอร์" ของหมอบรัดเลย์ ในปีพ.ศ. 2409²⁶ สืบเนื่องจากหมอบรัดเลย์ได้เขียนข้อความโจมตี กรณีฝรั่งเศสขยายอำนาจในอินโดจีนและต้องการได้กัมพูชาไปจากไทย ซึ่งถ้าเราถอยออกไปประวัติศาสตร์ในจุดที่ห่างออกไปอีก เพื่อประมวลภาพต่างๆ ขึ้นมา เราจะเห็นสถานะของอเมริกาที่กำลังเติบโตขึ้นในเวทีการเมืองโลกขณะนั้น ด้วยท่าทีที่แตกต่างออกไป และด้วยกลยุทธ์ต่างๆ กัน

ดิฉันนึกถึงเหตุการณ์ในปีพ.ศ. 2406 พลเรือจัตวาแมทธิว เพอร์รี นำกองเรือสหรัฐ

²⁴ จาก ไทย สำนวนแปล อ.ส. อ้างแล้ว, 2503 หน้า 128

²⁵ จาก ไทย สำนวนแปล อ.ส. อ้างแล้ว, 2503 หน้า 13-14

²⁶ จากหนังสือ The Eagle and The Elephant : 150 Years of Thai-American Relations พันความหลังไทย-อเมริกัน 150 ปี วิมล พงศ์พัฒน์ และคณะ (บรรณาธิการ) ยูไนเต็ด โปรดักชั่น , พ.ย. 2535 หน้า 29-30

มุ่งเข้าสู่อาวโตะเกียวยืนค่าขาดให้ญี่ปุ่นยุติการปิดประเทศ และนักย่นถอยจากนี้ไปอีก 80 ปี (พ.ศ. 2326) อาณานิคม 13 แห่งในทวีปอเมริกาได้รับเอกราชจากอังกฤษ เพียง 20 ปี หลังได้เอกราช (พ.ศ. 2346) สหรัฐอเมริกาก็ซื้อรัฐหลุยเซียนาคืนจากฝรั่งเศสทำให้ขนาดของประเทศเพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่า อีก 45 ปีต่อมา (พ.ศ. 2391) ก็ขยายอาณาเขตไปจนถึงฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิก ในเวลานั้นอเมริกาผลิตสินค้าทั้งเกษตรและอุตสาหกรรมได้มากขึ้นเรื่อยๆ จึงต้องการเปิดตลาดในที่ต่างๆ เช่นเดียวกับชาติยุโรปอื่นๆ ขณะเดียวกันการพัฒนาภายในสหรัฐอเมริกาเองก็เป็นไปอย่างรวดเร็ว เพียงถึงปีพ.ศ. 2412 ทางรถไฟข้ามทวีปสายแรกก็เสร็จสมบูรณ์ จึงเป็นเวลาที่บริษัทต่างๆ ในสหรัฐฯ เริ่มมุ่งออกมาแสวงหาตลาดการค้าในดินแดนที่ห่างไกล

การแทรกตัวเข้ามาในไทยซึ่งเป็นดินแดนที่อังกฤษกับฝรั่งเศสกำลังขยายอิทธิพลมาชนกันนั้นไม่ใช่เรื่องง่ายนัก สิ่งที่กระทบกับฝ่ายต่างๆ น้อยที่สุด ก็คือการเข้ามาเพื่อเผยแพร่ศาสนา ผู้ได้รับแต่งตั้งเป็นกงสุลอเมริกันคนแรกคือ สตีเฟน แมททูน มิชชันนารีอเมริกันคนหนึ่ง และมีมิชชันนารีอเมริกันทยอยกันเดินทางเข้ามาในประเทศไทยมากมาย แม้ว่า "ไม่มีประเทศใดเลยที่คณะมิชชันนารีจะได้รับการต่อต้านการเผยแพร่ศาสนาอย่างน้อยที่สุด หรือเกือบไม่มีเลยเท่าประเทศไทย และก็ไม่มีประเทศใดที่คณะมิชชันนารีได้รับผลสำเร็จน้อยที่สุดเท่าที่ประเทศไทยเช่นเดียวกัน"²⁷ กระนั้นจำนวนมิชชันนารีอเมริกันก็เข้ามาในประเทศไทยมากกว่าฝรั่งชาติอื่นๆ ผู้ที่ให้ทุนหมอสอนศาสนาเหล่านี้ก็คือบริษัทต่างๆ ในสหรัฐฯ ผ่านการบริจาคให้ศาสนจักร หมอสอนศาสนาเหล่านี้มีความมุ่งมั่นที่จะเผยแพร่ศาสนา ขณะเดียวกันก็พร้อมจะอุทิศตัวตั้งต้นเดินทางไปยังท้องถื่นทุกรัฐกันดารต่างๆ ด้วยความศรัทธาต่อพระเจ้า มิชชันนารีเหล่านี้ จึงเป็นเหมือนนักสำรวจเก็บประมวลความรู้เกี่ยวกับท้องที่ต่างๆ โดยที่ไม่ต้องกระทบกระทั่งทางการเมืองกับชาวยุโรปอื่นๆ และดิฉันเห็นว่า หมอดอดด์เอง ก็เป็นหนึ่งในกลไกนี้ เพียงแต่โดยส่วนตัวของหมอดอดด์นั้นไม่ได้แอบแฝงความเป็นนายหน้าให้บริษัทธุรกิจแต่อย่างใด²⁸

การเดินทางของหมอดอดด์น่าสนใจมาก ถ้าเรียงตามลำดับของเวลา หมอดอดด์จะเดินทางไปในที่ต่างๆ ดังนี้ ปีพ.ศ. 2440 ไปเชียงตุงครั้งแรก ปลายปีเดียวกันไปสิบสองปันนา สำรวจเมืองเชียงรุ้ง เชียงล้อ เชียงหูน เชียงแจ เมืองพาน บ้านน่อง และเมืองยาง ปีรุ่งขึ้นคือ พ.ศ. 2441 ไปเชียงตุงอีกครั้ง สำรวจไทยเขินในเชียงตุงและเมืองของปีพ.ศ. 2444 สำรวจไทยลาวในอินโดจีน สำรวจเชียงราย เชียงทอง เวียงภูคา สบยิม

²⁷ จากหนังสือ The eagle and The Elephant อ้างแล้ว หน้า 7-8

²⁸ อ่าน ไทย ดร.วิลเลียม คลิฟตัน ดอดด์ (อ้างแล้ว)

เมืองลาย กะดังราม บ้านดิน บ้านเพ็น บ้านหัวขุ่น และเชียงใหม่ ถึงปีพ.ศ. 2449 ไปสำรวจ ชานตะวันตก (แม่น้ำสาละวินฝั่งตะวันตก) ปีพ.ศ. 2452 ไปเชียงตุงอีกครั้ง ปีพ.ศ. 2453 สำรวจไทยในยูนนาน สำรวจเมืองยาง เมืองหริ่ง เมืองราน เมืองลาหลวงหรือเส้มา เมืองลาย เมืองบ่อ เมืองโมไฮ เมืองปูเออฟู ถึงต้นแม่น้ำดำ ผ่านเมืองโห้ และเดินทางบนภูเขาสันปันน้ำระหว่างแม่น้ำแดงและแม่น้ำดำ ผ่านเมืองตุงกวน ชงผิง ลิงอานฟู ถึงเมืองเม่งสุแล้วต่อไปเมืองโกอัว เมืองกวางน่านฟู ถึงเมืองปากอ้าย ซึ่งเป็นชายแดนกวางสี ครึ่งหลังของปีพ.ศ. 2453 ได้สำรวจไทยในกวางสี โดยสำรวจจากปากอ้ายไปยังนานนิงฟู จนถึงกวางตุงปีพ.ศ. 2456 สำรวจไทยในตุงเกีย จากเวียดนามได้เดินทางไปยังกวางตุงอีกครั้ง ลงเรือไปตามแม่น้ำแยงซีเกียงถึงวูเจา แล้วเดินทางต่อไปยังนานนิงฟู แล้วจึงสำรวจไทยในจีนต่อ ถึงปีพ.ศ. 2461 ไปเชียงรุ้งอีกครั้ง หมอดอดด์ถึงแก่กรรมก่อนที่หนังสือจะเขียนเสร็จ ภรรยาของหมอดอดด์ซึ่งได้ร่วมเดินทางไปด้วยในหลายแห่ง จึงเป็นผู้เรียบเรียงต่อจนสำเร็จและพิมพ์ออกมา กลายเป็นหนังสือที่ทรงอิทธิพลต่อคนไทยมากที่สุดเล่มหนึ่งดังความเห็น มรว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ว่า

"หนังสือของหมอดอดด์เล่มนี้ นับว่าเป็นเอกสารที่สำคัญยิ่งเล่มหนึ่งทางด้านความรู้สึกของคนไทยในประเทศไทย เพราะได้ทำให้คนไทยตื่นตัวในความรู้ที่ว่า ชนชาติไทยนั้นเป็นชนชาติที่อยู่ในเนื้อที่อันกว้างใหญ่ไพศาล ตั้งแต่แคว้นฮัสสัมใน ประเทศอินเดีย ประเทศพม่า ประเทศไทย ประเทศจีน ภาคใต้ในมณฑลยูนนาน มณฑลกวางสี มณฑลไกวเจา มณฑลกวางตุง และเกาะไหหลำ ประเทศลาว และแคว้นตุงเกียในประเทศเวียดนามเหนือ ความรู้ที่หมอดอดด์ได้ทำให้ปรากฏขึ้นนี้เป็นความรู้อันเกิดจากความอดสาหัส ที่ได้เดินทางไปพบปะมาด้วยตนเองแล้วบันทึกไว้อย่างมีหลักฐาน"จึงเป็นความรู้ที่ไม่มีผู้ใดจะขัดแย้งหรือถกเถียงได้²⁰

มรว.คึกฤทธิ์ ยังชี้คุณค่าในงานของหมอดอดด์ว่า "หลายท่านเรียกขานสุโขทัยว่า สุโขทองแห่งประวัติศาสตร์ของชาติไทย ปรากฏการณ์เช่นนี้จะเกิดขึ้นบ่อยๆ ไม่ได้ จำต้องมีเหตุสืบเนื่องมาจากอดีต ชนชาติไทยจะถือกำเนิดแบบโอบปาทิกะ คือเกิดพุ่มโพล่งขึ้นมาโดยมีความเจริญเต็มตัวในทันทีทันใดนั้น ดูออกจะไม่มีทางที่จะเป็นไปได้ น่าจะต้องคิดไปว่าก่อนที่คนไทยจะมาตั้งราชอาณาจักรสุโขทัยขึ้นนั้น คนไทยได้เคยมีประสบการณ์ทางการปกครอง ทางศิลปทางวัฒนธรรมและในปัจจัยอื่นๆ แห่งความเจริญรุ่งเรืองมาแล้วเป็นอย่างดีและเป็นเวลานาน สุโขทองนั้นจะทำให้เกิดขึ้นในเวลาปีสองปีหรือแม้แต่ร้อยปีสองร้อยปีเห็นจะไม่ได้ ชนชาติไทย

²⁰ มรว.คึกฤทธิ์ ปราโมช คำนวณใน ไทย โดย หลวงนิเพทย์นิติสรรค์ (ฮวดหลี่ หุตะโกวิท) เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพัน วรรณเมธี ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม 5 มกราคม 2519

น่าจะมีประสบการณ์แห่งอารยธรรมและวัฒนธรรมอันเป็นของตนเองมานานกว่านั้นมาก ความเชื่อถือว่าคนไทยเคยมีประเทศอันเป็นเอกราชเป็นของตนเอง มีการปกครองเป็นของตนเอง ตลอดจนมีอำนาจของตนเองที่จะรักษาความเป็นไทยของตนไว้ ในที่อื่นก่อนที่จะมาสร้างอาณาจักรสุโขทัยขึ้น จึงเป็นเหตุผลที่อธิบายความเป็นยุคทองของสุโขทัยได้โดยแจ่มแจ้งที่สุด"^{๓๐}

คำกล่าวของมรว. คึกฤทธิ์ ทำให้ดิฉันอ่านหนังสืออีกหลายเล่มเพื่อให้รู้ชัดว่าพวกผู้รู้ในแวดวงศิลปวัฒนธรรมนั้นคิดกันอย่างไร ในเรื่องที่ว่าสุโขทัยเป็นยุคทอง เพราะดิฉันเองไม่รู้เรื่องนี้ อย่างมากก็รู้สึกด้วยตนเองว่า พระพุทธรูปสมัยสุโขทัยมีลักษณะเข้มข้อย เยือกเย็น เปล่งประกายเมตตากรุณามากกว่าสมัยอยุธยา ปรากฏว่าผู้รู้ต่างๆ มีความเห็นไปในทางเดียวกัน คือสมัยสุโขทัยเป็นศิลปชั้นครู^{๓๑} แม้ผู้รู้บางท่านจะคิดว่าเป็นเพราะในดินแดนสุโขทัยและแคว้นแคว้นใกล้เคียงมีความเจริญรุ่งเรืองก่อนเกิดกรุงสุโขทัยอยู่แล้ว^{๓๒} ส่วนผู้รู้บางท่านก็ไม่แน่ใจว่าศิลปสมัยสุโขทัยนั้นเก่าแก่กว่าสมัยอยุธยาหรือไม่^{๓๓}

เมื่อความเจริญด้วยศิลปวิทยาการของสุโขทัยควรมีที่มา ดังนั้นแม้แต่คนที่ไม่เชื่อว่าชนชาติไทยมาจากเทือกเขาอัลไต อย่างอาจารย์ขจร สุธพานิช ก็ยังเชื่อว่าชนชาติไทยมีความเก่าแก่ก่อนสุโขทัยนับพันๆ ปี อาจารย์ขจรไม่ได้ปฏิเสธน่านเจ้า ขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญกับอาณาจักรเมหาลวงว่าเป็นชนชาติไทที่มีอาณาจักรรุ่งเรืองมาตั้งแต่ก่อนยุคสุโขทัย ดังที่เคยเสนอในหลายแห่งว่าผู้สร้างกรุงสุโขทัยนั้นน่าจะเป็นแม่ทัพระดับ"ขุน"มาจากไทใหญ่ คือ เมื่อเจ้าฟ้าสามหลวงอนุชาภักษัตริย์เมืองเมามาปราบปรามบ้านเมือง 30 เมือง ในจำนวนนี้ได้ตีลงมาถึงแก่งหลวง(ซึ่งอยู่ในแคว้นเขลียง)และอยุธยา แล้วทั้งนายทหารไว้ตั้งรกรากเป็นใหญ่ในสองสาย สายหนึ่งคือพ่อขุนศรีนาวนำถมบิดาพ่อขุนผาเมืองและพ่อขุนคำแหงพระราม อีกสายหนึ่งคือขุนจิต ขุนจอด พ่อและลุงของขุนบางกลางหาว ต่อมาพ่อขุนผาเมืองจึงอภิเษกให้ลูกเขยคือ พ่อขุนบางกลางหาว ขึ้นเป็นพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ กษัตริย์เมืองสุโขทัย อันเป็น

^{๓๐} มรว. คึกฤทธิ์ ปราโมช คำนำใน ไทย โดย หลวงนิเพทน์นิติสรรค์ 2519 อ้างแล้ว

^{๓๑} ดู ศิลปกรรมและการช่างของไทย โดย วิทย์ พินันเงิน โอเดียนโตร์, 2503 วิวัฒนาการลายไทย โดย น. ณ ปากน้ำ สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2534 หนังสือเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม โดย ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ที่ระลึกเนื่องในโอกาสเปิดศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย โรงพิมพ์วิคตอรีเพาเวอร์พอยท์จำกัด , 2531 เป็นต้น

^{๓๒} ดู ความเห็นของ น. ณ ปากน้ำ ใน วิวัฒนาการลายไทย อ้างแล้ว และ ใน ศิลปะโบราณในสยาม สำนักพิมพ์เมืองโบราณ , 2537

^{๓๓} รศ.ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ ประวัติศาสตร์ศิลปสุโขทัย โครงสร้างที่ต้องเปลี่ยนแปลง ในวารสาร สยามอารยะ ปีที่ 2 ฉบับที่ 19 กรกฎาคม 2537

ต้นราชวงศ์พระร่วง³⁴

ดิฉันมองเห็นประเด็นชัดขึ้นเรื่อยๆ ชนชาติไทยมีความเป็นมาเก่าแก่ก่อนสมัยสุโขทัยค่อนข้างแน่ แต่มาจากไหนและอย่างไรนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง มีปัจจัยแทรกซ้อนอยู่มาก เช่น เรื่องคนไทยมาจากไหน บางทีก็มีการเมืองเข้าแทรก ไม่ได้เข้าแทรกแต่เฉพาะฝ่ายฝรั่งที่ยุคหนึ่งต้องการสกัดจีน แต่อาจแทรกจากฝ่ายจีนที่ต้องการให้ถิ่นกำเนิดของไทยอยู่ต่างๆ เข้าไว้เพราะกลัวค่ากล่าวหาว่ารุกรานไทยด้วยก็ได้ จนงานบางชิ้นจากฝ่ายจีนที่มุ่งหักล้างงานของหมอดอดด์และขุนวิจิตรมาตรา³⁵ กลับส่งผลตรงกันข้ามทำให้ดิฉันซึ่งเคยเลืกถือว่าน่าเชื่อถือเป็นอาณาจักรเก่าแก่ของไทยเพราะยอมรับหลักฐานทางจีน (หลักฐานทางภาษาและวัฒนธรรม จาริกน่านเจ้าใช้ภาษาจีน ส่วนวัฒนธรรมก็แตกต่างจากชนชาติไทย) หันกลับมาตั้งข้อสงสัยใหม่ว่า ไม่แน่เหมือนกัน เพราะชนชาติจ้วงในจีนที่ใช้ภาษาตระกูลไทก็ยังมีอยู่ร่วม 10 ล้านคน พวกเขาใช้ตัวอักษรจีนมานาน วัฒนธรรมหลายอย่างก็ต่างจากไทยไปมากแม้ยังเหลือร่องรอยเดิมให้สืบค้นอยู่ไม่น้อย

นอกจากการเมืองภายนอกก็ยังมีการเมืองภายในด้วย เพราะนอกจากเรื่องชนชาติก็ยังมีเรื่องชนชั้นดำรงอยู่ในประวัติศาสตร์ การเคลื่อนย้ายที่เป็นเรื่องของชนชาติก็น่าจะมีบ้างเพราะคนโบราณน่าจะเดินเก่งกว่าคนในสมัยปัจจุบัน ถึงกระนั้นพวกนักศึกษาที่เข้าป่าหลัง 6 ตุลาก็มีประสบการณ์ในการเดินป่า ข้ามภาค ข้ามประเทศกันมาแล้วทั้งนั้น ไม่ก็เดือนก็เดินกันเก่ง เพียงแต่การเดินต้องใช้เวลาน้อยเท่านั้นเอง ดิฉันจึงคิดว่า เรื่องพระเจ้าไชยสิริเชื้อสายพระเจ้าพรหม อพยพคนมาจากไชยปราการแถวเชียงราย มาตั้งรกรากที่เมืองแปป

³⁴ ดู ขจร สุขพานิช ประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. 1600-2310 หน้า 49-62 และ ขจร สุขพานิช ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยก่อนตั้งกรุงสุโขทัย หน้า 37, หน้า 76-79 หน้า 186-187

³⁵ ดู เฉินหลวี่ฟาน วิจัยปัญหาแหล่งกำเนิดของชาติไทย สำนักพิมพ์โอเดียนสตอร์ , 2539 งานชิ้นนี้เต็มไปด้วยท่วงทำนองการเขียนแบบเสียดสีเยาะเย้ย ทำให้ดิฉันซึ่งเคยใช้ชีวิตในจีนมาสี่ปีกว่า (2520-2524) หวนคิดถึงอดีต และเกิดความรู้สึกว่าจะอาจเป็นงานเขียนที่มีเป้าหมายทางการเมืองมากกว่าเป็นงานเสาะค้นความจริง จนเอะใจขึ้นมาเพราะวัฒนธรรมการเมืองของจีนนั้นเป็นวัฒนธรรมที่พร้อมจะกวาดอะไรๆ ที่เป็นข้อเท็จจริงออกไปได้ทั้งสิ้น เพื่อเป้าหมายทางการเมืองของตนหรือกลุ่มตน ประสบการณ์ตรงของดิฉันบอกว่า จีนพร้อมที่จะกลับไปแก้ประวัติศาสตร์ใหม่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นที่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น สรรนิพนธ์เล่ม 5 ของเหมาเจ๋อตง ไม่ว่าจะเป็นภาพเขียน เช่น การลอบภาพเจียงชิงที่ม้าคู่ประธานเหมา และไม่ว่าจะเป็นอนุสรณ์สถาน เช่น อนุสาวรีย์ที่จิ้งกัซันซึ่งถูกทุบแล้วสร้างใหม่หลายครั้ง สุดท้ายจะเป็นสมัยใครขึ้นมาเมื่อไร และต้องการโฆษณาอะไร

ข้างเมืองกำแพงเพชรมีความเป็นไปได้ เรื่องจิ่วฉวน ลูกคนที่ 5 ของขุนบรม จากเมืองแถน มาสร้างเมืองอยุธยา ก็เป็นไปได้เหมือนกัน นี่เรียกว่ามากันแบบเป็นชนชาติ แต่ยังมีที่มาแบบเป็นชนชั้นอีกซึ่งเป็น เรื่องของระเบียบสังคมภายในแคว้นละแวกนี้ คือการกวาดต้อนผู้คน จากแคว้นแคว้นที่แพ้สงครามกลับไปเป็นไพร่พลข้าทาสของบ้านเมืองตน อาจจะเป็นเพราะเหตุนี้ก็ได้ที่ทำให้วัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะภาษาไทยแพร่กระจายไปในหมู่ชนชั้นล่างได้อย่างรวดเร็ว เพราะเป็นวัฒนธรรมของผู้ปกครอง ชาวบ้านจะเป็นขอม มอญ ที่อยู่แต่เดิม หรือเป็นชนเผ่ามาจากที่อื่นๆ จึงต้องพยายามหัดพูดภาษาไทย จากกลุ่มชาวบ้านไท เพื่อตั้งรกรากอยู่ร่วมกันและอยู่ร่วมกับผู้ปกครองใหม่ตามที่ถูกกวาดต้อนมา แต่ในทางกลับกันตัวผู้ปกครองเองกลับค่อยๆ ชื่นชมและรับวัฒนธรรมอื่น เช่น รับศาสนาพุทธจากมอญ รับความเชื่อแบบฮินดูและระบอบศักดินาจากขอม รับวัฒนธรรมการค้ามาจากจีนและเปอร์เซีย เพราะนำมาดัดแปลงให้เข้ากับวัฒนธรรมผู้ปกครองได้มากกว่าวัฒนธรรมไทย ที่ประกอบด้วย ภาษาคำโดด ความเชื่อแบบผี การปกครองแบบผู้เฒ่าและชุมชนมีส่วนร่วมมาก มีพิธีรีตรองน้อย และการตลาดแบบเพื่อพบปะแลกเปลี่ยน แต่วัฒนธรรมไทยกลับเข้ากับชาวบ้านอื่นๆ ได้ ดังนั้น จนถึงทุกวันนี้ วัฒนธรรมชาวบ้านไทยกับวัฒนธรรมชนชาติไทนอกประเทศจึงยังมีส่วนคล้ายคลึงกัน แม้เวลาจะล่วงเลยมานานแล้ว

การศึกษาเรื่องชนชาติไทย ทำให้ดิฉันต้องขบปัญหาเรื่องชาติพันธุ์กับเรื่องวัฒนธรรมอีกด้วย เพราะแม้ว่าชาติพันธุ์บริสุทธิ์จะเป็นเรื่องที่ไม่มียุ่จริง แต่ถ้ายกเอาเรื่องชาติพันธุ์ทิ้งไปเสียเลย เอาแต่เรื่องวัฒนธรรมอย่างเดียว ว่าเป็นสิ่งร้อยเชื่อมคนในชนชาติเดียวกัน เป็นสิ่งกำหนดนิสัยใจคอประจำชาติ ก็ดูจะละเลยความเป็นจริงทางชีววิทยายู่มากเหมือนกัน ในเมื่อทุกวันนี้คนผิวสีต่างๆ ยังมีอยู่จริง คือ ผิวขาว ผิวเหลือง และผิวดำ ความแตกต่างทางชาติพันธุ์แม้แบ่งละเอียดได้ยาก แต่ก็ยังแบ่งหยาบๆ ได้ และคนในอาณาบริเวณเดียวกันก็มีความใกล้เคียงทางชาติพันธุ์มากกว่าคนในอาณาบริเวณที่ห่างไกลกัน ทั้งชาติต่างๆ ก็ยังมีนิสัยประจำชาติอีกด้วย เช่น จีนนั้นขยัน ค้าขายเก่ง ถือดีทงตน พม่าก็มีนิสัยอีกอย่างหนึ่ง คือเป็นนักรบ ชาวพม่าจริงๆ มีนิดเดียว แต่ชอบปราบชนเผ่าอื่นๆ ไว้ในอำนาจ แม้กับชาติใหญ่อย่างอังกฤษก็ไม่ยอมแพ้ง่ายๆ ส่วนไทยรักสนุก ชอบประนีประนอมและเก่งทางขยายอาณาเขตโดยผ่านการแต่งงาน เรื่องเหล่านี้ทำให้ดิฉันอดตั้งข้อสงสัยไม่ได้ว่า ถ้าพ่อแม่ปู่ย่าตายายของคนแต่ละคนสามารถสืบทอดลักษณะบางอย่างให้ลูกหลานผ่านพันธุกรรม การสืบทอดทางวัฒนธรรมของชนชาติหนึ่งๆ จะเกิดขึ้นเฉพาะแต่กระบวนการทางสังคมสถานเดียว นะหรือ

ยังมีอีกปัญหาหนึ่งซึ่งก็ยุ่งยากมาก คือ ความเชื่อร่วมกันของคนในอดีตกับข้อเท็จจริงที่เร้นอยู่ ปัญหานี้พบในการอ่านตำนานต่างๆ ซึ่งเต็มไปด้วยเรื่องราวเหลือเชื่อและอภินิหารที่อาจเป็นระบบสัญลักษณ์ให้ตีความได้ ทั้งระบบคิดของคนไทยโบราณก็ยังมองระบบวันเวลาต่าง

จากคนในปัจจุบันด้วย คือ คนไทยโบราณมองเวลาเป็นอนันต์ คือไม่มีต้นไม่มีปลาย เป็นวงกลมเป็นวัฏจักร ขณะที่คนในปัจจุบัน คือ เราๆ ท่านๆ มองเวลาเป็นเส้นตรง เคลื่อนที่ไปข้างหน้า สามารถแบ่งเป็น อดีต ปัจจุบัน และอนาคตได้ชัดเจน ความแตกต่างนี้ทำให้ดิฉันตอบคำถามตนเองได้ว่าทำไมฝรั่งจึงดูถูกคนไทยเรานัก ในข้อที่ว่าเป็นชนชาติที่ไม่รู้ความเป็นมาในอดีตของตนเอง ไม่ว่าจะเป็น ตูรแปง หรือลาลูแบร์ เป็นเพราะระบบคิดระบบความเชื่อต่างกันไปเอง ดังนั้น ดิฉันจึงคิดว่า ไม่ควรที่คนไทยเราจะดูถูกบรรพบุรุษของตนเองไปกับเขาด้วย เพราะในเมื่อเป็นเรื่องติดคนละชุด แต่ละชุดความคิดก็ย่อมมีจุดดีและจุดด้อยอยู่ในตนเอง

ในปัญหาความเชื่อ ยังมีความแปลกแยกระหว่างความเชื่อร่วมกันของคนในปัจจุบันกับความเป็นจริงในอดีต ซึ่งดิฉันพบในกรณีความเชื่อเรื่องน่านเจ้าเป็นอาณาจักรไทเก่าแก่ในอดีต ลำพังการพบความเชื่อนี้ฝังลึกในหมู่ชาวไทย ยังไม่ทำให้ดิฉันคิดอะไรมาก แต่พอไปอ่านประวัติศาสตร์ไทใหญ่ก็ตาม ประวัติศาสตร์ลาวก็ตาม จะพบการอ้างอิงการอพยพมาจากน่านเจ้าเสมอ ทำให้ต้องฉุกคิดขึ้นมาว่า เรื่องนี้ฝรั่งเพิ่งเขียนขึ้นในช่วงร้อยกว่าปีนี่เอง ไม่ใช่ความรู้เก่าของชาวไท แต่การถูกอ้างอิงจากหลายแหล่งเช่นนี้นานไปก็อาจทำให้เราหลงไปได้ว่า นี่เป็นตำนานร่วมกันของชนชาติไท ถึงตรงนี้ดิฉันกลับไปอ่านหนังสือ"หลักไทย"^{๓๕} อีกครั้ง คราวนี้เพื่อทำความเข้าใจกับเรื่อง"ความเชื่อ"ของคนในสังคม

ในคำนำหนังสือ "หลักไทย" ชุนวิจิตรมาตราบอกแล้วว่า ตั้งใจเพียงแต่จะประมวลความเป็นมาโดยสังเขป ว่าชาติไทยมีความเป็นมาอย่างไรตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงสมัยปัจจุบัน แต่ผลของมันกลับแพร่ไปกว้างใหญ่มาก เพราะก่อนหน้าหนังสือ"หลักไทย"ปรากฏขึ้น ยังไม่เคยมีใครทำประมวลความเป็นมาของประวัติศาสตร์ชาติไทยอย่างที่ชุนวิจิตรมาตราทำมาก่อน และเมื่อท่านรับอิทธิพลทางแนวคิดจากหมอดอดด์ "หลักไทย"จึงเริ่มต้นด้วยยุคโบราณประวัติโดยระบุว่าเมื่อ 6,000 ปีก่อน ชนชาติไทยเคยอยู่ที่เทือกเขาอัลไต และ 4,000 ปีก่อนอยู่ที่ลุ่มแม่น้ำเหลืองแยกเป็น 2 นคร คือ นครทางเหนือ อยู่ทางเหนือของแม่น้ำเหลือง ภาคเหนือของเสฉวน ขึ้นนครลุง นครทางใต้ อยู่ทางใต้ของแม่น้ำเหลือง ขึ้นนครปา สองนครนี้เป็นที่อยู่ของชนชาติอีสานลาว หรือ มุง ที่จีนเรียกว่า "ต้ามุง" ตามด้วยมัธยมประวัติ ที่เริ่มจากอาณาจักรน่านเจ้าจนถึงสมัยสุโขทัย แล้วเข้าสู่ภาคปัจจุบันที่เริ่มจากสมัยอยุธยาจนถึงเวลาปัจจุบัน(ในขณะนั้น) คือสมัยรัชกาลที่ 7 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ การทำเรื่องยากให้ง่ายและชัดเจน ความมั่นใจในการลงความเห็น การลำดับให้เห็นสายอำนาจที่มีพัฒนาการมุ่งตรงมายังสังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้"หลักไทย"กลายเป็นต้นแบบของงานเขียน

^{๓๕} ชุนวิจิตรมาตรา หลักไทย พิมพ์ครั้งที่ 7 (พ.ศ.2518) บัณฑิตการพิมพ์ , 2519

เชิงประวัติศาสตร์ทั้งหลายมายาวนาน และทำให้"น่านเจ้า"กลายเป็นที่อ้างอิงว่าเป็นอาณาจักรเก่าแก่ของชนชาติไทยในงานเขียนที่ยากจะแนบได้^{๓๗}

ความแตกต่างของงานเรื่อง"ชนชาติไทย"ของหมอดอดด์กับ"หลักไทย"อยู่ที่เรื่องแรกเป็นการรายงานสำรวจการดำรงอยู่ของชนชาติไทในอาณาบริเวณกว้างใหญ่ กับข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับความเป็นมาของชนชาติไทที่ระบุไว้พอสังเขปไม่ได้ยืนยันเป็นมั่นคง แต่เรื่องหลังเป็นประมวลประวัติศาสตร์ไทย และเป็นการทำให้ข้อสันนิษฐานของหมอดอดด์กลายเป็นภาพชัดเจนขึ้นมา

แต่ยังมีคนสำคัญที่ทำให้เรื่องของชนชาติไทยตามแนว"หลักไทย"กลายเป็นเรื่องพันๆ ที่ชาวบ้านเข้าถึงได้ นั่นก็คือ หลวงวิจิตรวาทการ พอนึกถึงท่าน ดิฉันก็มีอันหลุนิดหน่อยคล้ายมีความกลัวลึกๆ อยู่ข้างในที่ตนเองก็อธิบายไม่ได้ ที่แท้คือ กลัวทั้งๆ ที่ดิฉันไม่ค่อยได้อ่านงานของหลวงวิจิตรฯ ไม่ค่อยรู้อะไรเกี่ยวกับตัวหลวงวิจิตรฯ นอกจากรู้ว่าท่านเป็นชาตินิยมแบบรัฐนิยมมาก อาจจะถึงขั้นนิยมฟาสซิสต์

หลวงวิจิตรวาทการ เขียน"งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย"ในสมัยหลังปีพ.ศ. 2500 ไปแล้ว คือเขียนเสร็จปีพ.ศ. 2503 ตีพิมพ์เมื่อปีพ.ศ. 2504 เป็นงานรวบรวมและตั้งข้อสังเกตสำคัญ ไม่ได้เสนอทฤษฎีอะไรเป็นการเฉพาะแต่อย่างใดด้วย หากอิทธิพลของหลวงวิจิตรวาทการที่กระหึ่มไปทั้งเมืองไทยคือการถ่ายทอดเรื่องราวปลุกใจให้รักชาติและความคิดที่จะรวมชนชาติไทยผ่านงานละคร เพลงปลุกใจ และนวนิยาย หลวงวิจิตรวาทการเคยพูดถึงตนเองว่า"ลัทธิชาตินิยมเป็นลัทธิที่ดี...ข้าพเจ้าเป็นชาตินิยมจริงๆ ข้าพเจ้าเป็นชาตินิยมมาตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ยังเป็นชาตินิยมเมื่อถูกจับต้องร้องในคอนเสิร์ตสงครามโลกครั้งที่สอง และยังเป็นชาตินิยมอยู่จนทุกวันนี้ ไม่มีโทษทัณฑ์หรือวิถีทางใดๆ จะมาเปลี่ยนข้าพเจ้าเป็นอย่างอื่นได้ นอกจากชาตินิยม"^{๓๘}

ก่อนที่จะเป็นนักประพันธ์ หลวงวิจิตรวาทการเขียนหนังสือประเภทสารคดีและวิชาการมาก่อน เริ่มจาก"วิชาแปดประการ" พิมพ์ปีพ.ศ. 2471 "มหาบุรุษ"และ"มันสมอง"พิมพ์ปีพ.ศ. 2472 "พุทธานุภาพ"และ"จิตตานุภาพ" พิมพ์ปีพ.ศ. 2472 และใช้เวลาเขียน"ประวัติศาสตร์สากล" 12 เล่มจบ ในเวลาเพียง 1 ปีกับ 9 เดือน (พ.ศ. 2472-2474) แต่ผลงานที่สื่อ

^{๓๗} บนทั้งหนังสือตามห้องสมุด หนังสือเชิงประวัติศาสตร์ก่อนปีพ.ศ. 2510 เกือบทั้งหมดจะอ้างอิงน่านเจ้าไม่ว่าจะเป็นหนังสือที่มีแนวคิดว่า"ไทยจีนเป็นพี่น้องกัน"หรือที่มีแนวคิดว่า"จีนรุกรานไทย"ก็ตาม

^{๓๘} หลวงวิจิตรวาทการ จาก "ผลของลัทธิชาตินิยมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ" ในวิจิตรอนุสรณ์ โรงพิมพ์สำนักพิมพ์ทำเนียบนายกรัฐมนตรี พระนคร , 2505

ล้นกลับเป็นงานงานละครปลุกใจรักชาติ หลังจากเข้าดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรในปี พ.ศ. 2477 งานละครของหลวงวิจิตรวาทะก็แสดงให้เห็นความสนใจรอบรู้ในประวัติศาสตร์ และความสามารถนำเอาประวัติศาสตร์กลับมาปรับใช้การเมืองของหลวงวิจิตรวาทการ นอกเหนือจากควมมีวาทศิลป์และจิตวิทยาอย่างสูง

ในการเข้าดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรนั้น หลวงวิจิตรวาทการได้รับมอบหมายจากจอมพล ป. ให้ปลุกปั้นรักชาติขึ้น³⁹ โดยผ่านบทละครประวัติศาสตร์และเพลงปลุกใจ ที่จริงหลวงวิจิตรวาทการไม่เคยทำงานพวกนี้มาก่อน "ข้าพเจ้าไม่มีความรู้ในเรื่องนี้มาก่อน... เมื่อจำเป็นต้องทำด้วยตนเองก็ต้องค้นคว้าแล้วเรียนเอง เป็นการเปลี่ยนชีวิตของข้าพเจ้า ภูความจำเป็นบังคับให้กลายเป็นนักศิลปะ ซึ่งไม่เคยฝึกฝนมาก่อนว่าจะต้องเป็น"⁴⁰ แต่หลวงวิจิตรวาทการก็เป็นคนชนิดที่ "ไม่เป็นการยากลำบากเกินไปเลยที่จะสร้างความเด่น ความสำคัญให้แก่ตัวขอแต่เพียงให้มีความมั่งคั่งใหญ่ไผ่สูงในการทำงาน และสร้างความคิดเด่นของตนด้วยงาน"⁴¹

ดังนั้นทันทีที่ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร บทละครประวัติศาสตร์ เรื่องแรกของหลวงวิจิตรวาทการก็ทยอยปรากฏและเปิดแสดง คือ "พระนเรศวรประกาศอิสรภาพ" (พ.ศ. 2477) และ "พระราชบิดาพระร่วง" (พ.ศ. 2477) แต่ที่ประสบความสำเร็จอย่างยิ่งคือ "เลือดสุพรรณ" (พ.ศ. 2479) ซึ่งเป็นการปลุกให้เกิดความรักชาติผ่านละครประวัติศาสตร์ แบบโศกนาฏกรรมจนเกิดคำพูดติดปากคนทั่วไปว่า "มาด้วยกัน ไปด้วยกัน เลือดสุพรรณ" และภายหลังราชาเพลงลูกทุ่ง "สุรพล สมบัติเจริญ ได้นำประโยคนี้นำมาแต่งเพลงเสียดสีความเจริญแบบฟอนเฟะของกรุงเทพฯ หลังแผนพัฒนาว่า "มาด้วยกัน ไปด้วยกัน เลือดสุพรรณ เออ มาบางกอกเพียงไม่กี่วัน กลับสุพรรณของเราเกิดเออ" คนในรุ่นดิฉันอาจคุ้นหูกับ "เลือดสุพรรณ" ของสุรพล ไม่คุ้นหูกับ "เลือดสุพรรณ" ของหลวงวิจิตร แต่มันก็เหมือนร่องรอยที่ตกทอดกันมา หากผันแปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัย

แต่สำหรับคนร่วมยุคกับอาจารย์บรรจบ เช่น คุณสมภพ จันทรประภาแล้ว สิ่งที่ดีอยู่ใน

³⁹ ประอรรถน์ บุรณมาตร หลวงวิจิตรวาทการ กับ บทละครประวัติศาสตร์ สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัขธรรมศาสตร์ ร่วมกับ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2528 หน้า 31

⁴⁰ หลวงวิจิตรวาทการ วิธีทำงานและสร้างอนาคต ผลิตศึกษา , พระนคร 2493 หน้า 330

⁴¹ เสฐียร พันธงศรี จาก "พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ปลัดบัญชาการสำนักนายกรัฐมนตรี 2441-2505" ใน วิจิตรวาทการอนุสรณ์ เล่มที่ 2 รัชการมภ์การพิมพ์ พระนคร, 2505 หน้า 29

ความรู้สึกเป็นอีกอย่างหนึ่ง"ละครหลวงวิจิตรฯสำหรับผม ผมว่าปลุกใจได้จริงๆ ผมชอบ ผม
นับถือมาก... เลือดสุพรรณ ปลุกใจได้มากกว่าเรื่องอื่น เพราะมันปลุกใจครั้งแรก มันก็ปลุก
มากกว่าเพื่อน... ละครหลวงวิจิตรฯ มีอิทธิพลต่อผม ในการให้ผมทำละครอย่างนั้นต่อไป"⁴²

นั่นเป็นคำกล่าวของ คุณสมภพ จันทรประภา ซึ่งทำละครอิงประวัติศาสตร์ในยุคหลังหลวง
วิจิตรฯ หลายเรื่อง เช่น นางเสือง พ่อขุนเม็งราย พระนเรศวร พระสุพรรณกัลยา เป็นต้น

จาก"เลือดสุพรรณ"ที่ให้ความคิดว่า หน้าที่ต่อประเทศชาติต้องมาก่อนสิ่งใด สู่ละคร
เรื่อง"ราชมนู"(พ.ศ. 2479) ที่มีแกนเป็นความรักชาติ แต่สอดแทรกทัศนคติที่ว่าไทยกับเขมร
มีเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรมเดียวกัน ถึงบทละครอื่นๆ ที่ให้ความคิดว่า ไม่มีความรัก
ใครจะยิ่งใหญ่กว่าความรักชาติ แต่สอดแทรกทัศนคติต่างๆ กันไป เช่น "พระเจ้ากรุงธน"
(พ.ศ. 2480) สอดแทรกทัศนคติที่ว่า ผู้นำที่ยิ่งใหญ่อาจมาจากสามัญชนได้ เป็นสัญลักษณ์ที่
หมายถึงจอมพล ป. และจีนกับไทยมิใช่อื่นไกลเป็นพี่น้องกัน ช่วยเหลือกันและช่วยกันกู้ชาติ
ไทย "เจ้าหญิงแสนหวี"(พ.ศ. 2481) แฝงทัศนคติที่ว่าเชียงตุงเป็นของไทยมาก่อน "มหา
เทวี"(พ.ศ. 2481) สอดแทรกทัศนคติที่ว่า เผ่าไทต้องรวมกัน ชาติจึงจะสถาพร เหมือน
เชียงใหม่มustรวมกับอยุธยา ส่วน"น่านเจ้า"(พ.ศ. 2482) แทรกทัศนคติที่ว่า ไทยเดิม
เป็นอาณาจักรใหญ่อยู่ตอนใต้ของจีน แต่ถูกจีนรุกราน จนต้องมาตั้งหลักแหล่งใหม่ที่แหลมทอง
เพราะขณะนั้นคนจีนยังกุมเศรษฐกิจไทยอยู่มาก จนรัฐบาลจอมพลป. เกิดความอึดอัด เป็นต้น

หลวงวิจิตรวาทการรุ่งโรจน์ทั้งด้านชื่อเสียงและตำแหน่งหน้าที่ตลอดยุคสมัยที่จอมพล
ป. เรื่องอำนาจ ยิ่งหลังจากจอมพล ป. เข้าสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในปีพ.ศ. 2481 และ
ไทยเข้าสู่สงครามอินโดจีนในปี พ.ศ. 2482 หลวงวิจิตรวาทการก็ยิ่งโดดเด่นในฐานะ
เป็นมันสมองของจอมพล ป. และโดยที่หลวงวิจิตรฯ มีทัศนคติที่ว่า การเผยแพร่ลัทธิการเมือง
ให้ประชาชนนั้น ความสะเทือนใจสำคัญกว่าเหตุผล"การเรียกร้องความเชื่อถือจากชุมชน
หม่อมานั้น ต้องพยายามให้เชื่อมากกว่าเข้าใจ ต้องพยายามทำให้เกิดความสะเทือนใจมาก
กว่าที่แจ้งเหตุผล"⁴³ ศึกษาเรื่องของหลวงวิจิตรวาทการและงานเกี่ยวกับชนชาติไทยมาของ
ท่านมาถึงตรงนี้แล้วก็ทำให้ดิฉันอดสะทอนใจไม่ได้ ด้านหนึ่งก็เข้าใจปัญญาชนไทยจำนวนมาก
ที่ยังพรันพริงต่อพลังการปลุกกระดมของหลวงวิจิตรฯ อีกด้านหนึ่งก็สลดใจในชาวบ้านทั่วไป
ประชาชนคนสามัญอย่างเราๆ ที่อ่อนด้อยในความรู้ ขาดฐานความเข้าใจสังคมของตนเอง
จนง่ายที่จะปลุกให้เชื่อและเดินไปในทิศทางที่ผู้นำต้องการเสมอ

ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อเหตุการณ์ทางการเมืองงวอดขึ้นเรื่อยๆ หลวงวิจิตรวาท

⁴² สมภพ จันทรประภา คำสัมภาษณ์ ใน ประจักษ์ศิลปาคม บวรณมมาตร หลวงวิจิตรวาทการ กับ
บทละครประวัติศาสตร์ อ้างแล้ว หน้า 251-267

⁴³ หลวงวิจิตรวาทการ จิตวิทยาการเมือง เสริมวิทยุบรรณาการ พระนคร , 2493

การกึ่งทวิการโฆษณา เรื่องการรวมเผ่าไทยชัดเจนขึ้น แต่หยุดเขียนงานละครใหม่ๆ ไปช่วงหนึ่งเพื่อรับตำแหน่งหน้าที่การงานที่สูงขึ้น พ.ศ. 2483 หลวงวิจิตรวาทการได้รับตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และต่อมาในปีพ.ศ. 2484 เป็นรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการ และรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศ พ.ศ. 2485 เป็นประธานคณะกรรมการรัฐนิยม พ.ศ. 2487 เป็นเอกอัครราชทูตประจำประเทศญี่ปุ่น

จากสงครามอินโดจีนพ.ศ. 2482 ถึงสงครามมหาเอเชียบูรพาพ.ศ. 2486 ปรากฏว่าไทยสามารถขยายดินแดนออกไปรวม 4 ครั้ง ครั้งแรก เปลี่ยนเส้นเขตแดนใหม่กับพม่าสมัยเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ คือ บริเวณแม่น้ำสาละวิน และแม่น้ำรวก เมื่อครั้งทำกติกาสัญญาไม่รุกรานกันระหว่างไทยกับอังกฤษ พ.ศ. 2482 ครั้งที่ 2 ได้ดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง คือ จำปาศักดิ์ เสียมราฐ พระตะบอง ศรีโสภณ จากฝรั่งเศส เมื่อพ.ศ. 2483 ครั้งที่ 3 ได้ดินแดนในรัฐมลายู 4 รัฐ คั้นจากอังกฤษ ได้แก่ ปลิศ ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานุ เมื่อพ.ศ. 2486 และครั้งที่ 4 ได้รัฐเชียงตุง และเมืองพานจากอังกฤษ เมื่อพ.ศ. 2486 สิ่งเหล่านี้เป็นความภาคภูมิใจสูงสุดในชีวิตของหลวงวิจิตรฯ ดังได้เขียนไว้ใน "นิราศกรุงเทพฯ-โตเกียว" ว่า

"สงครามโลกก้าวเดินมาเกินคาด
เผชิญหน้ากับศัตรูต่อสู้กัน
กองทัพไทยยึดได้แคว้นไทยเดิม
ทางญี่ปุ่นมิตรดีมีมานะ
ทางทิศเหนือ เราได้ด้วยการรบ
ส่วนทิศใต้ นั้นได้ด้วยเจรจา
ท่านนายพลผู้มีใจเป็นธรรม
ส่งให้แก่วิทยุราชการ
เจรจาจนได้มลายา
อันข้อความที่ท่านบอกออกแสดง
ว่าฉันทำความสำเร็จอันยิ่งใหญ่
แม้จะอยู่ไปอีกกี่ร้อยปี
ก็จะเป็นการประกอบกิจ
ผลคราวนี้ที่มีแก่ชาติไทย

ประเทศชาติต้องประสบความคับขัน
และเรามั่นใจหมายชัยชนะ
ช่วยเพื่อนไทยให้เฉลิมเป็นอิสระ
ยอมสละให้รัฐมลายา
ซึ่งประสบโชคชัยใหญ่หนักหนา
ที่ปากบั่นท่ามาเป็นชำนาน
กรุณากล้าทำเป็นคำสาส์น
ประกาศอ่านว่าฉันเป็นหัวแรง
ทั้งสี่รัฐเข้ามาเป็นเขตแขวง
เป็นพยานชัดแจ้งอยู่อย่างดี
สนองคุณชาติไทยไว้เต็มที่
หรือฐานะฉันจะดีสักเพียงไร
ให้สัมฤทธิ์ผลดีกว่านี้ได้
เป็นยอดงานที่ฉันได้เคยทำมา"⁴⁴

⁴⁴ นพ. วิบูล วิจิตรวาทการ ใน อนุสรณ์คุณหญิงประภาพรรณ วิจิตรวาทการ , วิจิตรวาทการ คติ
บทพระครุฑมตะ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ 2479-2483 เนื่องในงานพระราชทานเพลิง
ศพ คุณหญิงประภาพรรณ วิจิตรวาทการ 26 ธันวาคม 2536 หน้า 22

แต่ทันทีที่สงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลงโดยทิ้งเลือกยืนอยู่ข้างญี่ปุ่น เป็นฝ่ายแพ้สงคราม หลวงวิจิตรวาทการก็ตกเป็นผู้ต้องหา "อาชญากรสงคราม" ถึงสองครั้ง ครั้งแรกในประเทศญี่ปุ่นแต่หลุดคดีได้ ครั้งต่อมาในประเทศไทยซึ่งศาลกึ่งยกฟ้องในเวลาต่อมา

สันสงครามโลกครั้งที่ 2 หลวงวิจิตรฯ หันมายึดอาชีพนักประพันธ์แต่งนวนิยายต่างๆ ออกมาจำนวนมาก และตั้งคณะละครชื่อ "คณะวิจิตรศิลป์" แต่ส่วนใหญ่ไม่ได้เน้นเรื่องปลุกใจรักชาติเหมือนก่อนหน้านี้ แต่เน้นศิลปะการบันเทิง เพราะเป็นการประกอบอาชีพเป็นหลัก มีเพียง "ดอกฟ้าจำปาศักดิ์" ซึ่งเขียนอุทิศให้เจ้านายองค์น้อยสองพระองค์ลูกเจ้านครจำปาศักดิ์ ซึ่งหลวงวิจิตรฯ เคยเลี้ยงดูระยะหนึ่ง ที่สะท้อนความฝันในเรื่องรวมชนชาติไทออกมา "ความหวังและความฝันของข้าพเจ้า ในเรื่องนครจำปาศักดิ์ มีกำลังแรงที่สุด ในบรรดาความหวังและความฝันทั้งหลายที่ข้าพเจ้าเคยมี แต่สงครามเอเซียบูรพาได้ทำลายความหวังและความฝันของข้าพเจ้า จำปาศักดิ์ที่รักของเรา ได้ถูกแย่งชิงกลับไป... ข้าพเจ้าไม่เหลืออะไร นอกจากอนุสรณ์ของเรื่องที่ล่วงมา ข้าพเจ้ายังจำภาพจำปาศักดิ์ได้ ไม่เฉพาะแต่ภาพที่เป็นอยู่แล้ว และเห็นด้วยนิรันดร์ตามปกติ แม้ภาพเมืองใหม่และแผนผังต่างๆ ที่ข้าพเจ้าคิด ก็ยังเป็นนิมโนภาพที่ไม่สามารถจะทำให้เลื่อนไปได้"⁴⁵ และบทละคร "ตายดาบหน้า" ซึ่งมีเนื้อหาเป็นเรื่องกู้อิสรภาพของชาติไทยจากจีน ของนครรัฐทั้ง 6 สมัยนานเจ้า แต่ละครเรื่องนี้ไม่ประสบความสำเร็จ

หลวงวิจิตรวาทการกลับมารุ่งโรจน์อีกครั้งเมื่อจอมพล ป. ขึ้นสู่อำนาจ หลวงวิจิตรวาทการกลับเข้ารับราชการในปีพ.ศ. 2493 ในตำแหน่งรักษาการผู้ประศาสน์การ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2494 เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง พ.ศ. 2495 เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจ และเอกอัครราชทูตประจำอินเดีย ปีพ.ศ. 2496 เป็นเอกอัครราชทูตประจำประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ออสเตรีย และยูโกสลาเวีย แต่ในช่วงนี้ ถูกเรียกตัวกลับมาช่วยราชการกระทรวงวัฒนธรรม หลวงวิจิตรวาทการ จึงเขียนบทละครปลุกใจอีกครั้ง เริ่มด้วย "อนุภาพ พ่อขุนรามคำแหง" (พ.ศ. 2497) ละครเรื่องนี้ทำให้เพลงปลุกใจ "ต้นตระกูลไทย" กระหึ่มไปทั่ว รัฐบาลจอมพล ป. ถึงกับให้โรงเรียนต่างๆ ใช้เพลงนี้เป็นเพลงในพิธีการรองจากเพลงชาติ จากนั้นก็เขียนบทละคร "อนุภาพแห่งความเสียสละ" (พ.ศ. 2498) เป็นเรื่องของพ่อขุนเม็งราย ต่อมาเขียนบทละคร "อนุภาพแห่งความรัก" (พ.ศ. 2499) เป็นเรื่องโอรสองค์ที่ 5 ของขุนบรมมาสร้างเมืองอสุธยา ส่วนบทละครชุด "อนุภาพ" บทสุดท้ายไม่ใช่ละครอิงประวัติศาสตร์ ชื่อ "อนุภาพแห่งศีลสัตย์" (พ.ศ. 2500) เป็นละครเกี่ยวกับหญิง

⁴⁵ หลวงวิจิตรวาทการ คำนว่ ใน ดอกฟ้าจำปาศักดิ์ เสริมวิทย์บรรณาการ กรุงเทพฯ, 2521 (พิมพ์ครั้งที่ 4)

สาวคนหนึ่งแปรพักตร์จากคนรักเดิม ที่เป็นเจ้านครหันมารักชายอีกคนที่เก่งกล้ากว่า และสามารถรักษาชาติไว้ได้ แต่เมื่อดิฉันได้อ่านบทละครเรื่องนี้ กลับเกิดความรู้สึกคล้ายหลวงวิจิตรวาทะกำลังแก้ต่างให้ตนเองที่เข้าร่วมกับจอมพลสฤษดิ์ในการปฏิวัติจอมพล ป. เพราะก่อนหน้านี้ หลวงวิจิตรวาทะได้รับจดหมายลับจากจอมพลสฤษดิ์ยಾವนับสิบหน้าให้ร่วมงานปฏิวัติด้วย^{๔๘} และหลังจอมพลสฤษดิ์ปฏิวัติก็ได้รับตำแหน่งปลัดบัญชาการสำนักนายกรัฐมนตรีจนถึงสิ้นอายุขัยในปีพ.ศ. 2505 ขณะที่เพื่อนร่วมงาน ร่วมอุดมการณ์ดั้งเดิม จนถึงร่วมข้อหาอาชญากรรมสงครามด้วยกันอย่าง คุณสังข์ พิชโนทัย ต้องติดคุก

"งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย" เป็นงานชิ้นสำคัญล่าสุดเกี่ยวกับชนชาติไทยที่หลวงวิจิตรวาทะมือนั่นคว่ำอย่างเอาจริงเอาจัง งานชิ้นนี้แบ่งเป็น 2 ภาค ภาคแรกว่าด้วยเรื่องชนชาติไทยตอบปัญหาว่า ชนชาติไทยคือใคร มาจากไหน มีความเก่าแก่และเจริญมาเพียงใดในสมัยโบราณมีเนื้อหาในแนวเดียวกับหนังสือ "หลักไทย" แต่มีหลักฐานอ้างอิงอื่นๆ แวดล้อมเพิ่มเติม ภาคที่ 2 ว่าด้วยเรื่องของไทยสาขาสาต่างๆ ในปัจจุบัน คือ ไทยล้านช้าง ไทยใหญ่ ไทยอาหม และไทยในดงเก็ย เป็นงานที่อ้างอิงทั้งตำนานและพงศาวดารต่างๆ และงานค้นคว้าของนักวิชาการตะวันตก แต่เนื่องจากเป็นงานที่เขียนให้กับกองทัพกเพื่อใช้สำหรับเป็นคู่มือในการอบรมทหาร แม้กรมประมวลข่าวกลาง จะจัดพิมพ์ออกมาหลายครั้ง ครั้งละจำนวนมาก และเนื่องจากภาพของหลวงวิจิตรวาทะ กลายเป็นนักโฆษณาทางการเมืองไปแล้ว ดังนั้น แม้งานนี้จะออกมาในลักษณะเป็นงานวิชาการ แต่กลับได้รับการยอมรับจากนักวิชาการน้อยมาก และยังไม่อยู่ในความทรงจำของผู้คนในสังคมไทย

ดิฉันนำเรื่องชีวิตและงานของหลวงวิจิตรวาทะมาพูดถึงค่อนข้างยาวเพราะเป็นกรณีที่น่าสนใจมากในแง่ที่ว่า แม้หลวงวิจิตรวาทะจะเน้นสร้างความเชื่อไม่ได้เน้นให้ความรู้กับผู้คนในสังคม แต่สิ่งที่สังคมได้รับก็คือความรู้เกี่ยวกับชนชาติไทย เพียงแต่เป็นความรู้สำเร็จรูปบางส่วน ที่ไม่ได้เปิดทางให้คิดค้นหรือรู้จักตนเองจริงๆ เป็นความรู้สึกที่ครอบงำสังคมอยู่ระยะหนึ่งแล้วก็ค่อยจางหายไป เหลือแต่เพลงปลุกใจที่จะถูกคณะทหารนำมาเปิดในช่วงที่มีการทำรัฐประหาร ตะโกนที่หลงเหลืออยู่กลายเป็น "ชาตินิยมแนวรัฐนิยม" และความรู้สึกหวาดกลัวกระแสดความคิด "ชาตินิยมแนวรัฐนิยม" จึงกลายเป็นความกลัวความสนใจอยากรู้อยากศึกษาเรื่องราวของชนชาติไทที่อยู่นอกประเทศว่าจะนำไปสู่ความคิดคลั่งชาติ รวมเผ่าพันธุ์ไทยขึ้นอีกดิฉันรู้สึกหดหู่ใจ เมื่อคิดถึงอิทธิพลของ "ความเชื่อ" ที่มีอำนาจปิดกั้นการแสวงหาความจริงอย่างซับซ้อน เพราะคนไทยเราก็ไม่มีนิสัยสนใจใฝ่รู้กันอยู่แล้ว ถ้ายังติดนัตตินี้

^{๔๘} นพ. วิบูล วิจิตรวาทการ ใน อนุสรณ์คุณหญิงประภาพรรณ วิจิตรวาทการ อ้างแล้ว หน้า

สำหรับการเปิดกว้างเพื่อค้นหาความจริง เพื่อรู้จักตัวเองแล้ว อีกสักกี่ชาติกันสังคมไทยเรา
 จึงจะรู้จักตัวเองขึ้นมาได้

แต่ทั้งหมดนี้ ก็ทำให้ดิฉันเข้าใจและนับถืออาจารย์บรรจบมากขึ้น เข้าใจถึงอาการ
 ระวังตัว ที่จะไม่เข้าไปยุ่งย่ามกับเรื่องการเมืองของประเทศอื่น ตลอดเวลาที่เธอไปศึกษา
 ภาษาไทถิ่นและเรื่องราวของชนชาติไทในต่างแดน ขณะเดียวกัน ก็นับถือต่อความมุ่งมั่นค้น
 หาความจริงในสิ่งที่เธออยากเรียนรู้โดยไม่ย่อท้อ ไม่ว่าใครจะมองอย่างไร เพราะหลาย
 ครั้ง เธอก็ถูกมองอย่างเคลือบแคลง จากเจ้าหน้าที่บ้านเมืองของประเทศที่มีชนชาติไทเป็น
 ชนชาติส่วนน้อยตั้งรกรากอยู่ว่า ทำไมเธอจึงต้องมุ่งมั่นบุกเบิกค้นคว้าเข้าไปในเขตที่มีคนไทอยู่
 มากนัก จะเป็นเพียงต้องการศึกษาภาษาไทถิ่นเท่านั้นจริงหรือ

และเพื่อที่จะทำความเข้าใจต่องานของอาจารย์บรรจบและต่อสายธารชีวิตและความ
 รู้เรื่องชนชาติไทต่อไป ดิฉันลงมือศึกษางานของพระยาอนุมานราชธน แม้เมื่อเทียบกับงาน
 อื่น งานในแง่ของประวัติศาสตร์ชนชาติไทย พระยาอนุมานราชธานอาจทำไว้ไม่มากนัก แต่ในแง่
 ของการอธิบาย "ความเป็นไทย" เราจะหาใครที่ทำงานมากเท่าท่านได้อีก ที่สำคัญ ท่าน
 เป็นครูคนสำคัญยิ่งของอาจารย์บรรจบ พันธุเมธา

และเมื่อดิฉันหยิบงานของพระยาอนุมานราชธนทั้งหมดที่มีอยู่ที่บ้านมากองดูก็ต้องทำตา
 ปริบๆ เพราะเฉพาะที่มีอยู่ในบ้านก็สูงเป็นฟุตเข้าไปแล้ว ถึงตอนนี้ดิฉันไม่อยากจะเขียนเรื่อง
 นี้ให้เสร็จ ภายในระยะเวลาที่กำหนดเสียแล้ว ดิฉันอยากมีเวลาอ่านหนังสือท่อมหัวให้
 สบายใจ เพราะที่หอสมุดแห่งชาติ ดิฉันยังเห็นห้องพระยาอนุมานราชธานอีกตั้งหนึ่งห้องใหญ่
 พอมๆ กับห้องหลวงวิจิตรวาทการนี่แหละ แต่ก็ต้องตัดใจ เลือกรับเล่มที่เกี่ยวกับประวัติ
 ศาสตร์และวัฒนธรรมชนชาติไทยออกมามี "พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน" "เรื่องของ
 ชาติไทย" "ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน และการศึกษาเรื่องประเพณีไทย" "งานนิพนธ์ชุดประเพณี
 ไทย" "นิรุกติศาสตร์" "เมืองสวรรค์และผีसांगเทวดา และ"แหลมอินโดจีนสมัยโบราณ"

ความจริงดิฉันอ่าน "เรื่องของชาติไทย" ไปรอบหนึ่งแล้ว ทำให้ดิฉันต้องไปอ่าน
 "พงศาวดารโยนก" แล้วเลขอ่านอะไรๆ ไปเป็นสายจนไปถึงหลวงวิจิตรวาทการดังที่เล่า
 ไปแล้ว ซึ่งนั่นก็เป็นเรื่องของการตามไปคว้า การสำแดงความรู้ของคนหนึ่งๆ ส่งผลไปยัง
 คนอื่นๆ และก่อให้เกิดความสนใจใฝ่รู้ใหม่ๆ อย่างไร แต่การแตกขยายของความรู้ไม่ได้มี
 สายเดียว เพียงหนังสือไม่กี่เล่มในจำนวนงานเขียนมากมายของพระยาอนุมานราชธาน ยัง
 จะสาวพาดิฉันไปหาตัวความรู้อีกหลายสาย สายที่หนึ่งเป็นตำนาน พงศาวดาร และประวัติ
 ศาสตร์ สายที่สองเป็นวัฒนธรรมประเพณีและคติความเชื่อ สายที่สามเป็นร่องรอยหลักฐาน
 ในอดีตที่อ่านได้จากโบราณคดีและภาษา สายที่สี่เป็นเรื่องราวในอดีตของเอเซียและเอเซีย
 อาคเนย์ ซึ่งถ้าเราจะหากำเนิดและการคลี่คลายของวัฒนธรรมไทย ทั้งหมดนี้ก็สำคัญทั้งนั้น
 แต่ดิฉันจะเล่าเรื่องเหล่านี้ที่อ่านๆ มาในบทต่อไป ไป เทียบกันไปมาเรื่อยๆ กับสิ่งที่กรอง

เก็บได้จากเส้นทางการเดินทางของอาจารย์บรรจบ พันธุเมธา

สิ่งที่เด่นที่สุดในงานของพระยาอนุมานราชชนนตามที่ดิฉันสัมผัสได้ คือความพยายามที่จะให้คนไทยเราสามารถรักษาความเป็นตัวของตัวเองคือความเป็นไทยเอาไว้ ในขณะที่สามารถปรับตัวเคลื่อนไปกับกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลกได้ ท่านมีความเห็นว่า"เดี๋ยวนี้โลกติดต่อถึงกันหมดง่ายดาย.....ถ้าไม่เอาอย่างเขาเราก็มีอันตราย เพราะวัฒนธรรมอย่างใหม่ของเขามีอำนาจรุนแรงด้วย เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ ซึ่งต้องมีแข่งกันต้องมีรุกรานกัน ครั้นรับเอามาก็เท่ากับถอนต้นถอนรากเดิมของเรา ซึ่งเป็นอุดมคติและเครื่องค้ำกันภัยของเรามาเก่าก่อน เป็นวัฒนธรรมที่สร้างสมอบรมและงอกงามในทางจิตใจ อย่างเข้มข้มนานับเวลาตั้งร้อยๆ ปีขึ้นไป ถ้าทั้งอย่างเก่านี้เสียและรับอย่างใหม่มาในส่วนที่ไม่เหมาะแก่จิตใจและความเป็นอยู่ของเรา เพื่อหาอุดมคติใหม่แทนอุดมคติอย่างเก่า ก็จะไม่พบเป็นแน่ เพราะเมื่อได้อย่างใหม่มาแล้วก็เกิดความตื่นรนแสวงหาใหม่ต่อไปอีกไม่มีที่สิ้นสุด ต้องมีแปลกมีใหม่และดีกว่าเก่าอยู่เสมอ ทั้งในทางสร้างและทำลาย ไม่อาจรู้ได้ว่าจะไปที่สุดลงที่ไหน เมื่อเป็นเช่นนี้จะทำอย่างไร ก็มีอยู่ทางเดียว คือ รับความคิดเห็นใหม่ๆ ของเขามา แต่ในคราวเดียวกันก็ไม่ทิ้งอุดมคติและเครื่องค้ำกันภัยเก่าของเรา และต้องบำรุงให้มีความเจริญคลี่คลายขยายจึงเพื่อเผชิญต่อความต้องการและความจำเป็นอย่างใหม่ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น"⁴⁷

สรุปเป็นความเห็นของท่านได้ว่า "วัฒนธรรมจะมีสภาพเป็นความจริงงอกงาม ก็อยู่ที่รู้จักรักษามรดกเดิมอันเป็นบุคลิกลักษณะของตนไว้และมีปรับปรุงเสริมสร้างสิ่งใหม่ที่สมสมัย"⁴⁸

ดิฉันกลับมาที่หนังสือของพระยาอนุมานราชชนนเองกองเอาไว้ "เรื่องของชาติไทย" อันเป็นเรื่องที่ท่านเขียนโดยตรงเกี่ยวกับชนชาติไทยนั้นเป็นเรื่องที่เขียนขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2483 หลังกลับจากไปเที่ยวดินแดนทางภาคเหนือมีเชียงแสนและบริเวณแม่น้ำโขงเป็นต้น แต่เป็นงานนี้ต่อเนื่องกับงานเขียนเรื่อง "แหลมอินโดจีนสมัยโบราณ" รอบนี้ดิฉันจึงเอาหยิบเอา "แหลมอินโดจีนโบราณ" มาอ่านก่อน เป็นหนังสือที่ท่านเขียนเมื่อปีพ.ศ. 2481 ขณะเป็นรองอธิบดีกรมศิลปากร บอกเล่าเรื่องราวโบราณของประเทศในแหลมอินโดจีนและแหลมมลายูจะเรียกว่าเป็นยุคคาบเกี่ยวก่อนและยุคต้นของยุคประวัติศาสตร์ก็ได้ ความที่ท่านเป็นนัก

⁴⁷ เสฐียรโกเศศ เมืองสวรรค์และผีसांगเทวดา แพร่พิทยา โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์ พระนคร, 2503 หน้า 451-452

⁴⁸ ตอนหนึ่งในคำอนุโมทนาภกตา ของ พระยาอนุมานราชชนน ใน หลักภาษาไทยพายัพ ซึ่งเรียบเรียงโดย พระธรรมราชานุวัตร (ฟู อุตตลิว ปร.6) ราชบัณฑิตสถานจัดพิมพ์โดยความร่วมมือของมูลนิธิเอเซีย , 2502

นิรุกติศาสตร์⁴⁰ ท่านใช้ความรู้ทางรากภาษาสานกับโบราณคดีและร่องรอยอดีตจากเรื่องราวในตำนานและพงศาวดารของอินเดียและจีน สรุปรว่ามีอาณาจักรที่เคยรุ่งเรืองมาตั้งแต่ราวสองพันกว่าปีที่แล้วในบริเวณแหลมมลายูและตอนกลางของประเทศไทยปัจจุบัน ดังพบพระพุทธรูปโบราณศิลปะแบบอมราวดี⁵⁰ ทั้งในอินโดนีเซีย ทางตะวันออกของแหลมอินโดจีน (ที่ตั้งอาณาจักรจัมปา) และบริเวณจังหวัดกาญจนบุรีของไทย

ใน "แหลมอินโดจีนโบราณ" ยังได้วาดภาพอาณาจักรต่างๆ ในตอนเหนือขึ้นมาอย่างชัดเจนได้แก่อาณาจักรจัมปา คือ บริเวณที่เป็นประเทศเวียดนามปัจจุบัน เป็นที่อยู่ของแขกจาม มีหลักฐานทางโบราณคดีจำนวนมาก และตำนานตอนต้นพงศาวดารญวนเกี่ยวกับแขกจาม เป็นเรื่องราวคล้ายรามเกียรติ์ ก่อตั้งเป็นอาณาจักรตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 700 ล่มสลายราวต้นๆ ปี พ.ศ. 2000 ถัดจากอาณาจักรจัมปามาทางตะวันตกเฉียงใต้เป็นอาณาจักรฟูนัน มีความเป็นมาเกี่ยวข้องกับชาวอินเดียได้ และรับเอารูปแบบการปกครองและวัฒนธรรมชาวอินเดียได้เข้ามา อาณาจักรฟูนันพบหลักฐานในบันทึกประวัติศาสตร์จีนตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 3 เป็นต้นมาว่าตั้งอยู่ลุ่มแม่น้ำโขง และบางขณะขยายอาณาจักรออกไปกว้างใหญ่มาก แต่เนื่องจากไม่พบหลักฐานด้านโบราณคดีทำให้หาตัวเมืองหลวงไม่พบต่อมาชื่ออาณาจักรฟูนันก็หายไปจากประวัติศาสตร์ หลังจากอาณาจักรเจนละที่อยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้และเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรจัมปา ครอบครองเมืองหลวงของอาณาจักรฟูนันได้ จึงมีอำนาจขึ้นมาแทนที่ในพุทธศตวรรษที่ 11 อาณาจักรเจนละนี้ต่อมาเป็นประเทศเขมร ทางแหลมอินโดจีนตะวันตกมีอาณาจักรศรีเกษตรของพม่า มีชนเผ่าปะยู กานราน และมรัมมาอาศัยอยู่ ดินแดนตอนนี้ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ตอนเหนือผ่านเข้ามาทางแคว้นอัสสัมจึงรับอิทธิพลของศาสนาพุทธ ต่างจากด้านตะวันออกของแหลมอินโดจีนที่รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์และอิสลาม ถัดจากอาณาจักรศรีเกษตรลงมาทางตะวันออกเฉียงใต้ ลุ่มแม่น้ำสาละวินเป็นอาณาจักรสุธรรมวดีของมอญ ซึ่งเป็นอาณาจักรที่มีความเป็นมาเกี่ยวข้องกับอาณาจักรศรีเกษตรมาช้านาน พอมาถึงอาณาจักรทวาราวดีซึ่งในด้านที่ตั้งอยู่ที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง ว่าเป็นอาณาจักรของมอญสมัยก่อนอยุธยา แต่ทำไมเมื่อมาเป็นอยุธยาจึงเป็นไทยทำให้เกิดการหาร่องรอยทั้งทางตำนานและทางโบราณคดี ซึ่งพระยาอนุมานฯ เองเห็นว่าผู้คนบริเวณนั้นจะปนกันทั้งไทย เขมร และมอญ จนถึง

⁴⁰ พระยาอนุมานราชชนเป็นคนที่นำเอาวิชานิรุกติศาสตร์เข้ามาในประเทศไทย และเปิดสอนที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปี พ.ศ. 2478 แต่อีกยี่สิบปีต่อมาจึงเขียนตำราเสร็จ

⁵⁰ ศิลปสมัยอมราวดีตรงกับราวพุทธศตวรรษที่ 7 อมราวดีเป็นเมืองท่าอยู่ฝั่งทะเลตะวันออกของอินเดียระหว่างแม่น้ำกิสศากับแม่น้ำโคทาวรี มีสกุลโบราณสำคัญ เรียกว่าสกุลอมราวดี สมัยโบราณมีการติดต่อค้าขายกับดินแดนสุวรรณภูมิ

เสมือนเป็นชาติเดียวกัน และเล่าเรื่องตอนเหนือของแหลมมลายู เดิมมีอาณาจักรชื่อตามพรลิงค์ มีบริเวณที่จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลาง รุ่งเรืองขึ้นในสมัยเดียวกับอาณาจักรเจนละ ใต้ลงไปเป็นอาณาจักรศรีวิชัยซึ่งรุ่งเรืองมาก เคยรบชนะเขมร แต่ต่อมามีสลายลงในพุทธศตวรรษที่ 19

จาก "แหลมอินโดจีนโบราณ" ที่พระยาอนุมานฯ เก็บความรู้ช่วงต้นของยุคประวัติศาสตร์ในภูมิภาคนี้มาร้อยเรียงให้เห็นภาพแหลมอินโดจีนทั้งแหลม เป็นฐานอย่างดีให้การอ่าน"เรื่องของชาติไทย"และทำให้เข้าใจพระยาอนุมานฯได้ว่า ทำไมท่านจึงเห็นว่าชนชาติไทยเข้ามาอยู่ในแหลมอินโดจีนทางเหนือของพม่ามานานแล้ว ท่านระบุว่า ถ้าตามตำนานไทใหญ่ ไทใหญ่สร้างเมืองต่างๆ ทางรัฐฉานตะวันตกนานแล้ว คือสร้างเมืองนาย พ.ศ. 24 เมืองแสน พ.ศ. 102 เมืองสีป้อ พ.ศ. 120 เพียงแต่อ้างไว้ในตำนานอย่างเดียวไม่มีหลักฐานทางโบราณคดีมายืนยันเท่านั้น และพระยาอนุมานฯ เองก็ระบุว่า ไทใหญ่เป็นพวกแรกที่อพยพลงมาตามแนวลุ่มน้ำเมอและน้ำคง(สาละวิน) ต่อมา มีไทพวกอื่นๆ ยกแยกลงมาตามลุ่มน้ำโขง ผ่านเข้าไปในดินแดนสิบสองปันนาและสิบสองจุไท ซึ่งเป็นที่อยู่ของพวกผู้ไท พวกผู้ไทนี้ชาวหลวงพระบางเรียกว่า ลาวเก่า จนทำให้พระยาอนุมานฯ เห็นว่า พวกผู้ไทน่าจะมาอยู่ในสิบสองจุไทก่อนชนชาติไทอื่นๆ

การอ่าน"เรื่องของชาติไทย"ซ้ำอีกครั้งทำให้ดิฉันย้อนกลับไปนึกถึง เรื่องราวที่ฝังอยู่ในความทรงจำของอาจารย์บรรจบเกี่ยวกับ ไทใหญ่อพยพลงมาตามแนวลุ่มน้ำเมอและน้ำคง ที่จริงมีที่มาจากพระยาอนุมานฯ ครุของเขานี่เอง ขณะเดียวกันเรื่อง"น่านเจ้า"ที่พระยาอนุมานฯ เขียนไว้ในหนังสือเล่มนี้ก็กลับมาทบทวนจิตใจดิฉันอีก จนต้องหยิบหนังสืออีก 3 เล่มขึ้นมาอ่านอีกที คือ"ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 77 ประวัติศาสตร์ขุนนาง และทางไมตรีกับจีน" จารึกอาณาจักรน่านเจ้า(พ.ศ. 1309) "และ"หมานชู(จดหมายเหตุพวกหมาน)ของผืนฉว"(พ.ศ. 1401)

เล่มแรกเขียนโดยเอมิล โรเชร์ ชาวฝรั่งเศส ตีพิมพ์เมื่อปีพ.ศ. 2442 ต่อมา ชูศรีสาธณแปลเป็นไทย เป็นการให้ภาพใหญ่ ตั้งแต่อาณาจักรเทียน(ราวพ.ศ. 500-600) ตั้งอยู่บริเวณมณฑลเสฉวนกับยูนนาน ขึ้นต่อจีน แต่ชาวเมืองเป็นชนเผ่าต่างๆ ไม่ใช่ชาวจีน หลัง พ.ศ. 600 พววกแคว้นไปโย้เข้ามา ช่วงนี้เกิดอาณาจักรอ่ายลาวขึ้น ต่อมา มีการแบ่งออกเป็น 6 อาณาจักร ถึง พ.ศ. 1274 พระเจ้าฟ้างุ้ม ทางใต้ของตาลีฟูได้รวม 6 อาณาจักร สถาปนาอาณาจักรน่านเจ้าขึ้นในหนังสือเล่มนี้มีตำนานเจ้าชายข้าวขาวบอกเล่าไว้ด้วย โดยระบุว่ามือนุสาวรีย์ในเมืองตาลีฟู และยังมีสุสานที่ตาลีฟูเช่นกัน เจ้าชายองค์นี้ เป็นที่นับถือของชาวมุสลิมมาก เดิมยังมีตำหนักเก่าอยู่ด้วย แต่ภายหลังตำหนักของเจ้าชายถูกทางการจีนรื้อออกสร้างศาลซ่งจื่อทับ ทั้งยังสร้างประเพณียิงปืนขับไล่วิญญาณเจ้าชายข้าวขาวไม่ให้มายุ่งชาวเมืองเป็นกบฏอีก ในวันที่ 16 เดือนสามของทุกปี เรื่องเจ้าชายข้าวขาวนี้ทำให้

ดิฉันคิดถึงอาจารย์บรรจบทันทีเพราะเธอได้บอกเล่าไว้ในการเดินทางไปสำรวจไทลื้อและไทเหนือในปีพ.ศ.2526 ด้วย เธอคิดว่าเจ้าชายข้าวขาว อาจจะเป็นเจ้าชายไทเมาในอดีต โดยโยงกับเรื่องที่ชาวไทพ่าเกในอัสสัมเรียกเมืองที่ตนจากมาว่า เมืองข้าวขาวเมาโหลง ด้วยที่เมืองนั้น ชาวทั้งขาวและหวาน ดังปรากฏในคำทำขวัญของชาวพ่าเก แต่ดิฉันไม่นึกปลงใจเชื่อนัก แม้แคว้นตาลีฟูจะอยู่ใกล้พม่าตอนเหนือและเป็นเส้นทางผ่านไปสู่อินเดีย และชาวไทใหญ่ก็มีคำกล่าวขานว่า"แซ่หื้อแปดกั๊นไตมา" คือ จีนขับไล่คนไทยให้พ้นดินแดนของตน แต่ดิฉันเห็นว่าเจ้าชายข้าวขาวเป็นวีรบุรุษของชาวมุสลิม จึงไม่แน่ใจว่าจะเป็นมุสลิมด้วยหรือเปล่า ถ้าเป็นก็ดูไม่น่าจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับยุคต้นๆ ของประวัติศาสตร์ชาติไทกระมัง เพราะดั้งเดิมชนชาติไทถือผี ต่อมาก็ถือพุทธถือพรหมณ์

พอมานั่งอ่าน"จารึกอาณาจักรน่านเจ้า" ที่พระเจ้าโกะถะล่อผังให้จารึกขึ้นบอกเล่าเรื่องราวในสมัยนั้น(พ.ศ.1309) ก็ได้เห็นภาพความขัดแย้งเชิงอำนาจที่เกิดขึ้นในภูมิภาคนี้หลังจากน่านเจ้ากลายเป็นอาณาจักรใหญ่ขึ้นมาเพราะทำให้จีนไม่พอใจ จนน่านเจ้าต้องหันไปอิงกับทิเบต ภายหลังจึงกลายเป็นรัฐสมทบของทิเบตไป แต่ดิฉันก็ยังไม่รู้ดีว่าผู้คนในอาณาจักรน่านเจ้าเป็นบรรพชนของคนไทหรือเปล่า หรือมีชนเผ่าที่กลายมาเป็นคนไทในภายหลังมากนักขอแค่ไหน ก็อ่าน"หมานซู"ต่อ"หมานซู"เขียนขึ้นในสมัยแผ่นดินถึง ปีพ.ศ.1401 ก็จริงแต่ต้นฉบับสูญหาย ชั่วราชการสมัยรัชกาลเฉียนหลงในราชวงศ์ชิง ได้สืบค้นรวบรวมเรื่องราวแล้วเขียนขึ้นใหม่ในปีพ.ศ.2317 สำหรับไทยเราได้ต้นฉบับนี้มาเพราะอาจารย์ขจร สุขพานิช ไปถ่ายรูปแบบต้นฉบับมาจากสิงคโปร์ แล้วมอบให้กรมศิลปากรในปีพ.ศ.2506 กรมศิลปากรมอบให้ คุณหลินเซี่ยะวี่(ลิ้มฮัก) กับคุณพิสิฐ ศรีเพ็ญ ร่วมกันแปลเป็นภาษาไทยเมื่อพ.ศ.2510"หมานซู"ให้ภาพชัดเจนว่าพวก"หมาน"ไม่ใช่คนจีน แต่จะเป็นคนไทหรือมีคนไทยปะปนด้วยหรือเปล่าไม่รู้ หากภาพคนไทชัดๆ หน่อชกลับมายุ่งทางตอนใต้ของพวกหมานลงมา เช่น เมืองที่อยู่ทางตอนเหนือของลาว ตาม"หมานซู"ว่าเป็นพวกโซ่วมีโนะ(ไม่รู้แปลเป็นไทยอีกที่ว่าจะอะไร) มีหน้าขาวขาว ปลูกเรือนแบบยกพื้น ชอบตีกลองร้องเพลง คุณจะมีวัฒนธรรมคล้ายๆ ไทย นอกจากนั้นประเทศโดยรอบๆ ก็เป็นพวกเพียว(ปะยู หรือพม่า) พวกเงินล่า(เขมร) เป็นต้น

พวกหลักฐานเก่าๆ ก็น่าจะชวนให้ปัญญาชนที่ศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์ชาติไทยยุคแรกๆ ตีความกันไปต่างๆ ได้ เพราะชาวน่านเจ้าก็ไม่ใช่ชนชาติฮั่นแน่นอน ดูจะเป็นชนเผ่าต่างๆ จำนวนมากที่ไม่ค่อยยอมเป็นจีนกันมากกว่า ยิ่งผู้รู้ฝรั่งไปพบเห็นกลุ่มคนพูดภาษาไทยกระเจาอยู่ทั่วไปในจีนตอนใต้ก็สันนิษฐานว่าเคยเป็นอาณาจักรของชนชาติไทย เลยอ้างอิงกันสืบมาส่วนดิฉันมีอาการ"ก๊ว้ง"คืองุนงง เดิมทีอยากจะเดาว่ากำเนิดชนชาติไทยอยู่อาณานิคมที่เป็นชายขอบของเทือกเขาหิมาลัยด้านตะวันออก เพราะเป็นต้นน้ำทั้งหลายที่บรรพบุรุษของชนชาติไท คือกลุ่มคนพูดภาษาไทยโบราณอาศัยอยู่ จากนั้นจึงขยับขยายกันลงมาตามลำน้ำ ซึ่ง

ก็มีข้าวโขง สาละวิน อีระวดี น้ำแดง น้ำดำ แล้วเคลื่อนย้ายไปมาโดยสาเหตุต่างๆ อาจจะหนีสงคราม หรือถูกกวาดต้อนไปมา จนกระจ่ายตัวตลอดภูมิภาคนี้ จนถึงแม่น้ำพรหมบุตรและแม่น้ำเจ้าพระยาในเวลาต่อมา แต่ทำไมจึงมีชาวจ้วงซึ่งพวกเขาบอกว่าตนเองไม่ใช่"ไท" หากภาษาที่พูดก็ภาษาไทยนี้แหละ จ้วงตั้งรกรากมาไม่ต่ำกว่าสองสามพันปีในมณฑลกวางสีของจีนแถบมีประชากรราวสิบล้านคน ซึ่งท่าทางจะไม่ได้ย้ายมาจากไหนด้วย ทั้งทางกวางตุงและไหหลำ ก็ยังมีกลุ่มคนที่พูดภาษาไทยอยู่ด้วย

หนังสือ "นิรุกติศาสตร์" ของพระยาอนุมานฯ บอกดิฉันว่า เราสามารถสืบร่องรอยในอดีตของสังคมวัฒนธรรมได้หลายทาง แต่ผ่านทางภาษาได้ทางหนึ่ง โดยเฉพาะภาษาพูด เป็นสิ่งที่มามีมาก่อนภาษาเขียน และโดยแนวคิดทางนิรุกติศาสตร์ เห็นว่าภาษาของชนชาติต่าง ๆ นั้นมีถิ่นกำเนิดในเป็นบริเวณเดียวกันก่อน ทั้งยังมีวัฒนธรรมประเพณีคติความเชื่อร่วมกัน ต่อมาจึงกระจัดกระจายไป เกิดเป็นภาษาถิ่นขึ้น สำหรับภาษาไทยนั้น มีภาษาถิ่นที่กว้างขวาง แต่ภาษาถิ่นก็สำคัญอย่างยิ่ง เพราะการค้นหาด้านรากของวัฒนธรรมไทยนั้นต้องพึงภาษาถิ่นเป็นหลักแห่งการค้นคว้า เพราะภาษาถิ่นย่อมรักษาวรรณมรดกดั้งเดิมของชาติเอาไว้ได้ดีกว่าภาษากลาง ถ้าหากหาด้านรากของวัฒนธรรมไทยเป็นไปบนข้อเท็จจริงที่มีกลุ่มคนพูดภาษาไทยกระจ่ายตัวอยู่ในหลายประเทศกินบริเวณกว้างมาก ชนชาติไทก็คงเป็นชาติใหญ่มาแต่โบราณ ตั้งแต่ยังไม่มีภาษาเขียนและน่าจะมီးอะไรพิเศษในชนชาตินี้ที่ทำให้รักษาภาษาและวัฒนธรรมของตนเองเอาไว้ได้ มันทำให้ดิฉันนึกถึงตอนหนึ่งใน"งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย"ของหลวงวิจิตรวาทการขึ้นมา ท่านอ้าง หลุยส์ ฟิโนต์ ที่พูดถึงชนชาติไทยว่า"การเดินทางเคลื่อนที่ของเชื้อชาติไทยนั้นอ่อนนุ่มและไหลเหมือนน้ำ แทรกซึมเรื่อยไป เปลี่ยนสีตามสีท้องฟ้า เปลี่ยนรูปไปตามความคดเคี้ยวของฝั่ง แต่ก็รักษาไว้ซึ่งลักษณะสำคัญของชาติและภาษา ชนชาติไทยได้แผ่ออกไปเหมือนผืนผ้าใหญ่มหึมา ปกคลุมประเทศจีนตอนใต้, ตังเกี๋ย, ลาว, สยาม, จนกระทั่งถึงพม่าและอัฟกานิสถาน"^{๕๑}

พระยาอนุมานราชชนเป็นคนที่ศึกษาประวัติชนชาติไทยมายาวนาน เริ่มแรกท่านเขียนเรื่อง"พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน"และ"เรื่องไทย-จีน"ในปีพ.ศ. 2478"เรื่องไทย-จีน"เป็นเรื่องภาษาไทย-จีน และความสัมพันธ์ของคนไทยและคนจีนมาตั้งแต่สมัยโบราณ^{๕๒} "พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน"นั้นดิฉันรู้ว่าเป็นงานเรียบเรียงของพระยาอนุมานราชชนเพราะอ่านจากหนังสือสาส์นสมเด็จ ในจดหมายที่กรมพระยาดำรงฯ ที่ทูลตอบกรมพระยา

^{๕๑} หลวงวิจิตรวาทการ งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย กรมประมวลข่าวกลาง (พิมพ์ครั้งที่ 2) 2512 หน้า 63

^{๕๒} พระยาอนุมานราชชน เรื่องไทย-จีน สำนักพิมพ์บรรณาคาร พระนคร , 2515

นริศฯ ในปีพ.ศ. 2479 กล่าวถึงตอนหนึ่งว่า "เสฐียรโกเศศเป็นนักเรียนอัสสัมชัญ ไม่เคยไปเมืองฝรั่ง แต่เรียนภาษาอังกฤษได้อย่างดี เป็นผู้มอุปนิสัยชอบค้นโบราณคดี และแต่งหนังสือสำนวนดีด้วย เขาเข้ารับราชการอยู่ในกรมศิลปากรมาแต่เดิม หม่อมจันเคยอยากได้มาได้ในหอพระสมุดฯ แต่ไม่มีเงินเดือนจะให้เขาเท่าที่ได้อยู่ในกรมศิลปากรก็จนใจ เมื่อถึงสมัยรัฐบาลใหม่ ถูกปลดออกจากกรมศิลปากรไปว่างอยู่คราวหนึ่ง ต่อมาได้รับตำแหน่งในหอพระสมุดฯ แทนพระพินิจวรรณการอยู่บัดนี้ การค้นคว้าของเขาแต่เดิมมักเสาะหาทางหนังสือที่แต่งไว้เป็นภาษาอังกฤษ ตั้งแต่ไปอยู่หอพระสมุดฯ จับค้นทางหนังสือภาษาไทย ได้พิมพ์ประชุมพงศาวดารภาคที่ 61 เมื่อเร็วๆ นี้เล่มหนึ่ง หม่อมจันนึกถึงว่าเสฐียรโกเศศนี้ภาษาภาคหน้าอาจจะจะเป็นนักปราชญ์ได้คนหนึ่ง ถ้าโลกธรรมไม่จุใจไปทางอื่นเสีย"^{๕๓} เมื่อดิฉันไปขอถ่ายสำเนาพงศาวดารต่างๆ จากหอสมุดแห่งชาติ จึงเอาพงศาวดารภาคที่ 61 แยกออกมาเป็นรายงานของพระยาอนุমানราชชนต่างหาก ซึ่งก็คือ "พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน" นั้นเอง

รัฐบาลใหม่ที่กรมพระยาดำรงฯ กล่าวถึงคือ รัฐบาลคณะราษฎร หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 ความจริงในปีพ.ศ. 2475 ตอนนั้นพระยาอนุমানฯ ก็เป็นหนึ่งใน 70 คนที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรด้วย แต่ถึงปีพ.ศ. 2476 ก็เกิดเรื่องถกเถียงวุ่นวายในสภา เค้าวินิจฉัยเศรษฐกิจที่หลวงประดิษฐมนูธรรมเสนอถูกหาว่าเป็นลัทธิคอมมิวนิสต์ ภายใต้รัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา หลวงประดิษฐมนูธรรมถูกส่งออกนอกประเทศในเดือนเมษายน พ.ศ. 2476 ถึงเดือนมิถุนายนพ.ศ. 2476 พระยาพหลพณักาลังไปยึดอำนาจเรียกตัวหลวงประดิษฐมนูธรรมกลับมา ส่งผลให้เกิดกบฏบวรเดชขึ้นในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 ที่นี้พระยาอนุমানฯ ถูกปลดออกจากราชการในวันที่ 1 เดือนพฤษภาคม ปี พ.ศ. 2476 ด้วยความผิดฐานรับราชการมานาน ขณะนั้นท่านอายุ 45 ปี รับราชการมา 26 ปี เหตุการณ์บอกอยู่ต้งๆ ว่าท่านถูกปลดด้วยเหตุทางการเมือง การเมืองสายไหน ดิฉันก็สุดจะเดา แต่ถูกปลดสองสามเดือน หลวงวิจิตรวาทการก็มาชวนไปทำงานด้วยที่กรมศิลปากรเพราะหลวงวิจิตรฯ ได้รับการสนับสนุน จากทั้งหลวงพิบูลสงครามและหลวงประดิษฐมนูธรรมให้เข้าดำรงตำแหน่งอธิบดีที่นั่น พระยาอนุমানฯ จึงได้เข้ารับตำแหน่งหัวหน้ากองศิลปวิทยา ในกรมศิลปากร ระยะแรกอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ หรือที่กรมพระยาดำรงฯ เรียกว่า "หอพระสมุด" นั้นเอง หัวเลี้ยวหัวต่อตรงนี้ของพระยาอนุমানฯ ดิฉันเข้าใจว่าสำคัญมาก อย่างไรก็ตาม แม้

^{๕๓} กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สารสนสมเด็จ ภาค 3 สำนักพิมพ์คลังวิทยา โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ พระนคร , 2499 หน้า 312

โดยส่วนตัวท่านจะชมเชยที่ถูกปลด แต่งานใหม่ก็เปิดช่องให้ท่านศึกษาค้นคว้าได้เต็มตัว หลังจากนั้นงานเขียนเพื่อประมวลและอธิบายสังคมวัฒนธรรมไทยใน โฉมต่างๆ ก็ผุดออกมาไม่ขาดสาย งานค้นคว้าด้านประวัติศาสตร์ชนชาติไทยกลับทำไว้ไม่มาก เมื่อเทียบกับงานที่อธิบายชนบทรรมนิยมประเพณี และคติความเชื่อของไทย โดยเฉพาะหลังพ.ศ. 2500 ตอนที่ท่านเขียนเรื่อง "เรื่องชนชาติ ประวัติศาสตร์และศาสนาของชาวไทย" อันเป็นภาค 2 ของเรื่อง "การศึกษาเรื่องประเพณีไทย" ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกปีพ.ศ. 2505 นั้น ท่านถอยมารับฟังเรื่องน่านเจ้าเป็นอาณาจักรของโลโล้ แต่ท่านก็ยังเชื่อว่าในระยะก่อน 1,500 ปีที่ผ่านมาจะต้องมีชนชาติไทยอยู่ก่อนแล้ว และชนชาติไทยในจินตอนใต้แม่น้ำแยงซีเกียงลงมานั้นก็มี เพราะมีชนชาติที่เรียกกันว่าไทยและพูดภาษาไทย ยังเหลือตกค้างอยู่ในดินแดนตอนนั้นจนถึงสมัยปัจจุบัน แม้แต่น่านเจ้า ท่านก็เห็นว่า ต่อให้ชนชั้นน้าเป็นชนชาติอื่น แต่ชนพื้นเมืองส่วนใหญ่คงเป็นไทยระยะหลังชาวจีนอพยพเข้าไปอยู่มากขึ้นจึงค่อยกลายเป็นอย่างจีน และเมื่อพระเจ้ากุกขโกลเข้าไประบและตีได้ อาณาจักรน่านเจ้าจึงสิ้นสุดลงกลายเป็นส่วนหนึ่งของจีนไป⁵⁴ แต่เรื่องชนชาติไทยเดิมอยู่ที่ไหน มีมาตั้งแต่เมื่อไรนั้น ท่านเห็นว่าไม่มีใครทราบแน่ชัดเพราะหลักฐานทั้งหมดยังมีน้อยมาก ไม่ว่าจะเป็นหลักฐานด้านไหน

ดิฉันมาสะดุดใจคำพูดประโยคหนึ่งของพระยาอนมานะที่ว่า "ชาวไทยเกิดอยู่ในประเพณีไทย" "ในคำนำหนังสือ" การศึกษาเรื่องประเพณีไทย "ซึ่งท่านเขียนเมื่อปี 2505 จึงเดาเอาว่าคงเป็นเพราะท่านสรุปเช่นนี้เอง พร้อมกับการหาถิ่นกำเนิดของชนชาติไทยท่านจึงเก็บรวบรวมเรื่องราวทางวัฒนธรรมประเพณีไทยขึ้นมาด้วย เมื่อเรื่องถิ่นกำเนิดชนชาติไทยหาข้อยุติยาก ท่านก็มุ่งเก็บหลักฐานเรื่องราวของชาวไทยโดยเน้นวัฒนธรรมของชาวไทยโดยรวม และพากเพียรพิเศษที่จะรวมเอาเรื่องราวของคนธรรมดาสามัญขึ้นมา ท่านเห็นว่า "พวกหมู่ชาวบ้านชาวชนบ อันมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างๆ ไม่ใคร่มีใครจะสนใจ จดเรื่องราวเป็นบันทึกไว้ ด้วยเป็นชีวิตของคนสามัญ แต่คนสามัญเหล่านี้แหละ ที่รักถิ่น รักพวกยิ่งกว่าใครๆ "⁵⁵ และเป็นคนแรกที่บุกเบิกความรู้ด้านคติชาวบ้านขึ้นมา⁵⁶ โดยท่านเห็นว่า "เราจะทราบเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ของชนชาวต่างๆ ที่มารวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เกิดเป็นชนชาติไทยอยู่เดี๋ยวนี้ ว่าเดิมมีเชื้อชาติและวัฒนธรรมเป็นมาอย่างไร แล้วคลี่คลายและผสมกันอย่างไร ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ก็อาจทราบได้จากเรื่องทางประวัติศาสตร์และเรื่องทางมานุษยวิทยาได้บ้าง แต่ไม่ใช่ทั้งหมด แต่เรื่องทางคติชาวบ้านจะช่วยให้เราทราบได้ ในเรื่องที่เรีนอยู่ในนิยาย นิทาน คำกล่าว

⁵⁴ เสฐียรโกเศศ ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย สำนักพิมพ์คลังวิทยา
โรงพิมพ์เจริญธรรม , นครหลวง 2515 หน้า 160-180 ความเห็นเกี่ยวกับชนชาติไทยของ
พระยาอนมานะตรงนี้เขียนราวปีพ.ศ. 2505

สุภาสิต คติความรู้ ความเชื่อถือ และประเพณีของชาวบ้านเป็นต้น ซึ่งรวมเรียกว่า คติชาวบ้าน อันจะหาความรู้เหล่านี้จากที่ไหนไม่ได้"^{๕๖}

เมื่อไปดู"บรรณานุกรมงานนิพนธ์ของ ศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชชน" อันเป็นหนังสือเล่มหนา ที่กรมศิลปากรพิมพ์เป็นที่ระลึกครบรอบ 100 ปีของท่าน ดิฉันก็เห็นความมากมายหลากหลายของงานรวบรวมความรู้ เรื่องวัฒนธรรมไทยอย่างไม่น่าเชื่อ ว่าใครคนหนึ่งคนใดจะทำออกมาได้มหาศาลถึงเพียงนั้น ความรู้ที่ท่านเขียนออกมานี้ เมื่อเราลงไปสำรวจในเนื้อหา เราจะพบการเปรียบเทียบไปมาระหว่างชนชาติไทในที่ต่างๆ หรือระหว่างคนไทยภาคต่างๆ ในประเทศไทย หรือเทียบกันไปมาระหว่างคนไทยกับคนในภูมิภาคใกล้เคียงในหลายแห่งหลายมุมเสมอ

ถึงตอนนี้ดิฉันพร้อมที่จะออกเดินทางไปกับ อาจารย์บรรจบ พันธุเมธา ใหม่อีกครั้งหนึ่ง แล้วครั้งนี้ดิฉันรู้แล้วว่า งานของท่านไม่ใช่ความรู้ทางภาษาเพื่อภาษาเท่านั้น แต่เป็นความรู้ทางภาษาที่มีมิติทางประวัติศาสตร์ ชนบทรรมนิยมประเพณี และคติความเชื่อ ทั้งนี้ก็เพื่อจะรู้จักสังคมของไทยเราเองให้มากขึ้น แกะรอยมาถึงตรงนี้ ดิฉันเห็นว่า การสังสรรค์ความรู้และแนวคิดของท่านเป็นไปในท่ามกลางการขับเคลื่อนของสังคม ยุคสมัยที่ไทยเต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลงต่างๆ และความรู้ลักษณะที่แผ่ลามไปทั่ว งานของขุนวิจิตรมาตรา หลวงวิจิตรวาทการ คุณสังข์ พิชัยทัษคุณบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ฯลฯ น่าจะส่งผลโดยเป็นบรรยากาศแวดล้อมรอบๆ ตัว เป็นฐานด้านความรู้ในส่วนที่ท่านสนใจและสอนอยู่ แต่มีคนสองคนที่มีอิทธิพลต่อท่านโดยตรง ด้านแนวคิด คือ พระยาอนุมานราชชน ด้านการปฏิบัติ คือ หมอดอดด์ หากส่วนที่สุดคือ ความเป็นตัวเธอเอง ความเป็นคนที่แกร่งเกินคน ความรักความจริงและรักในการเรียนรู้อย่างยากที่จะหาใครเสมอเหมือน และการให้คุณค่าต่อน้ำใจไมตรีและการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทั้งหมดนี้ ทำให้เธอเป็นเธอ ทั้งหมดนี้สร้าง"กาเลหม่านไต" และสร้างเรื่องราวการเดินทางต่อเนื่องอีกกว่าสองทศวรรษสืบไปจนถึง"ไทลื้อ-ไทเหนือ"ในแผ่นดินจีน

แต่ก่อนที่ดิฉันจะ"เจาะเวลาหาอดีต"ต่อไป ดิฉันอยากให้เราย้อนกลับไป เหตุการณ์หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ขณะนั้นยุคอาณานิคมแบบเก่าล่มสลายลง มีประเทศเล็กๆ ทนอยู่ได้ รับเอกราช แต่โลกกลับเข้าสู่ยุคสงครามเย็นแทน พร้อมกับการเกิดค่ายสังคมนิยมและค่ายทุนนิยมประจันหน้ากันแทน ในประเทศไทยอิทธิพลสหรัฐอเมริกาสูงขึ้นเรื่อยๆ ในนาม"อเมริกา

^{๕๕} เสฐียรโกเศศ บทนำใน ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน ราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. 2531

^{๕๖} สัมภาษณ์ศาสตราจารย์เรืองอุไร กุศลาสัย วันที่ 16 มีนาคม 2541 , ศาสตราจารย์คุณหญิงกุหลาบมัลลิกะมาส วันที่ 6 เมษายน 2541

^{๕๗} เสฐียรโกเศศ ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน ราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. 2531 หน้า 66

มหามิตร" ต่อมาหลังจากจีนแผ่นดินใหญ่เปลี่ยนระบบการปกครองเป็นสังคมนิยม ในปีพ.ศ. 2495 รัฐบาลก็ออกพรบ.ป้องกันและปราบปรามการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ ดิฉันรู้สึกถึงภาวะเผชิญหน้าได้ชัดเจนเมื่อได้อ่านจดหมายฉบับหนึ่ง

กองบัญชาการกองทัพที่ 1

3 มกราคม 2498

เรียน คุณบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ส.ส. เชียงราย

ผมได้อ่านหนังสือเรื่อง ไทยสิบสองปันนา ของคุณแล้ว รู้สึกว่าให้ประโยชน์แก่ผมซึ่งเป็นทหารเป็นอย่างมาก เพราะได้ทราบทั้งประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์ของแคว้นสิบสองปันนา ซึ่งเป็นแคว้นที่ไทยอิสระได้ก่อตั้งขึ้นเป็นลูกมือของจีนแดงในการรุกรานประเทศไทย การได้ทราบลักษณะภูมิประเทศ ขนบประเพณี และนิสัยใจคอของคนในประเทศ หรือแคว้นซึ่งจะเป็นศัตรูของเรานั้น ย่อมเป็นผลกำไรอันหนึ่งสำหรับผู้ที่เป็นทหาร แต่เท่าที่ผมได้รู้จักชนเผ่าต่างๆ ในแคว้นสิบสองปันนาจากหนังสือของคุณแล้ว คิดว่า คนเหล่านั้นไม่น่าจะเป็นศัตรูของประเทศไทย นอกจากผู้มักใหญ่ใฝ่สูงในทางการเมืองบางหมู่บางพวก ซึ่งต้องการมีอำนาจหรือแย่งสิ่งที่ตนได้เสียไปกลับคืนมาเท่านั้น

ขอแสดงความนับถือ

พลตรี ถ. กิตติขจร

(ถนอม กิตติขจร)

แม่ทัพที่ 1

นั่นคือภาพสะท้อนอย่างชัดเจนถึงบรรยากาศทางการเมืองในเวลาไล่เรี่ยกับที่อาจารย์บรรจบจะเริ่มออกเดินทางไปแคว้นฮัสนัม ทางจีน สัมพันธภาพกับไทยใกล้ขาดกันเต็มที่แล้ว ทางพม่ามีเรื่องยุ่งเกี่ยวกับการเมืองภายในหลังได้เอกราชจากอังกฤษ ทางอินเดียก็ไม่ใช่ราบรื่น เพราะเริ่มมีเรื่องระหองระแหงกับจีน ทางเวียดนามถูกแบ่งออกเป็นสองประเทศ สองลัทธิการเมือง คือ เวียดนามเหนือกับเวียดนามใต้ แต่สภาพเหล่านี้เป็นความคุกรุ่นที่เริ่มโหมโรงเท่านั้น เหตุการณ์ยังคงตึงเครียดไปเรื่อยๆ อีกนาน และช่องทางติดต่อไปมาหาสู่ระหว่างไทยกับประเทศรอบๆ ก็ดับตันลงเรื่อยๆ จนขาดจากกันในเวลาต่อมา และขาดกัน

เป็นปกติถึงสิบกว่าปี

ในภาวะเช่นนี้แหละที่ผู้หญิงตัวเล็กๆ คนหนึ่งแต่ยิ่งใหญ่ด้านความมุ่งมั่น ได้บุกบันดั้นด้นเดินทางไปทุกสารทิศเท่าที่จะทำได้ ไปเก็บเอาเรื่องราวในอดีตของชาวไทยมา เรื่องราวของท่าน อาจารย์บรรจบ พันธุเมธา ได้สัมผัสสะท้อนความรู้สึกของดิฉัน จนอยากติดตามท่านไปทุกหนแห่ง แต่ดิฉันก็ทำได้เพียงติดตามท่านไป ผ่านงานของท่านและจินตนาการของตนเอง เท่านั้น ดังดิฉันจะได้บอกเล่าในบทต่อไป

คนไทในอินเดีย

คนไทในอินเดียส่วนใหญ่อยู่ในรัฐอัสสัม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย ในดินแดนส่วนที่เป็นที่ตั้งขึ้นแล้วออกไป มีส่วนติดต่อแคบเชื่อมกับอินเดีย ด้านทิศตะวันตกและใต้เป็นบังกลาเทศ ด้านทิศเหนือเป็นภูฏานและทิเบต มีแนวเทือกเขาหิมาลัยทอดยาวทึบตลอดด้านเหนือพาดผ่านหลายประเทศ ส่วนด้านตะวันออกเป็นพม่าและชุนนาน แคว้นอัสสัมเดิมเป็นรัฐชายแดน ต่อมานอกจากติดกับภูฏานและทางตะวันตกบางส่วนติดกับบังกลาเทศแล้ว ก็ไม่ได้มีอาณาเขตติดต่อกับจีนและพม่าโดยตรง กลายเป็นรัฐที่อยู่ใจกลางของดินแดนส่วนนี้ เพราะรัฐอื่นๆ แยกตัวออกไป คือ อรุณาจัลประเทศ อยู่ทางเหนือติดกับทิเบต นาคาแลนด์ ซึ่งอยู่ทางตะวันออกติดพม่า ใต้ นาคาแลนด์ลงมาเป็นมณีปุระ และไมโซoram ทางตะวันตกติดกับบังกลาเทศบางส่วนมี ตรีปุระ และเมฆาลัยเป็นกันชนอยู่ มีเพียงส่วนติดกับรัฐพิหารของอินเดียที่เป็นส่วนเชื่อมต่อระหว่างอัสสัมกับผืนแผ่นดินใหญ่ของอินเดีย ภูมิประเทศของอัสสัมเต็มไปด้วยภูเขาและป่าดง ภูมิอากาศเป็นแบบมรสุมชายเขตอบอุ่น ฝนตกชุกที่สุดในโลก มีพืชพันธุ์แปลกๆ มาก นับเป็นหนึ่งในดินแดนเชิงผาหิมพานต์ ณ ที่นี้ เมื่อเจ็ดร้อยเจ็ดสิบปีก่อน(พ.ศ. 1771) เสือดำฟ้าได้ยกทัพข้ามเขาปาดไก้ไปตั้งอาณาจักรไทอาหมขึ้น

อาจารย์บรรจบ เคยเรียนปริญญาเอกที่มหาวิทยาลัยพาราณสีระหว่าง ปีพ.ศ.2492-2495 ท่านจึงมีความรู้ทางภาษาสันสกฤตและพหุภาษาฮินดีได้ ซึ่งนี่เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ท่านเริ่มงานค้นคว้าภาษาและวัฒนธรรมชนชาติไทที่อินเดียก่อน ดิฉันจึงไปสืบเสาะเรื่องราวชีวิตของท่านในช่วงนี้จาก อาจารย์เรืองอุไร กุศลาสัย ซึ่งเป็นเพื่อนนักเรียนอินเดียในคราวเดียวกัน เพื่อจะค้นพบว่าระหว่างเรียนอยู่ที่อินเดียจะมีอะไรสะດุดใจท่านบ้าง จนทำให้ท่านตัดสินใจบุกเดี่ยวไปศึกษาเรื่องคนไทถิ่นในอินเดียก่อนเป็นอันดับแรก

"ตอนอาจารย์ไปเรียนอินเดีย แต่งงานกับอาจารย์กรุณาแล้ว ถ้าอย่างนั้น อาจารย์บรรจบก็ต้องรู้จักกับอาจารย์กรุณาด้วย และรู้เรื่องที่อาจารย์กรุณากับคุณสังข์ไปเยี่ยมคนไทในอัสสัมต้นปี2497 ด้วยนะสิคะ" นั่นเป็นคำถามของดิฉัน

"รู้จักสิ ตอนพวกเขาไปเรียนกัน ผมทำงานในสถานกงสุลอินเดีย ก็ยังได้ช่วยจัดแจงธุระต่างๆ ให้พวกเขาด้วย"อาจารย์กรุณาที่ร่วมสนทนาอยู่ด้วย ตอบดิฉันทันควัน ดิฉันจึงหันมาถามท่านเรื่องคณะที่ไปอินเดียจนคุณสังข์กลับมาเขียนเรื่อง "เยี่ยมไทยอาหม สายเลือดของเรา"อันเป็นที่ลือลั่นในยุคนั้น

"ตอนนั้นเราไปกันไม่นาน คณะธรรมยาตราไทย ไปถ่ายทำภาพยนตร์เกี่ยวกับสังเวชนียสถาน ผมเป็นหัวหน้าคณะ นำทางเขาไป คุณสังข์เป็นมือกล้อง ชากลับไปอัสสัมเอาพระพุทธรูปไปประดิษฐานที่วัดศิขังปानी และเยี่ยมคนไทที่นั่น แล้วคุณสังข์ก็เอากลับมาเขียนเป็นหนังสือ คุณสังข์เขาเขียนหนังสือเก่ง ไปคราวนั้นเขียนออกมา 3 เล่มเลย อีกสองเล่มคือ"ตาม

รอยพระบาทพระพุทธรองค์" แล้วก็ "เที่ยวเนपाल-หิมพานต์ประเทศ"

"นายทนุราม โกกอย นะหรือ เขาเป็นนายกสมาคมชาวพุทธในอัสสัม เป็นไทอาหม เป็นคนมารับรองพวกเรา คนเดียวกันกับที่อาจารย์บรรจบเขาพูดถึงนั่นแหละ คนนี้เคยมาเมืองไทยหลายครั้งนะ พอมาผมก็ได้รับรองเขาบ้าง แต่ตอนนี้เสียไปแล้วละ" อาจารย์กรุณาเอ่ยข้อความนี้เมื่อดิฉันถามถึงนายทนุราม โกกอย เพราะเป็นคนหนึ่งที่มาต้อนรับและนำทางอาจารย์บรรจบตามที่ดิฉันอ่านพบใน"กาเลหม่านไต"ขณะเดียวกันก็อ่านพบใน"เยี่ยมไทยอาหม สายเลือดของเรา"ด้วย

การขอสัมภาษณ์อาจารย์เรื่องอุไรและอาจารย์กรุณาทำให้ดิฉันต่อภาพติดว่ามีอะไรบ้างที่โยงกันและผลักดันกัน ระหว่างผลสะท้อนจากงานของหมอดอดด์ที่มีต่ออาจารย์บรรจบ ความสนใจต่อภาษาไทยถิ่นและความสนใจเรื่องชนชาติไทของท่าน นิสัยใจคอส่วนตัวของท่านเอง และช่องโอกาสที่เปิดให้ท่านเดินทางไปเยี่ยมคนไทในอัสสัมในอีกหลายปีต่อมา

"อยู่ด้วยกันค่ะ แต่ดิฉันเรียนปริญญาโท ส่วนเจ้เขาเรียนปริญญาเอก นิสัยเจ้เขาเอาจริง ชยัน จิตใจเขาดี เอื้อเฟื้อ ชอบทำอะไรให้คนอื่น ยังชอบทำกับข้าวให้พวกเรากินด้วย"¹ "เจ้"คือสรรพนามที่อาจารย์เรื่องอุไรใช้แทนอาจารย์บรรจบ จากการสนทนาทำให้ดิฉันรู้ว่า ช่วงระหว่างเรียนหนังสือที่อินเดียอาจารย์บรรจบได้รู้ว่าในแคว้นอัสสัมมีคนไทอยู่ และได้มีโอกาสรู้จักกับชาวไทอาหมบางคนด้วย ทั้งเรื่องที่คุณสังข์เขียนออกมาก็น่าจะมีส่วนรื้อให้ท่านอยากไปเห็นกับตาบ้าง เพราะคนที่อาจารย์บรรจบติดต่อเพื่อไปเที่ยวบ้านไทยในอัสสัม ก็คือศาสตราจารย์ปัทเมศวร โกกอย คนไทอาหมที่ให้ยืมหนังสือประวัติศาสตร์อาหมกับคุณสังข์มาหลายเล่ม จนคุณสังข์เอามาเรียบเรียงเขียนเรื่อง"เยี่ยมไทยอาหม สายเลือดของเรา"หนาหลายร้อยหน้า ภายใต้นามปากกา"สารนาถ"นั่นเอง

ดิฉันคิดถึงชีวิตอาจารย์บรรจบในอินเดีย พ.ศ.2492 อินเดียเพิ่งได้เอกราชเพียง 2 ปี ก่อนได้เอกราชเล็กน้อย อาณานิคมอินเดียของอังกฤษได้เกิดการแบ่งแยกทางศาสนาจนมีการแยกรัฐมุสลิมออกจากอินเดีย ดังนั้น ในปีที่ได้เอกราช ประเทศปากีสถานจึงเกิดขึ้นด้วยประเทศเกิดใหม่นี้มีดินแดนหนึ่งอยู่ทางตะวันตก อีกดินแดนหนึ่งอยู่ทางตะวันออกติดกับรัฐอัสสัม แต่ในปัจจุบันส่วนที่เคยเป็นปากีสถานตะวันออกได้กลายเป็นบังกลาเทศไปแล้ว ทำให้ดิฉันเกิดความรู้สึกว่าเรื่องของอาณาเขตประเทศ และชื่อประเทศนั้น เป็นแค่สิ่งที่ขย่มรับกันภายใต้ข้อสมมติหนึ่งๆ ในช่วงสถานการณ์หนึ่งๆ เท่านั้น ให้หลังจากนั้นอีก 7 ปี(พ.ศ.2497) คณะของอาจารย์กรุณาและคุณสังข์จึงเดินทางไปเยี่ยมไทยอาหม ปีถัดมา(พ.ศ.2498)อาจารย์บรรจบ

¹ ข้อความในเครื่องหมายคำพูดทั้งนับแต่คำถามของดิฉันจนถึงตรงนี้ ได้มาจากการสัมภาษณ์

ก็เดินทางไปเยี่ยมบ้านไทที่นั่นบ้าง

"เยี่ยมไทยอาหม สายเลือดของเรา" เป็นหนังสือพื้นฐานให้รู้ทั้งเรื่องราวความเป็นมาของอาณาบริเวณนั้น การคลี่คลายของประเพณี และลัทธิความเชื่อ ทั้งก่อนและจนถึงช่วงสมัยประวัติศาสตร์อาหมตีมาก ทั้งอ่านสนุกจนวางไม่ลง ดิฉันจึงรู้ว่าเดิมบริเวณนี้เป็นที่อยู่อาศัยของชนเผ่าผิวเหลืองเชื้อสายกัระตะ และจีนะ (จีน) ต่อมาประมาณ 2,000 ปีที่แล้วชนเผ่าอารยันได้แผ่อิทธิพลเข้ามาปกครองและนำเอาศาสนาฮินดูเข้ามา² กลุ่มชนเผ่าผิวเหลืองได้เคลื่อนย้ายไปอยู่ตามภูเขา ในปี.ศ.1187 พระถังซำจั๋ง ซึ่งเดินทางไปศึกษาอารยธรรมพระไตรปิฎกที่นั่นทางใต้รับเชิญจากกษัตริย์เมืองหรรหะวราชและเมืองกามรูปให้ไปเยือนและแสดงธรรม แต่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมความเชื่อของบริเวณนี้ ดูได้จากไม่มีวัดในพุทธศาสนาเกิดขึ้น หลังจากนั้นอีกประมาณหนึ่งพันปีมุสลิมจึงแผ่อำนาจเข้ามาในบริเวณนี้จากทางตะวันตกและปะทะกับอำนาจของอาณาจักรไทอาหมโดยเผชิญหน้ากันที่เมืองกามรูป³

ดิฉันตามรอยคุณสังข์ไป เพราะนอกจากคุณสังข์จะเป็นคนไทยที่ได้ไปดู ไปรู้ ไปเห็น เรื่องของคนไทในอินเดียแล้วนำมาถ่ายทอดคนแรกๆ แล้ว คุณสังข์ยังพยายามประมวลเรื่องราวต่างๆเกี่ยวกับคนไทอาหมไว้อีกด้วย ดิฉันทำความเข้าใจกับเรื่องราวที่คุณสังข์บอกเล่า แต่ก็เข้าใจไม่มากนัก จึงรื้อหนังสือออกมาอีกตั้งหนึ่ง คือหนังสือชุด"บ่อเกิดลัทธิและประเพณีอินเดีย"ที่ อาจารย์จ่านงค์ ทองประเสริฐ แปลจาก"Sources of Indian Tradition" "พบถิ่นอินเดีย" ที่อาจารย์กรุณา กุศลาสัย แปลจาก"The Discovery of India" ของยวหาระลาล เนห์รู และ "การตวิทยา" อันเป็นงานรวบรวมและเรียบเรียงของ อาจารย์กรุณา และอาจารย์เรืองอุไร กุศลาสัย มาดูเพราะดิฉันอยากเข้าใจวัฒนธรรมอินเดีย และอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดียที่แผ่เข้ามาในอัสสัม รวมถึงที่แผ่เข้ามาในเอเชียอาคเนย์ด้วย

² ชนเผ่าอารยันเคลื่อนมาจากดินแดนทางตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย เมื่อประมาณ 4,000 ปีมาแล้ว โดยนำเอาภาษาของตนเอง และลัทธิความเชื่อ คือ คัมภีร์พระเวทเข้ามาด้วย ซึ่งคลี่คลายเป็นพราหมณ์-ฮินดู ส่วนภาษาพระเวทคลี่คลายเป็นภาษาชั้นสูง คือ ภาษาสันสกฤต ที่นักปราชญ์อารยันได้ค้นคิดไว้อย่างดี กำหนดรูปแบบภาษาให้งดงามและตายตัว และภาษาชาวบ้าน คือ ภาษาปรากฤต ในบรรดาภาษาชาวบ้านนี้ พระพุทธเจ้าได้เลือกเอาภาษามคธมาใช้ในการเผยแผร์ศาสนา ภายหลังถูกเรียกว่า ภาษาบาลี ดู การตวิทยา กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย รวบรวมและเรียบเรียง สำนักพิมพ์สยามบริษัทเคล็ดไทย , 2537 (พิมพ์ครั้งที่ 3)

³ เมืองกามรูป เป็นรัฐโบราณ ปัจจุบันเป็นบริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำพรหมบุตร ครอบคลุมดินแดนบางส่วนของประเทศบังกลาเทศ และรัฐเมฆาลัยและรัฐตรีปุระของอินเดีย

ดิฉันคิดว่าเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกัน

แต่ดิฉันก็เพิ่งเข้าใจวัฒนธรรมอินเดียมากขึ้นบ้าง และมองเห็นอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ตั้งแต่เก่าแก่ชัดเจนขึ้นเท่านั้น ในส่วนของอัสสัมจริงๆ ดิฉันกลับเต็มไปด้วยความไม่เข้าใจเพราะอินเดียก่อนปีพ.ศ. 1750 นั้นเป็นอาณาจักรใหญ่น้อยรวมกันในเขตวัฒนธรรมใหญ่และคล้ายจะมีแนวแม่น้ำพรหมบุตรเป็นอาณาเขต แม้เมืองกามารูปก็เหมือนไม่รวมอยู่ในเขตวัฒนธรรมอินเดีย ทำให้ดินแดนที่เป็นอัสสัมในปัจจุบันมักไม่ถูกกล่าวถึง นอกจากพูดรวมๆ ในประวัติศาสตร์ช่วงหลังที่ราชวงศ์โมกุลทำสงครามกับพวกสิกข์และราชชนเผ่าต่างๆ แถบเทือกเขาหิมาลัย^๔ ซึ่งทอดตัวยาวเป็นพรมแดนธรรมชาติในตอนเหนือของอินเดียจากฝั่งตะวันตกถึงตะวันออก ที่เมืองโคฮาตี มีวัดกามาขยา เป็นวัดเก่าแก่ เป็นอิทธิพลอันกลมกลืนกับวัฒนธรรมพื้นเมือง นับถือลัทธิบูชาเพศหญิง คือเจ้าแม่กามาขยา หรือเจ้าแม่กาลิอันเป็นภาคคู่ร้ายของพระอุมา แต่ก็บอกไม่ได้ว่าอัสสัมในอดีตคืออินเดีย เหมือนที่บอกไม่ได้ว่า ศรีวิชัยคืออินเดีย จัมปาศักดิ์คืออินเดีย เจนละคืออินเดีย ยิ่งหลังปีพ.ศ. 1750 อัสสัมยังไม่ใช่อินเดีย

คุณสังข์เป็นคนตั้งข้อสังเกตว่า พวกชนเผ่านาคา ที่อยู่ในบริเวณทิวเขานาคาและทิวเขาปาดไถในช่วงก่อนไทอาหมยกเข้ามา อาจเป็นที่มาของตำนานทางพุทธศาสนาที่ไม่ยอมบวชให้กับนาค เนื่องจากเป็นชนเผ่าคู่ร้าย ชอบล่าหัวคน คุณจิตร ภูมิศักดิ์ เห็นด้วยโดยให้เหตุผลว่า พุทธศาสนาเองก็ไม่ได้หลุดจากสังคมอินเดียเมื่อสองพันกว่าปีก่อนที่เหยียดหยามชนเผ่าที่ล่าหลังกว่าให้เป็นผี เป็นลิง เป็นยักษ์ ดังนั้น พุทธศาสนาจึงกีดกันคนเหล่านี้ออกจากความเป็นคนด้วย^๕ ถ้าเป็นจริงดังข้อสังเกตเหล่านี้ ก็พออธิบายได้ว่าทำไมอาณาบริเวณนี้จึงเป็นโลกพลิกกลับและต้นตอของตำนาน^๖

ดิฉันคิดว่าเมื่อชาวไทอาหมสร้างอาณาจักรของตนขึ้นในบริเวณนี้ ก็เป็นอาณาจักรหนึ่ง

^๔ จ่านงค์ ทองประเสริฐ บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย ราชบัณฑิตยสถาน , 2513

^๕ ดู เชียมไทยอาหม สายเลือดของเรา อ่างแล้ว หน้า126 และ จิตร ภูมิศักดิ์ ความเป็นมาของคำสยาม , ไทย , ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย , 2519 หน้า 398-401

^๖ ดูเรื่องชนเผ่านาค กับชนเผ่าปักษี ที่คุณสังข์เขียนถึง (เพิ่งอ่าง หน้า126-127) จะเห็นว่าความขัดแย้งระหว่างเผ่านาค กับเผ่านก ที่ดำเนินมานับจากอดีตได้ถูกนำไปสร้างเป็นตำนานความขัดแย้งระหว่างครุฑกับนาค พาหนะกับแท่นบรรทมของพระนารายณ์ ในเทพปกรณัมอินเดีย

ที่อยู่ในโลกกลับ อันเป็นเขตแดนที่ต่อเนื่องกับอินเดียเท่านั้น ไทอาหมยังได้สร้างสังคมวัฒนธรรมที่เป็นเฉพาะของตนเองขึ้นมา ซึ่งอาจเป็นเพราะอย่างนี้ก็ได้ ที่ทำให้ดินแดนอัสสัมไม่ค่อยถูกเอ่ยถึงในประวัติศาสตร์อินเดีย แม้แต่เรื่องไทอาหมเป็นชนชาติหนึ่งเดียวที่รักษาเอกราชต่อต้านราชวงศ์โมกุลได้ยาวนานเกือบ 200 ปี ก็ต้องหาจากประวัติศาสตร์เฉพาะของแคว้นอัสสัม ขณะที่เรื่องประวัติศาสตร์วัฒนธรรมฮินดู-มุสลิมเป็นเรื่องที่ครอบงำประวัติศาสตร์สังคมอินเดียช่วงก่อนเป็นอาณานิคมอังกฤษเกือบหมดสิ้น

อินเดียเป็นหนึ่งในประเทศที่มีประชากรหลากหลายมากที่สุดในโลก เพราะหลายพันปีที่ผ่านมา กลุ่มชนหลากหลายเชื้อชาติ ชนเผ่าได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่อินเดีย ชนแต่ละกลุ่มได้นำเอาภาษา วัฒนธรรมและประเพณีของตนเองเข้ามาด้วย ที่ผสมกลมกลืนไปก็มี แต่ที่รักษาความเป็นตัวของตัวเองไว้ก็มาก ความหลากหลายนี้มีมาอย่างน่าอัศจรรย์ จนทำให้ปัจจุบันอินเดียมีภาษาที่แตกต่างกันถึงราว 1,500 ภาษา ในจำนวนนี้มี 14 ภาษา ที่เป็นภาษากลางของชาวอินเดีย ข้อมูลนี้ทำให้ดิฉันเข้าใจสิ่งที่เนห์รูพูด⁷ ว่าแม้อินเดียเต็มไปด้วยความแตกต่างทางภาษา ศาสนา เชื้อชาติ วรรณะ แต่ก็มีวิญญาณและจิตใจร่วมกัน และเข้าใจว่าทำไมความคิดจิตใจแบบอินเดีย จึงต้องเปิดกว้างให้ลัทธิทฤษฎีต่างๆ มีที่ยืน แต่ก็เศร้าใจเมื่อนึกถึงไทย ซึ่งไม่ได้ตกอยู่ในภาวะที่เต็มไปด้วยความแตกต่างอย่างอินเดีย แต่วิญญาณและจิตใจของประเทศไทยกลับดูว่าเลือนเลือนยิ่งกว่าอินเดียเป็นไหนๆ

วัฒนธรรมโบราณของอินเดียนับเป็นกระจกเงาบานหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นอดีตหรือวิญญาณและจิตใจของไทยได้ เพราะดินแดนแถบเอเชียอาคเนย์เป็นญาติทางวัฒนธรรมกับอินเดียมาแต่โบราณ สังคมไทยในอดีตก็ดำรงอยู่ในอารยธรรมเอเชียโบราณ ซึ่งแต่ละส่วนมีการเชื่อมโยงกันในลักษณะต่างๆ อยู่มาที่เดียว

ว่ากันว่า ชาวอารยันเคลื่อนมาจากดินแดนที่เป็นประเทศอิหร่านในปัจจุบันเข้ามาในอินเดีย⁸ บริเวณนั้นคงมีแหล่งอารยธรรมของตนเองด้วย ทั้งบริเวณนั้นก็อยู่ใกล้กับแหล่งอารยธรรมเก่าแก่แห่งหนึ่ง คือบริเวณที่ราบลุ่มระหว่างแม่น้ำทั้งสองไทกริส-ยูเฟรติสและอ่าวเปอร์เซีย หรือที่เราเรียกว่าอารยธรรมเมโสโปเตเมีย แต่ก่อนที่ชาวอารยันจะเคลื่อนเข้ามาที่อินเดีย ในอินเดียเองก็มีแหล่งอารยธรรมแม่น้ำสินธุของพวกทราวิทมาก่อน พวกทราวิทเดินเรือเก่ง สมัยที่อารยธรรมลุ่มน้ำสินธุรุ่งเรืองได้เดินเรือติดต่อค้าขายกับพวกเมโสโปเตเมีย ในจีนมีอารยธรรมลุ่มแม่น้ำฮวงโห ทั้งยังมีการติดต่อค้าขายผ่านเส้นทางสายไหมไปอินเดีย

⁷ ยวาทะลาล เนห์รู เขียน กรุณา กุศลาสัย แปล พบอินอินเดีย อักษรเจริญทัศน์ , 2532 (พิมพ์ครั้งที่ 2) หน้า 65

⁸ กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย รวบรวมและเรียบเรียง การตวิทยา อังแล้ว หน้า 26

และไปจนถึงยุโรป ในเวียดนามมีแหล่งอารยธรรมฮัวบิ่นห์-คองชาน ในไทยมีแหล่งอารยธรรมบ้านเก่า-บ้านเชียง ทั้งประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็มีแหล่งอารยธรรมก่อนประวัติศาสตร์อยู่ทั่วไป และแต่เดิมาอาณาจักรต่างๆ ย่านนี้ก็มีการติดต่อค้าขายโดยเฉพาะทางทะเลกับแหล่งอารยธรรมเอเชียอื่นๆ มานานนับพันปีแล้ว

ร่องรอยการรับอารยธรรมซึ่งกันและกันภายในเอเชีย มีให้เห็นได้ผ่านโบราณวัตถุ ดินشنใจความคล้ายคลึงกันระหว่าง สัญลักษณ์ของเมโสโปเตเมีย กับสัญลักษณ์ของพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้าอโศก ซึ่งต่างก็สะท้อนภาพจำลองจักรวาลวิทยาที่มีทฤษฎีดาราศาสตร์ตรงกัน แต่สัญลักษณ์ของพุทธเจ้าอีกด้วย จากอินเดีย รูปแบบสัญลักษณ์ไปจับประสานกับหอแบบพื้นเมือง กลายเป็นเจดีย์จีนหลายชั้น^๙ ในเวลาเดียวกันก็เคลื่อนไปที่ต่างๆ ประสานกับสถาปัตยกรรมท้องถิ่น ออกมาเป็นรูปแบบสัญลักษณ์ต่างๆ ในเอเชีย ดินชันยังเคยอ่านพบว่าพระปรางค์ต่างๆ นั้น เป็นเจดีย์แบบพุทธผสมฮินดูสายนับถือพระอิศวร พัฒนามาจากสัญลักษณ์ ศิวลึงค์ อีกด้วย

ยิ่งไปอ่านหนังสือทางโบราณคดีต่างๆ ก็ยิ่งเห็นว่าในไทยเต็มไปด้วยแหล่งอารยธรรมเก่าก่อนประวัติศาสตร์ เรียกว่าครบทุกยุคเลยก็ว่าได้ ทั้งยุคหินเก่า ที่อ. เชียงแสน จ. เชียงราย อ. เมือง จ. กาญจนบุรี ยุคหินกลาง ที่อ. เมือง จ. กระบี่ อ. ฉวาง จ. นครศรีธรรมราช อ. ไทรโยค จ. กาญจนบุรี อ. บ้านหมี่ จ. ลพบุรี อ. นางรอง จ. บุรีรัมย์ อ. เมือง จ. เชียงราย ยุคหินใหม่ ที่อ. สทิงพระ อ. เมือง จ. สงขลา อ. ไชยา จ. สุราษฎร์ธานี อ. พนัสนิคม จ. ชลบุรี อ. ภูเวียง จ. ขอนแก่น อ. เมือง จ. อุบลราชธานี อ. เชียงแสน จ. เชียงราย อ. เมือง จ. เชียงใหม่ และยุคสัมฤทธิ์ ที่บ้านเชียง อ. หนองหาน จ. อุดรธานี บ้านโนนนกทา อ. ภูเวียง จ. ขอนแก่น สรุปว่าที่ตั้งของประเทศไทยและความจริงก็รวมถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมด เป็นแหล่งอารยธรรมก่อนประวัติศาสตร์ด้วย^{๑๐} (เพราะพบแหล่งและวัตถุโบราณคดีเก่าแก่ทั่วไป) ดังนั้น วัฒนธรรมอินเดียกับจีนแม้จะมีบทบาทมาก แต่ก็ไม่ถึงกับเป็น

^๙ ดู เอเดรียน สอนดกลาส(เขียน)ภัทรพร ลิวิกาญจน และคณะ(แปล) สัญลักษณ์แห่งพระสถูป คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537

^{๑๐} ดู สมเด็จพระราชดำรัสฯ ราชานุภาพ และ สมเด็จพระยานวิศรานุวัตติวงศ์ สารานุกรมสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์, 2498 , สังข์ พัทธโนทัย เรื่องของเอเชีย เล่ม 1 แพรวพินิจ, 2514. น.ณ ปากน้ำ เรื่องสนุกโบราณคดี สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2526, นิคม มูลิกะคามะ แผ่นดินไทยในอดีต โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2515 เล่ม 1, ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม แอ่งอารยธรรมอีสาน สำนักพิมพ์มติชน , 2533 และ ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม ค้นหาอดีตของเมืองโบราณ สำนักพิมพ์เมืองโบราณ 2538 เป็นต้น

ต้นธารของวัฒนธรรมในภูมิภาคนี้ เพราะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเขตวัฒนธรรมหนึ่ง เป็นแหล่งอารยธรรมเก่าที่มีความเจริญสูงมาตั้งแต่โบราณ ก่อนที่อารยธรรมอินเดียและจีน จะแผ่เข้ามา การรับวัฒนธรรมจากอินเดียและจีนจึงน่าจะมีลักษณะปะทะสังสรรค์ เลือกรับ และแลกเปลี่ยนมากกว่าลูกครอบ

สำหรับไทยถ้ามองจากการแพร่กระจายของคนที่ใช้ภาษาไทและจำนวนคนที่ใช้ภาษา ตระกูลไท-ลาวในปัจจุบัน เขตวัฒนธรรมไทโบราณน่าจะมีอาณาเขตใหญ่ค่อนข้างมาก เขตหนึ่ง เรายังไม่รู้แน่ชัด ว่าเขตวัฒนธรรมนี้ขยายตัวหรือหดแคบจากไหนไปไหน และโดยอะไรบ้าง ดิฉันจึงทิ้งปมปัญหานี้ไว้ตรงนี้ก่อน เพราะตามธรรมดาถ้าเราจะแก้ด้ายที่ยุ่งเหยิง เราก็ควร แก่จากปมปลายที่แก้ง่ายที่สุด ใกล้เคียงที่สุดเป็นลำดับไป และการแก้ปัญหาารากเหง้าวัฒนธรรมก็มี ปลายปมจำนวนมาก เราจึงสามารถทิ้งบางปมไว้ขณะที่หันไปแก้บางปมก่อน ก็จะแกะรอยต่อไปได้¹¹ อย่างไรก็ตาม ตอนนี้นิฉันเข้าใจอินเดียขึ้นมาบ้าง เห็นความเป็นญาติทางวัฒนธรรม ระหว่างไทยกับอินเดียโดยคร่าวๆ แล้ว แต่ตามบันทึกประวัติศาสตร์ ไทอาหมมาจากเมือง เมาหลวง ซึ่งปัจจุบันอยู่ตรงชายแดนระหว่างจีนกับพม่า ทำให้ดิฉันต้องหาความรู้ตรงนี้อีก หน่อยหนึ่งก่อน เมืองเมาหลวง มีอีกชื่อหนึ่งก็คือ โกสัมพี นักวิชาการบางท่านศึกษาและสรุป ว่าสถาปนาขึ้นเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 10¹² แต่คงมีความเป็นมาเก่าแก่กว่านั้นมาก เพราะนัก วิชาการบางท่านก็ระบุว่าเมืองเมาเป็นประเทศมาประมาณ 3,000 ปีแล้ว¹³

แต่พัฒนาการของแคว้นแคว้นต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ได้เป็นไปแบบเอก เทศ ชายแดนจีนและพม่าสมัยนั้นเป็นเมืองแส เมืองกอง และเมืองอื่นๆ จีนเป็นอาณาจักร ใหญ่ใกล้เคียงมีจักรพรรดิที่เรียกกันว่า ว่องเต้แห่งเมืองมิลลา ส่วนพม่านั้นก็คือพุกาม ลูกหลาน พระเจ้าอโนรธาที่มีเชื้อสายมาจากพวกปยู ใต้พุกามลงไปเป็นเมืองสะเทิมของมอญ ขณะที่

¹¹ ดิฉันเคยถกถามลูกไม้ชาย เคยเป็นกรรมกรทอเสื้อไหมพรม และเคยเป็นกรรมกรทอผ้า เพื่อที่จะถักทอต่อไปได้ จึงมักต้องแก้ปัญหาเกี่ยวกับด้ายที่ใช้ถักทอเสมอ ตอนถักลูกไม้ ดิฉันมักพากเพียรแก้ไปทีละปม ตอนทอเสื้อไหมพรม ดิฉันมักตัดส่วนที่เป็นกระจุกปัญหาออกไปเสีย แต่ตอนทอผ้า เวลากระสวยที่นำด้ายพุ่งวิ่งออกนอกทิศทาง ตัดด้ายขึ้นขาดโหว่ สิ่งที่ต้องทำคือต้องค่อยๆ ต่อด้ายขึ้นเหล่านั้นทีละเส้นจนเป็นแผงขึ้นมาใหม่ แล้วจึงทอผ้า ต่อไปได้

¹² ดู Zhao Hong Yun และ Ke Yun Shiou ใน "ความสัมพันธ์ระหว่างไทเมา ไทอาหม" จาก การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไทย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2538.

¹³ เจียงอิงเหลียง ประวัติศาสตร์เชื้อชาติไทย คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยเกี่ยวกับ จีนในเอกสารภาษาจีน สำนักนายกรัฐมนตรี แปล พ.ศ. 2534 หน้า 5

เสือเก้าฟ้ายกทัพข้ามเขาปาดไ้ไปสร้างอาณาจักรอาหมนั้น เสือชานฟ้า พี่ชายเสือเก้าฟ้าเป็นใหญ่อยู่ในอาณาจักรเมาหลวง ในช่วงนั้นมงโกลกำลังมีอำนาจและเริ่มแผ่อำนาจเข้ามาในบริเวณนี้ เสือชานฟ้าขยายอาณาเขตและทลายอำนาจมงโกลไว้ได้ แต่มงโกลก็แผ่ลงมาจนถึงพม่า รบกับพม่า ในที่สุดก็ยึดพม่าได้ในปีพ.ศ. 1830 จนพม่าแตกเป็นสองเสี่ยง และแบ่งเป็นหลายก๊กหลายเหล่า

นักวิชาการชนชาติไทในญานานเล่าว่า "สามหลวงฟ้า ในอาหมโบราณจะเรียกว่า เสือเก้าฟ้า ซึ่งเป็นปฐมกษัตริย์อาณาจักรอาหม ในตำนานทางไทเม่า ตำนานเมืองเมาหลวง ฉบับเมืองวันก็มีการบันทึกว่า สามหลวงฟ้ามีอีกนามหนึ่ง คือ เสือเก้าฟ้า"¹⁴ ทำให้ดิฉันคิดว่า ตรงนี้เป็นรอยต่อที่อาจต้องกลับไปตีความตำนานบางตำนานเกี่ยวกับ เจ้าสามหลวง สักเล็กน้อย ตามพงศาวดารไทใหญ่ฉบับเจ้าพญาธรรมเด่ เมืองเม่า สมัยเฉียนหลง และ ประวัติศาสตร์ไทใหญ่ (พงศาวดารแสนหวี) ฉบับที่ นันทสิทธิ์รวบรวม นั้น เรื่องราว เจ้าสามหลวง ตรงกันว่า หลังจาก เจ้าสามหลวง หรือ เสือเก้าฟ้า ยกทัพไปตีเมืองเวสาลีได้รับชัยชนะแล้ว ถูกขุนนางผู้ใหญ่ให้ร้าย เป่าหูเสือชานฟ้าว่าเจ้าสามหลวงคิดเป็นกบฏ เสือชานฟ้าจึงประทานครยาพิษาให้ เจ้าสามหลวงถือความซื่อสัตย์เป็นใหญ่จึงดื่มยาพิษตาย กลายเป็นผีเจ้านายคอยอารักษ์บ้านเมืองอยู่ที่ชายแดน

ดิฉันคิดว่าบางทีเรื่อง "ตาย" อาจเป็นเพียงตัวสัญลักษณ์ คือ ตายจากความเป็นพี่น้อง และเมื่อกลับไปอ่าน "เยี่ยมไทอาหม สายเลือดของเรา" ซึ่งเล่าว่า เสือเก้าฟ้า นำทัพมาเพียง 9,000 คน ครั้งแรกเมื่อมาตีเมือง "เวสาลี" ไม่ได้คิดยึดเป็นอาณาจักร เมื่อคิดสร้างอาณาจักรจึงต้องรบพุ่งกับชาวเขาเผ่าต่างๆ และร่อนเร่อยู่ถึง 13 ปีกว่าที่จะสถาปนาอาณาจักรไทอาหมขึ้นสำเร็จด้วยตัวของตัวเอง ก็ยังเห็นว่าถ้าเจ้าสามหลวงกับเสือเก้าฟ้าเป็นคนเดียวกันจริง "ตาย" นั้นน่าจะเป็นสัญลักษณ์เท่านั้น ครั้นสถาปนาอาณาจักรสำเร็จจึงมีฐานะเป็นอิสระ แต่ต่อมาก็ติดต่อสัมพันธ์กับ เมาหลวง ในฐานะบ้านพี่เมืองน้อง

เรายังพบตำนานของเจ้าสามหลวง ในหมู่ชาวล่าตี้ ที่ดินแดนคำตี้หลวง เมืองปู่เตา เขตพม่าปัจจุบันส่วนที่ใกล้กับธิเบตและอินเดีย เล่าเรื่อง เสือชานฟ้า เสือเก้าฟ้า และเจ้าสามหลวง เป็น 3 พี่น้อง เสือชานฟ้า เป็นใหญ่ในเมืองอาหม เสือเก้าฟ้า เป็นใหญ่ในอาหม ส่วนเจ้าสามหลวงเป็นใหญ่ในเมืองกอง เป็นบรรพบุรุษและวีรบุรุษของชาวล่าตี้ แต่ธิเบตชอบรุกเข้ามา จึงได้กล่าววาทากับฟ้าดิน ว่าถ้าประสงค์ให้เจ้าสามหลวงเป็นใหญ่ในที่นี้ก็ขอให้ภูเขากล่อมลงมาปิดช่องทางระหว่างคำตี้กับธิเบต ปรากฏว่าภูเขากล่อมลงมาสมประสงค์

¹⁴ ดู Zhao Hong Yun และ Ke Yun Shiou ใน "ความสัมพันธ์ระหว่างไทเม่า ไทอาหม" อ้างแล้ว

ชาวคำต๋หลวงจึงสามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างสงบสุขเรื่อยมา และต่างก็ถือเอาเจ้าสามหลวงเป็นบรรพบุรุษของตนเอง ถ้าตำนานนี้เป็นจริง เจ้าสามหลวงกับเลื้อก่าฟ้าก็เป็นคนละคนอย่างไรรก็ตาม ก็มีสวนพ้องกันตรงที่ว่า เลื้อก่าฟ้ากับเลื้อก่าฟ้าเป็นพี่น้องกัน แต่ตรงนี้ดิฉันขอเอ่ยถึงแบบผ่านๆ เพราะยังจะกล่าวถึงอีกในตอนต่อไป "คนไทในพม่า"

ในบรรดาประวัติศาสตร์ไทอาหม¹⁵ ดิฉันชอบเล่มที่คุณสังข์เขียนที่สุด แม้เขียนเป็นสารคดี แต่เป็นงานที่เรียบเรียงจากหลายเล่ม และพยายามเชื่อมโยงให้เห็นสังคมและวัฒนธรรมไทอาหมอย่างเห็นภาพ แต่ความจริง เรื่องของไทอาหมที่แม้มีบันทึกประวัติศาสตร์มากมาย ทั้งในอาหมโบราณจี ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์รวมของอาณาจักร และโบราณจีของคนไทในตระกูลต่างๆ ของเมืองอาหมที่บันทึกสืบเนื่องกันมา กลับเกือบหลุดหายจากประวัติศาสตร์ ทั้งนี้เพราะภาษาอาหม เป็นภาษาที่ตายแล้ว แม้แต่ชาวอาหมเองก็อ่านภาษาอาหมไม่ออกมาหลายชั่วคนแล้ว เเคราะห์ดีที่ไทอาหมมีความเป็นมาพิเศษ คือ เป็นคนจำนวนน้อยที่ไปสร้างอาณาจักรในที่ห่างไกล ทั้งต้องอยู่ในภาวะสงครามตลอด จึงมีความจำเป็นที่จะต้องตอบตนเองได้ว่า ตนเป็นใคร และมาทำอะไรในดินแดนแห่งนี้ ความมั่นใจ ความภาคภูมิใจในตนเอง จึงเป็นแกนยึดเหนี่ยวสำคัญที่ชาวไทอาหมละเลยไม่ได้ ดังนั้น ชาวไทอาหมจึงให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ของตนเองมาก และที่ต้องมีโบราณจีของแต่ละตระกูล ก็เพราะหลังตั้งอาณาจักรมาประมาณ 300 ปี ได้มีคนเผ่าต่างๆ เข้ารับราชการจำนวนมาก เจ้าเลื้อก่าฟ้าเมือง (พ.ศ. 2040-2082) ต้องการพิสูจน์เชื้อสายดั้งเดิมของผู้มีสายเลือดขุนนาง และราชวงศ์อาหม จึงเกิดการเขียนโบราณจีของแต่ละตระกูลขึ้น¹⁶ และในที่สุดก็มีคนพากเพียรไปอ่านโบราณจีเหล่านั้นจนได้ทั้งฝรั่งและไทย¹⁷ ถ้าไม่มีคัมภีร์เก่าแก่เหล่านี้ บางทีเรื่องราวของ

¹⁵ ดู สารนาถ เขียนไทอาหมสายเลือดของเรา (พ.ศ. 2497) หลวงวิจิตรวาทการ งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย (พ.ศ. 2504) หม่อมเจ้าประสพสุข สุขสวัสดิ์ (แปล) ประวัติศาสตร์ไทยอาหม กรมศิลปากร , 2536. เรณู วิชาศิลป์ (แปล) พงศาวดารไทอาหม , 2539 และ จัตรีทิพย์ นาสสุภา และเรณู วิชาศิลป์ "องค์ความรู้ประวัติศาสตร์ไทอาหม" ใน การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ , 2538

¹⁶ สัมภาษณ์ Dr. Puspadhar Gogoi ชาวไทอาหม รัฐอัสสัม ที่บ้านดร. จัตรีทิพย์ นาสสุภา สามเสนใน กรุงเทพฯ 18 เมษายน 2540 และดู เรณู วิชาศิลป์ พงศาวดารไทอาหม (2539) ในส่วนเกริ่นนำและอธิบายของของผู้เขียน

¹⁷ คนไทย คืออาจารย์เรณู วิชาศิลป์ ซึ่งใช้เวลานับสิบปีในการศึกษาและอ่านภาษาไทอาหม จนถึงขั้นสามารถแปล อาหมโบราณจี ออกมาเป็นภาษาไทยโดยตรง ไม่ต้องแปลผ่านภาษาอังกฤษก่อนดังที่ผ่านมา ทำให้ความหมายและการออกเสียงไม่ต้องคลาดเคลื่อนไปมากนัก

คนไทเก่าแก่จำนวนหนึ่ง ซึ่งสืบเชื้อสายมาเป็นชนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่งในรัฐฮัสสัมปัจจุบัน ก็อาจกลายเป็นเรื่องที่สาปสูญไปแล้ว

ประวัติศาสตร์อาหม หรือ อาหมบูรณจี แบ่งเป็นสองภาค ภาคแรกคือภาคฟ้า ภาคหลังคือภาคดิน ภาคแรกเป็นตำนานของขุนลุง ขุนไล โอรสพญาแสน ที่ลงมาจากฟ้า มาเป็นบรรพชนของคนไท ตำนานนี้เราพบในไทใหญ่ ลาว และในหมู่คนไทต่างๆ ดิฉันเองนั้นเดิมทีได้ขบคิดเป็นคนประเภทไม่เคยสนใจหรือเห็นคุณค่าของตำนานต่างๆ เกินความเป็นนิยาย แต่ประสาหมอนหนังสือ ที่อ่านหนังสือแบบจับฉ่าย จึงค่อยๆ สะสมความรู้ขึ้นมาว่า ตำนานมีความสัมพันธ์กับการขุดค้นทางโบราณคดีจำนวนมาก บางเรื่องดูเป็นเรื่องเทพนิยายเหลือเกิน เช่น เรื่อง อีเลียด ของโฮเมอร์ บรรยายสงครามระหว่างกรีกกับโทรจัน ในสมัยก่อนพุทธกาลหนึ่งศตวรรษ เล่าเรื่องศึกชิงนาง ระหว่างกรีก คือพระเจ้าเมเนเลอัส สวามีของพระนางเฮเลน กับเมืองทรอย หรือโทรจัน เมื่อเจ้าชายปารีสโอรสกษัตริย์เมืองทรอยชิงพระนางเฮเลนไป เหตุของสงครามมาจากเทพี 3 องค์ในสวรรค์ ขอให้เจ้าชายปารีส ตัดสินว่าใครงดงามที่สุด เทพีวีนิส ตัดสินบนเจ้าชายปารีสสัญญาให้นางเฮเลนเป็นรางวัล เจ้าชายปารีสจึงตัดสินให้เทพีวีนิสนะ จึงได้พระนางเฮเลนแต่ลูกกลามเป็นสงครามใหญ่ จนพวกเทพเจ้าแตกเป็นสองฝ่ายมาอยู่เบื้องหลังสงครามครั้งนี้ ฝ่ายกรีกไม่สามารถเอาชนะโทรจันได้ สมบูรณ์ จึงออกอุบายสร้างม้าไม้ขนาดใหญ่ไว้นอกเมืองล่อลวงให้ฝ่ายโทรจันลากเข้าเมือง พอตกคำทหารกรีกก็ออกจากม้าไม้มาเปิดประตูเมืองให้ฝ่ายกรีก เรื่องอย่างนี้เป็นเทพนิยายชัดๆ แต่กลับขุดพบซากเมืองทรอย และร่องรอยของสงครามครั้งนั้น

ต่อมาดิฉันยังได้อ่านพบเรื่องประหลาดเรื่องหนึ่ง เกี่ยวข้องกับตำนานอีกเช่นกัน เรื่องนี้ อาจารย์ชัยวัฒน์ คุประตกุล เป็นคนเล่า¹⁸ เป็นตำนานของดาวเสาร์ "แซตเทิร์นกลีนลูก" เล่าว่าตามตำนานเทพปกรณัมกรีก ก่อนที่จูปีเตอร์ (ดาวพฤหัสบดี) จะเป็นเจ้าแห่งเทพ แซตเทิร์นเป็นเจ้าแห่งเทพมาก่อน แซตเทิร์นจึงบัลลังก์จาก "ยูเรนัส" ซึ่งเป็นพ่อของตน จึงถูกเทพบิดาสาปแช่งให้ถูกลูกๆ แย่งบัลลังก์บ้าง แซตเทิร์น จึงกลืนโอรสและธิดาเรื่อยมา ทั้งหมด 5 องค์ พอถึงองค์ที่ 6 ก็ถูกชายาหลอกให้กลืนห่อก้อนหิน องค์ที่ 6 คือ จูปีเตอร์ ต่อมาซึ่งความเป็นใหญ่และบังคับให้เทพแซตเทิร์น คายฟ้าๆ ออกมา ตำนานนี้มีมานานับพันปี แต่น่าอัศจรรย์คือ เมื่อมาถึงสมัยของกาลิเลโอ เขาส่องกล้องดูดาวเสาร์ในท้องฟ้า และได้พบจุดสว่างสองจุดอยู่สองข้างของดาวเสาร์ จุดนี้สว่างไม่คงที่ จะค่อยๆ จางแสงลงจนกระทั่งหายไปในที่สุดแล้วค่อยปรากฏใหม่ ความจริงที่เขาเห็นก็คือ "วงแหวน" ของดาวเสาร์ที่

¹⁸ ชัยวัฒน์ คุประตกุล วรรณคดีกับวิทยาศาสตร์ สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง , 2528 หน้า

ระนาบของวงแหวนทำมุมเอียงกับโลกนั่นเอง ทำให้มองเห็นได้บางขณะ แล้วเลื่อนหายไป คล้ายเทพแสดเทิร์นที่ยังคงกลืนและคายโอรสและธิดา ทำให้อาจารย์ชัยวัฒน์ตั้งข้อสังเกตว่าเป็นไปได้ไหมที่นักดาราศาสตร์กรีกในอดีต มีความรู้เกี่ยวกับ"วงแหวน"ของดาวเสาร์ นานมาแล้วจนสร้างเรื่องเป็นเทพนิยายกรีกให้สอดคล้องกับสิ่งที่ตนรู้ ส่วนดิฉันยังอ่านก็ยังพบตำนานที่น่าไปสู่การพบหลักฐานในอดีตอีกมาก ดังนั้น ต่อมาก็ไม่เคยประมาทคนโบราณอีกเลย

จากหนังสือประวัติศาสตร์อาหมหลายเล่ม ช่วยให้ดิฉันมองเห็นตำนานร่วมกันของไทย อาหมกับไทอื่นๆ ในเนื้อหาภาคพื้นดินช่วยให้เห็นประวัติของชาวไทอาหมมาโดยตลอดนับตั้งแต่แรกตั้งอาณาจักร คือมีนครบล่มหนึ่ง บางส่วนหอบเอาลูกเมียไปด้วย พวกเขาเคลื่อนตัวไปรบกับเมืองเล็กเมืองน้อยแถบเชิงผาหิมพานต์ ใกล้แม่น้ำพรหมบุตร จนสามารถสร้างบ้านสร้างเมืองขึ้นได้ที่"เมืองนุสนาคา" คือ เป็นเมืองที่บริบูรณ์ด้วยสวนทองคำ หรืออุดมสมบูรณ์เหลือเกิน ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำพรหมบุตร ขณะที่พวกเขาพากันไปถึงที่นั่น ยังคงเป็นป่าและทุ่งหญ้าธรรมชาติ พวกเขาแต่งงานกับหญิงพื้นเมืองที่นั่น ช่วยกันปราบพื้นที่ลุ่มดอนให้กลายเป็นที่ราบสม่ำเสมอแปรเป็นผืนนา พวกเขารู้จักและนำเอาวิธีทอผ้าทอานา วิธีใช้ไถปรับดิน วิธีหว่านข้าว เข้าไปที่นั่น กระทั่งสามารถทำนาได้ถึงปีละ 3 ครั้ง ดังที่พวกเขาเรียกว่า"ข้าวสามรวง" พวกเขายังปั่นด้าย ทอผ้าใช้เอง รวมถึงการเลี้ยงไหมและทอผ้าไหม จนมีฝีมือเหลือลือ แต่ละบ้านทำการผลิตเลี้ยงตัวจน"กาด"หรือตลาด จะค้าขายหมากพลูเป็นสำคัญ แต่ข้าวของจำเป็นในชีวิตประจำวันอย่างอื่นแต่ละครัวเรือนจะผลิตขึ้นใช้เองได้แทบทั้งนั้น

พวกเขายังนำระบบการเมืองแบบศักดินาเข้าไปในการสร้างอาณาจักรด้วย พวกเขาจัดระเบียบสังคม โดยมีกษัตริย์และขุนนางเป็นผู้ปกครอง ตามลำดับชั้น กษัตริย์เป็นเจ้าของที่ดินและแบ่งที่ดินให้ขุนนางดูแล โดยเมื่อออกจากราชการต้องคืนที่ดินให้กษัตริย์ ชาวบ้านอยู่ในฐานะไพร่ต้องส่งส่วยแรงงาน หน่วยแรงงานที่เล็กที่สุดคือกัต ประกอบด้วยแรงงาน 3 คน หนึ่งในสามคนนี้จะผลัดกันไปทำงานให้หลวงปีละ 3 เดือน ระหว่างที่คนใดคนหนึ่งไปทำงาน คนอื่นจะช่วยกันดูแลที่ดินไว้มาให้คนที่ไปใช้แรงงาน ต่อมาขยายเป็นกัตละ 4 คน แต่ผลัดกันเข้าไปทำงานปีละ 4 เดือน ในสมัยเสือขาวฟ้า(พ.ศ.1836-1875)มีชาวไทอพยพจากถิ่นเดิมด้านพุกามเข้ามาอีก ทำให้อาหมมีพลเมืองเป็นชาวไทเพิ่มขึ้น ในสมัยนั้นชาวไทเหล่านี้ อาจอพยพหนีจากสงครามระหว่างพุกามกับมงโกลก็เป็นได้ เพราะตามประวัติศาสตร์ว่ารบกันเลือดนองแผ่นดิน ทางอาณาจักรเมอหลวงเอง ในปลายสมัยเสือขาวฟ้าก็ยังต้องหย่าศึกกับทางมงโกล ทางมงโกลยอมรับอำนาจอาณาจักรเมอหลวง แต่กำหนดว่าทางเมืองเมอจะไม่ล่วงล้ำเกินเมืองแส ราชวงศ์ไทเมอหลังจากนั้นต้องอ่อนน้อมให้มงโกล ภายหลังมงโกลเสื่อมอำนาจ เมอหลวง จึงแข็งกล้าขึ้นอีกครั้ง แต่หลังจาก จุหยวนจาง ได้อำนาจสถาปนาราชวงศ์หมิง และราชวงศ์หมิงตั้งมั่นแล้ว จีนกับไทเมอก็รบกันอีก รัฐไทโบราณค่อยๆ แตกเป็นรัฐเล็กรัฐน้อยมากขึ้นเรื่อยๆ ดิฉันเห็นว่าถ้าหากขณะนั้นยังมีอาณาจักรไท

ที่ตั้งมั่นและสงบกว่า ก็เป็นธรรมดาที่ชาวไทจากบริเวณใกล้เคียงจะอพยพเข้าไปสมทบกับอาณาจักรอาหม

ที่น่าสนใจเกี่ยวกับการปกครองของไทอาหม คือ มีระบบการคานอำนาจกันระหว่างกษัตริย์กับขุนนาง ขุนนางระดับโคฮาย ซึ่งมีอยู่ 3 คน เรียกว่า "สามเจ้าผู้ครองเมือง" จะเป็นเหมือนสภาที่ปรึกษาของกษัตริย์ และการขึ้นครองราชย์ของกษัตริย์ต้องผ่านความเห็นชอบร่วมกันของโคฮายทั้ง 3 ก่อน ขณะเดียวกันโคฮายก็ถูกปลดจากตำแหน่งได้ โดยความเห็นชอบของกษัตริย์กับโคฮายอีก 2 คน¹⁰ การแต่งตั้งขุนนางระดับต่างๆ ก็ต้องผ่านความเห็นชอบของสามเจ้าผู้ครองเมืองด้วย²⁰ ระบบกระจายและคานอำนาจแบบนี้เป็นลักษณะพิเศษที่ชัดเจนของไทอาหม เมื่อดูเปรียบเทียบกับรัฐไทอื่นๆ แม้จะพบกรณีที่เมื่อกษัตริย์อ่อนแอ ขุนนางมีอำนาจ ก็จะรวมกันแต่งตั้งเชื้อพระวงศ์ขึ้นขึ้นเป็นกษัตริย์ได้ แต่ที่กำหนดเป็นแบบแผนมาตั้งแต่ต้น ชัดเจน และถือเป็นประเพณีสืบต่อกันมายาวนานก็คือที่ไทอาหมนี้เอง ยังมีสกุลขุนนางโบราณอีก 12 สกุล ยกเว้นสกุลโคฮายทั้ง 3 ที่กษัตริย์จะเลือกส่งไปครองเมืองขึ้น โดยความเห็นชอบของสามเจ้าผู้ครองเมือง ชวนให้คิดว่า ประเพณีการปกครองนี้อาจเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นสืบเนื่องจากการต้องร่วมมือกันอย่างเต็มที่ระหว่างเสือก้าฟ้ากับบัณฑิตและขุนนางที่ติดตามมา เพราะถ้าไม่แบ่งปันอำนาจกันให้ชัดเจน ไม่สร้างระบบที่ร่วมแรงร่วมใจได้เต็มที่ แทนที่ทัพ 9,000 คน ที่ประกอบด้วยกษัตริย์ 1 คน ขุนนาง 8 คน ช้าง 2 เชือก และม้าอีก 300 ตัว ที่มีเด็กและผู้หญิงอีกจำนวนหนึ่งติดตามมาด้วย²¹ จะก่อร่างสร้างอาณาจักรได้ กลับจะหดยาสูญพันธุ์แทนก็เป็นได้

กับชาวพื้นเมืองเดิมที่สวามิภักดิ์กับไทอาหม จะได้รับอนุญาตให้ปกครองตนเองต่อไป เช่น คาร์รัง ดิมารัว รานี บาร์ดูอาร์ เนาดูอาร์ และ เบลโตลา บางรัฐจ่ายบรรณาการบางรัฐเพียงแต่รายงานกิจการต่างๆ แก่อาณาจักรไทอาหม ส่วนพวกที่อยู่บนเขาเพียงแต่ยอมรับว่าอยู่ใต้อำนาจของไทอาหม ไทอาหมใช้วิธีรับ้าง เป็นไมตรีบ้าง รักษาการดำรงอยู่และการขยายตัว กับชนพื้นเมืองที่รบกันมาก แรกๆ ก็เป็นพวกนาคา ต่อมาเป็นพวกกะจาวี และโมอามาริชา ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างไทอาหมกับรัฐเอกราชอื่นๆ เช่น รัฐไทด้วยกัน ก็มีความสัมพันธ์กับไทเมืองกอง ไทเมา และมีความสัมพันธ์ค่อนข้างดีกับรัฐมณีปุระ ทั้งยังมีความ

¹⁰ เยี่ยมไทอาหม สายเลือดของเรา อ้างแล้ว หน้า 372-375

²⁰ เรณู วิชาติศิลป์ พงศาวดารไทอาหม (2539) เล่ม 1 หน้า (17)

²¹ เยี่ยมไทอาหม สายเลือดของเรา อ้างแล้ว หน้า 125

สัมพันธ์กับพม่าด้วย²²

ถ้าสรุปประวัติศาสตร์อาหมตามความเข้าใจของดิฉัน 300 ปีแรกนั้น เป็นยุคก่อร่างสร้างตัว ช่วงนี้นับจากรัชกาลเจ้าเสือฟ้า(พ.ศ.1771-1811) มาถึงเจ้าเสือหม่เมือง (พ.ศ.2040-2082) เพราะสมัยเจ้าเสือหม่เมืองเป็นรอยต่อสำคัญช่วงหนึ่ง ในสมัยนี้มีการสังคายนาชำระราชการเพื่อสายไท ทำให้เกิดบุราณจีของแต่ละตระกูลขึ้น ในสมัยนี้ยังเริ่มรับอิทธิพลพราหมณ์เข้ามาในราชสำนักจนเจ้าเสือหม่เมือง²³ เริ่มใช้พระนามว่า สวรรคนารายัน ตรงนี้คุณสังข์ตั้งข้อสังเกตว่า ไทอาหมรับวัฒนธรรมพราหมณ์ช้ากว่าไทยสุโขทัยหรือไทยอยุธยา มาก ด้วยไทยในลุ่มน้ำเจ้าพระยาเมื่อเริ่มมีอำนาจก็รับวัฒนธรรมพราหมณ์จากขอมทันที แต่ ไทอาหมใช้เวลาถึง 200 กว่าปีจึงจะเริ่มรับวัฒนธรรมพราหมณ์ อีกเรื่องที่สำคัญก็คือ ปลายสมัยเจ้าเสือหม่เมือง ไทอาหมต้องเผชิญกับกองทัพมุสลิมเป็นครั้งแรก เจ้าเสือหม่เมืองจึงให้สร้างป้อมตามชายแดนเพิ่มขึ้น

อีกเกือบร้อยปีต่อมา คือ สมัยเจ้าเสือแสงฟ้า หรือ ประตาปสิงห์(พ.ศ.2146-2184)

²² เช่น ในตอนปลายของไทอาหม กล่าวถึงการเข้ามาของพม่า ว่าเนื่องจากกษัตริย์กับขุนนางระดับโคฮายแตกแยกกัน ขุนนางมาขอกำลังจากพม่าไปตีอาหม พม่าตีอาหมได้และขอเจ้าหญิงอาหมองค์หนึ่งให้กับบาคอพญา แล้วยกทัพกลับไป ต่อมาความแตกแยกในศูนย์อำนาจอาหมรุนแรงขึ้น รุจิณากโคฮายคนหนึ่งปลดกษัตริย์จันทรกานต์(เสือเดือนฟ้า)แล้วตั้งกษัตริย์ใหม่ ปุรันทรสิงห์ เจ้าหญิงอาหมสนมบาคอพญาจึงขอให้กษัตริย์พม่าช่วยปราบรุจิณาก แต่เมื่อพม่าตีอาหมครั้งใหม่ ทัพพม่าเข้าปกครองเองคงให้กษัตริย์จันทรกานต์เป็นหุ่นเชิดเท่านั้น ส่วนปุรันทรสิงห์กับรุจิณากไปขอความช่วยเหลือจากอังกฤษ จันทรกานต์เมื่อถูกพม่าบีบคั้นมากเข้า จึงหนีไปพึ่งชายแดนอังกฤษรวบรวมกำลังมาโจมตืพม่า ฝ่ายพม่าก็สถาปนา โชเคศวรสิงห์ ขึ้นเป็นกษัตริย์ เกิดเป็นศึกหลายเล้า บ้านเมือง เป็นกลียุค ในที่สุดจันทรกานต์ถูกพม่าจับได้ ไทอาหมกลายเป็นเมืองขึ้นของพม่า จนเมื่อพม่ารบแพ้อังกฤษ(พ.ศ.2369) มีการลงนามในสัญญาอันตะโบ ว่าพม่ายอมสละสิทธิ์ในแคว้นอัสสัม กजर และเซนเตียให้พม่า อังกฤษจึงเข้ามาปกครองไทอาหมแทน โดยปล่อยให้ว่างกษัตริย์ 7 ปี หลังจากนั้นแต่งตั้ง ปุรันทรสิงห์ ขึ้นเป็นกษัตริย์ แต่ไม่นานก็ปลดออกจากตำแหน่ง มีผู้แทนอังกฤษขึ้นปกครองแทน

²³ เจ้าฟ้าเสือหม่เมือง นอกจากมีสมญานามเป็นอินดูว่า สวรรคนารายัน แล้ว ยังมีอีกชื่อหนึ่งว่า ดิฮิงเกียรราชา อีกด้วย ทั้งนี้เพราะพระองค์ได้ย้ายเมืองหลวงจากโกลา ไปตั้งอยู่ที่ บากาตา ริมแม่น้ำดิฮิง ตั้งเมืองหลวงใหม่นั้น และอพยพพราหมณ์มาอยู่ ทั้งให้สร้างท่านบักน่าน้ำกันน้ำท่วมด้วย

อาณาจักรไทอาหม ก็ต้องรบกับกษัตริย์มุสลิมราชวงศ์โมกุลของอินเดียอย่างต่อเนื่อง เพราะราชวงศ์โมกุลสามารถยึดเมืองกามรูปได้ ซึ่งเท่ากับตีกำแพงชาติไทอาหม นับจากช่วงนี้ไปเมืองกามรูปจึงกลายเป็นสมรภูมิระหว่างราชวงศ์ไทอาหมกับราชวงศ์โมกุล บางครั้งไทอาหมก็ยึดเมืองกามรูปได้ บางครั้งก็เสียเมืองกามรูปไปให้ฝ่ายมุสลิม ราชวงศ์โมกุลได้เปรียบด้านอาวุธเพราะมีปืนใหญ่มากและมีทหารฝรั่งโปรตุเกสช่วย แต่ก็ไม่สามารถเอาชนะไทอาหมให้ราบคาบ สำหรับไทอาหมบางครั้งก็ต้องถอยร่นไปจนสุดชายแดนตะวันออก แต่แล้วก็จะรุกคืบกลับมาเสมอเพราะมีความเป็นนักรบที่สืบสานกันมานาน จนในสมัยเจ้าเสือเปิงเมือง (พ.ศ. 2207-2213) ในท่ามกลางสงครามได้มีวีรบุรุษคนหนึ่งเกิดขึ้น ชื่อ หล้าเจ็ด²⁴ เรื่องของเขากลายเป็นตำนานเพราะนอกจากความสามารถในการรบ จนยึดเมืองโคฮ์ตีได้ กระทั่งเอาชนะรามสิงห์ แม่ทัพใหญ่ที่มีความสามารถของพระเจ้าโอริงเซบแล้ว ยังเป็นคนใจเด็ดที่แม้ป่วยหนักก็บัญชาการรบจนชนะ หลังจากนั้นก็สิ้นใจตาย

ในสมัยเจ้าเสือขงฟ้า หรือ รุทสิงห์ (พ.ศ. 2239-2257) ได้สร้างพระราชวัง 7 ชั้นขึ้นที่รังคปร บนดิน 4 ชั้น ใต้ดิน 3 ชั้น เสือขงฟ้ารับเอาวัฒนธรรมพราหมณ์อย่างเต็มตัว รวมทั้งการแต่งกายแบบอินเดีย และให้ทำพิธีศพของพระองค์ตามแบบพราหมณ์ ท่ามกลางการคัดค้านของสามเจ้าผู้ครองเมือง ศาสนาพราหมณ์กลายเป็นศาสนาประจำชาติของไทอาหม สมัยรุทสิงห์เป็นสมัยรุ่งโรจน์ หลังจากนั้นไทอาหมก็ปลอดสงคราม เพราะชาวยุโรปแผ่อิทธิพลเข้ามาในอินเดีย ในจำนวนนี้อังกฤษมีอำนาจมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะในอ่าวเบงกอล แต่ไทอาหมเองกลับเต็มไปด้วยความแตกแยกทั้งในราชวงศ์ และระหว่างกษัตริย์กับขุนนางไท ทำให้พม่าเข้าแทรกแซงและยึดครอง และเมื่อพม่ารบแพ้อังกฤษ (พ.ศ. 2369) อัสสัมตกเป็นของอังกฤษ ราชวงศ์ไทอาหมก็ถึงล่มสลาย คราวที่ คุณสังข์ เดินทางไปอัสสัมได้พบนาเคนทรสิงห์ ผู้สืบสกุลกษัตริย์อาหมคนสุดท้ายซึ่งขณะนั้นมีฐานะความเป็นอยู่ค่อนข้างยากจน

แต่ที่น่าสนใจที่สุดดูเหมือนจะเป็นเรื่องความหยิ่งในตนเอง ความภูมิใจในลัทธิความเชื่อของตน ซึ่งก็คือ การยึดมั่นในวัฒนธรรมประเพณีของตนเอง ชาวไทอาหม ทั้งกษัตริย์ขุนนาง รวมถึงสามัญชน เชื่อว่าตนเองมาจากฟ้า มาจากสวรรค์ คือ เป็นเชื้อสายของขุนลุงขุนไล โอรสแถนค่า ดังที่ตำนานอาหมโบราณจิภาคสวรรค์ได้บันทึกไว้ ชาวไทอาหมไม่เคยรู้สึกว่าเขาต่ำต้อย จนกระทั่งกษัตริย์อาหมยอมรับวัฒนธรรมฮินดู เอาแบบบรรณาการมาใช้เพราะถูกพราหมณ์ขยอก และนำพิธีกรรมต่างๆ มาใช้รองรับฐานะให้กษัตริย์มีฐานะสูงขึ้น เมื่อนำพิธีกรรมเข้ามา ภาษา ก็เปลี่ยนไปตามพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีกรรม ทั้งจำนวนชาวไทอาหมแท้ๆ ก็

²⁴ เป็นลูกคนสุดท้ายของ โมโม ตามูลี แม่ทัพที่มีความสามารถของไทอาหม ในสมัยเจ้าเสือแสงฟ้า (ประดาปลิงห์)

มีไม่มากนัก ในที่สุดภาษาอัสสัมมิสซึ่งมีรากจากภาษาสันสกฤตก็ครอบงำสังคม ราชสำนักหันมาใช้ภาษาอัสสัมมิสเพื่อเข้าถึงลัทธิฮินดู ลามไปยังขุนนางจนถึงชาวไทอื่นๆ ครั้นอัสสัมตกเป็นของอังกฤษ อังกฤษถอดอักษรอัสสัม ให้อ่านาจาพราหมณ์และขุนนางฮินดูแทน ภาษาไทจึงใช้ในวงจำกัดลงเรื่อยๆ จนเป็นภาษาตาย ไม่มีใครใช้ในชีวิตประจำวัน พวกเทพไท ซึ่งเป็นนักบวชตามคติความเชื่อถือ "ฟ้าหลวง" แม้จะพยายามรักษาประเพณีพิธีกรรมต่างๆ แต่ก็ทำได้จำกัด และในที่สุดก็รักษาภาษาไทไว้ได้เพียงในพิธีกรรมต่างๆ เพราะเหล่านักบวชเองก็ขาดคนพูดไปด้วย นานวันเข้าก็ไม่สามารถเข้าใจภาษาไทได้ชัดเจน²⁵

ถึงตอนนี้ เท่ากับดิฉันจัดข้าวของเตรียมเดินทางเสร็จสิ้น ดิฉันพร้อมที่จะแอบติดตามอาจารย์บรรจบเธอไปใน "กาเลหม่านไต"²⁶ แล้ว

ดิฉันนึกชอบอาจารย์บรรจบ ตั้งแต่ตอนที่ท่าน ตัดสินใจที่จะไปโคฮาด์โดยรถไฟแล้ว เพราะท่านดูดีและชอบพิสูจน์อะไรให้เห็นจริงเห็นจังดี ที่จริงศาสตราจารย์ปัทมเศวร โกกอย ก็เตือนแล้วว่ามาทางรถไฟจะลำบาก ควรมาทางเครื่องบิน แต่ก็เพราะ "ลำบาก" นี้แหละที่ทำให้ท่านนึกอยากลอง และทำให้ดิฉันพลอยได้เห็นว่า ยิ่งใกล้อัสสัมเข้ามาเท่าไร ความเขี้ยวข่มก็ยิ่งเพิ่มขึ้นมากเท่านั้น ทั้งเมื่อใกล้สถานีสิฟิคูชี ทางแยกที่ขึ้นไปดาร์จีลิง บ้านช่องก็ดูคล้ายไทยขึ้นมาอีก คือ ปลูกสร้างด้วยไม้ ใต้ถุนสูง หลังคามุงแฝกบ้าง สังกะสีบ้าง แคมผู้หญิงยังนั่งสำหรับแบบกระโจมอกอีก ภาพแบบนี้ขึ้นเครื่องบินไม่มีโอกาสได้เห็นแน่นอนที่น่าสนใจคือตอนข้ามแม่น้ำพรหมบุตรซึ่งเชี่ยวกรากมาก เบื้องหน้าเธอคือเมืองโคฮาด์ ซึ่งดูเหมือนเกาะกลางน้ำเพราะแม่น้ำพรหมบุตรไหลคดโค้งโอบล้อมอยู่ แม่น้ำพรหมบุตรนี้เชี่ยวกรากเหลือเกินจนบางครั้งเรือกลไฟข้ามฟากล่ม ภัยธรรมชาติที่นี่ก็รุนแรงมาก เวลา น้ำท่วมบางที่พัดเอาทั้งหมู่บ้านลอยตามน้ำไป ทั้งอัสสัมยังอยู่ในโซนแผ่นดินไหว จึงมีแผ่นดินไหวเสมอ บางครั้งรุนแรงมาก

ธรรมชาติอย่างนี้เองที่ทำให้อัสสัมเหมือนเมืองลับแล²⁷ แม้ใจกลางจะอุดมสมบูรณ์จน

²⁵ ดิฉันสรุปประวัติศาสตร์ไทอาหม จากข้อความที่สอดคล้องตรงกันของหนังสือ 5 เล่ม ตามเชิงอรรถที่ 13 เป็นสำคัญ นอกจากมีความเห็นของใครที่แหลมเฉพาะออกมา ก็ระบุไปเลย

²⁶ ดู บรรจบ พันธุเมธา กาเลหม่านไต (2504) รายละเอียดของเส้นทาง สำระสำคัญของเรื่อง "กาเลหม่านไต" อ่านเพิ่มเติมได้จากภาคผนวกที่ดิฉันสรุปงานเรื่องชนชาติไทของท่าน ตามท้ายหนังสือนี้

²⁷ คุณสังข์ พิธินทัย มักเรียกอัสสัมว่าเมืองลับแลบ่อยๆ ดิฉันเห็นดีด้วยก็เอามาใช้บ้าง ดู เยี่ยมไทอาหมสายเลือดของเรา อ้างแล้ว ประกอบ

มีคนไทโบราณกลุ่มหนึ่งมาสร้าง "เมืองบุรณสวนคำ" ตามการเรียกขานของคู่แฝดชื่ หรือ "เมืองนุนสวนคำ" ชื่อที่นักภาษาศาสตร์รุ่นใหม่สืบวิเคราะห์และสรุปขึ้น เมืองนี้แม้อุดมสมบูรณ์ แต่ก็ไปมาลำบากมาก เมื่อข้ามแม่น้ำพรหมบุตรแล้ว อาจารย์บรรจบยังต้องนั่งรถไฟไปอีกสิบห้า นาทีจึงไปถึงสถานีโคฮาลี แต่ที่เมืองโคฮาลี บ้านเรือนกลับเป็นแบบอินเดีย คือ ฝาติดดิน เพราะในเมืองโคฮาลีเป็นเมืองใหญ่ นับตั้งแต่เสียเอกราช วัฒนธรรมอินเดียก็ครอบงำ วัฒนธรรมไทเหลือน้อยลงเรื่อยๆ และหลังจากเสียเอกราชแล้วคนไทยซึ่งมีนิสัยชอบความเป็นอิสระ จึงพากันอพยพโยกย้ายไปอยู่ที่ห่างไกล

ชาวไทอาหมในโคฮาลีทุกคนที่ทำงานได้พบ ล้วนภูมิใจในความเป็น "ไท" ดีใจที่ได้พบคนจากประเทศไทย พวกเขาอยากรู้ความเป็นไปของประเทศไทย ซึ่งพวกเขาต่างถือว่าเป็นบ้านเกิดเมืองนอนแห่งหนึ่งของพวกเขาค่ะ แต่เขาก็ไม่ลืมอดีตของตนเอง ทุกคนจดจำประวัติศาสตร์ของอาหมได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะวีรกรรมของบรรพบุรุษ ที่ต่อต้านการรุกรานของกษัตริย์โมกุลซึ่งยกทัพมาถึง 18 ครั้ง แต่ไม่เคยยึดอัสสัมไว้ได้เลยสักครั้งเดียว พวกเขาจึงภูมิใจในชื่อ "อาหม" ที่แปลว่า "ไม่เป็นรองใคร" ทำให้ท่านบิดิปลาบปล้ม แต่ก็มีเรื่องที่ทำให้ท่านเสียใจอย่างใหญ่หลวง นั่นคือ ภาษาอาหมตายมานานนับศตวรรษแล้ว คนอาหมไม่พูดภาษาอาหมกันแล้ว แม้แต่อธิการบดีมหาวิทยาลัยโคฮาลีซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญวิชาภาษาศาสตร์รอบรู้ภาษาหลายภาษา รวมทั้ง กรีก ละติน ฝรั่งเศส เยอรมัน ก็ไม่รู้ภาษาอาหม ศาสตราจารย์ 8-9 คนในมหาวิทยาลัยโคฮาลีเป็นไทอาหม แต่ไม่มีใครพูดภาษาอาหมได้เลย แต่ท่านก็ไม่สิ้นหวัง คิดจะไปสืบเสาะหาคนที่พูดอาหมได้ จากบันทึกที่สืบจากตระกูลบุโรหิตแทน

ตอนที่ดิฉันอ่าน "กาเลหม่านไต" ครั้งแรก เมื่ออ่านมาถึงตรงนี้ดิฉันสะเทือนใจมาก ก่อนหน้านี้ดิฉันไม่เคยรู้เลยว่าภาษาสำคัญแค่ไหน และความตายของภาษาหมายถึงอะไรบ้าง แม้จะเคยถูกสะกิดมาก่อนในหนังสือ "เมืองนุนสวนคำ"²⁸ ที่บอกเล่าเรื่องราวรูปธรรมให้รู้ว่ามีเอกสารภาษาไทโบราณอยู่มากมายในรัฐอัสสัม แต่ไม่มีใครอ่านออก ตอนนั้นก็สะท้อนใจมาก ว่าแล้วคนเหล่านั้นจะรู้เรื่องราวในอดีตได้อย่างไร "เมืองนุนสวนคำ" ได้พาดิฉันไปในที่ต่างๆ ทำให้เห็นภาวะของการล้มเลือนภาษาไท ว่าทำให้ชาวไทถิ่นอื่นๆ ในรัฐอัสสัมไม่นับญาติกับไทอาหม เพราะไทอาหมไม่พูดภาษาไท และยังไปนับถือฮินดู ขณะที่ไทถิ่นอื่นๆ อพยพเข้าไปที่หลังและเอาศาสนาพุทธเข้าไปด้วย แต่ไทอาหมเอง ภายใต้วัฒนธรรมฮินดูก็อยู่ในฐานะ

²⁸ เป็นหนังสือวิชาการเชิงสารคดี รายงานการเดินทางไปประชุมกับสมาคม "วันออกพิบลิค เมืองไท" เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2533 โดย อาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะในเล่ม แทรกประวัติศาสตร์อาหม และชีวิตทางวัฒนธรรมของคนไทในอัสสัมไว้อย่างกระชับรัดสำนักพิมพ์สร้างสรรค์ , 2534

ลำบากมาก นับตั้งแต่สูญเสียอำนาจการปกครองเป็นต้นมา ชาวไทอาหมก็ตกต่ำ เนื่องจาก
ภายใต้ระบบวรรณะ ชาวไทอาหมถูกนับเป็นวรรณะจัณฑาลเท่านั้น

"เมืองนุสนาค" มีผลกระทบต่อความคิดเรื่องชาติของดิฉัน ปกติดิฉันเป็นชาวโลก
ไม่เคยรู้สึกว่าคุณเองมีชาติ รู้สึกแต่ว่าคุณเองเป็นมนุษย์ ทั้งยังเชื่อมั่นมนุษย์เราล้วนเป็นพี่
น้องกันทั้งนั้น ดิฉันเห็นความงามของความแตกต่างหลากหลาย และเชื่อเรื่องการเคารพ
ความแตกต่าง การเอาใจเขามาใส่ใจเรา จะนำเราไปสู่สันติ ขณะเดียวกัน ดิฉันก็เชื่อ
เรื่องความรัก ความเอื้อเฟื้อ แบ่งปันที่จะนำไปสู่ความกลมเกลียว แต่เรื่องราวของคนไท
อาหม ที่หลังจาก"สิ้นชาติ"ก็ตกต่ำจนไม่มีที่ยืนในสังคม ทำให้ดิฉันสะท้อนใจ ผนวกกับสถานการณ์
ทางเศรษฐกิจไทยเราขณะนั้น(พ.ศ.2538) ที่รอบตัวเต็มไปด้วยข้อมูลข่าวสารที่หลอก
ลวง(เป็นกลไกที่คนชั้นนากลุ่มนักปั่นประเทศหลอกคนชั้นกลางไปบริโภชรหัส) หายนะใหญ่กำลัง
เคลื่อนตัวมาอย่างน่ากลัว เพราะมาถึงระยะที่กลุ่มทุนโลกมีพัฒนาการชุดรีดผ่านการเก็ง
กำไรแบบซับซ้อน แต่ผู้คนที่อยู่ในส่วนรับผิดชอบของรัฐ เจ้าของทุน และชนชั้นกลางทั่วไป
กลับพากันคิดแต่จะตักตวงเข้าตัวเข้ากลุ่มจนมืดบอดไปหมด ดิฉันเห็นภาพสังคมไทยกำลังจะ
พังครืน ประเทศกำลังจะสิ้นชาติ ซึ่งเป็นภาพที่ขัดกับทัศนคติและความรู้สึกคนทั่วไปในขณะนั้น
จนถ้าดิฉันไม่ถูกเขายะเยี้ยก็ถูกปิดปาก ปิดช่องทางที่จะพูดกับสังคมเสีย

ในเวลานั้นเองที่ดิฉันต้องถามตัวเองใหม่ว่าจะยอมเป็นทั้งมนุษย์ด้วยทั้งไทยด้วยหรือ
เปล่า แล้วดิฉันก็ต้องปิดเปลือกตาด้วยความขมขื่น ความเป็นชาติไทยคืออะไรกัน ทำไมดิฉัน
จึงเลือกยืนนอกระบบเสมอมา ก็เพราะรอบตัวเต็มไปด้วยความคดโกง โกงเงิน โกงชื่อ
เสียง โกงเวลา ฯลฯ เต็มไปด้วยความหน้าไหว้หลังหลอก ปากอย่างใจอย่าง มือถือสา
ปากถือศีล เหยียดหยามคนจนไม่เหยียดหยามคนชั่ว ยังเต็มไปด้วยการแก่งแย่งแข่งขัน ดิฉัน
เลือกเป็นชาวบ้านซอมซ่อ ไม่ใช่เพราะชาวบ้านวิเศษเลิศเลอ แต่อย่างน้อยพวกเขาก็มีสิ่ง
เหล่านั้นน้อยหน่อย แล้วในที่สุด แม้ขมขื่น ดิฉันก็ต้องยอมรับความจริง ดิฉันเกิดในสังคมไทย
แม้มีหลายชาติพันธุ์ในตนเอง แต่ก็พูดภาษาไทยได้ภาษาเดียว ทั้งยังรู้จักคุ้นเคยกับวัฒนธรรม
ไทยมากที่สุด และที่สำคัญในกระบวนการ"สิ้นชาติ"ที่กำลังจะเกิดขึ้น ชาวบ้านทั่วไปไม่ได้มี
ส่วนร่วมรู้เห็น แต่พวกเขา กลับจะเป็นกลุ่มที่รับผลพวงต่างๆ เพราะรัฐทำตัวเป็นนายหน้า
ระหว่างประเทศได้ ทุนเป็นได้ทั้งนายหน้าและหุ้นส่วนกับทุนสากล คนชั้นกลางก็เป็นกลไกใน
ระบบการยึดครองใหม่ได้ ส่วนปัญญาชน ก็มีบทบาทเกลี้ยกล่อมให้ประชาชนคนสามัญยอมรับ
ภาระที่หนักขึ้นได้ แต่ชาวบ้านคนชั้นล่างนั้นจะยิ่งกว่าชอนน้ำตากิน จะตกเป็นพลเมืองชั้นสอง
เกรดเลว ชาวบ้านเหล่านี้จำเป็นต้องมี"ชาติ" เพราะยิ่งถ้าไม่มี"ชาติ"ไม่มีการผนึกกำลังกัน
ก็ยิ่งถูกย่ำยีกดทับจากเบื้องบนดังตายทั้งเป็น และดิฉันก็เป็นหนึ่งในชาวบ้านเหล่านี้

นั่นเป็นจุดเริ่ม ที่ทำให้ดิฉันตัดสินใจศึกษาประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมไทย ดิฉัน
ไม่ได้ตื่นเต้นว่า"ไทย"จะเคยเป็นชาติใหญ่มาก่อนสักขนาดไหน จะเคยเป็นพี่เอื้อยของจีนมา

หรือเปล่า ในทัศนะของดิฉัน มนุษย์ทุกผู้นาม ทุกชนเผ่า ทุกชนชาติที่มีชีวิตสืบมาจนถึงทุกวันนี้ ล้วนมีความเป็นมาเก่าแก่สืบย้อนบรรพบุรุษไปได้นับล้านปีทั้งสิ้น ซึ่งก็คือ มนุษย์เราเป็นพี่น้องกันทั้งนั้น และถ้าจะสืบบรรพบุรุษไปไกลกว่านั้น ไปถึงบรรพบุรุษของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมเมื่อหลายร้อยล้านปีก่อน เราก็เป็นญาติกับสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมทั้งหลาย โดยมีพวกผู้อุปการะคุณเป็นพวกพืชพันธุ์ต่างๆ โดยเฉพาะพวกพืชดอก หรือกระทั่งสาวไปถึงจุลชีวิตวันแรกเริ่มที่เกิดขึ้นเมื่อสามพันล้านปีก่อนก็คือ สรรพชีวิตนั้นมีบรรพบุรุษเดียวกัน แต่การที่เราพบร่องรอยสังคม ไทกระจายอยู่ในพื้นที่กว้างขวาง มีความเป็นไปได้ว่าจะมีความเป็นมาเก่าแก่ มันก็เป็นเรื่องดี เพราะมันจะได้เสาะหาอดีตได้ง่ายหน่อย ดิฉันเห็นว่าสังคมก็เหมือนคน คนเราแต่ละคน จะเป็นคนเต็มคน มองหน้าตัวเองได้เต็มตา ต้องสามารถยอมรับความเป็นมาของตนเองได้อย่างซื่อสัตย์ ยอมรับทั้งส่วนที่ถูกและผิดของตัวเอง จึงสามารถพัฒนาตัวเองต่อไปได้ อดีตของสังคมที่ดิฉันค้นหา จึงเพียงขอแต่เป็นความจริง ไม่จำเป็นต้องดี ยิ่งใหญ่ เป็นเลิศ บริสุทธิผุดผ่อง ดิฉันเชื่อว่า การแบความจริง จะทำให้ผู้คนในสังคมสามารถเลือกได้ว่าเขาจะเก็บอะไรไว้ และทิ้งอะไรไปเสีย เพราะบรรพบุรุษของเราก็คงไม่ถูกหรือผิดไปเสียทั้งหมด แต่นี่ก็เป็นเรื่องของผู้คนทั้งหลายที่นับว่าตนเองเป็นไทย ไม่ใช่เรื่องลำพังของดิฉัน

กลับมาที่อาจารย์บรรจบต่อไป ในขณะที่"เมืองนุนสุนคำ"บอกให้ดิฉันรู้ว่าการสูญเสียภาษานั้นสำคัญอย่างไร "กาเลหม่านไต"บอกให้ดิฉันเข้าใจขนาดของวิกฤติทางภาษา ด้วยขนาดศาสตราจารย์ไทอาหม สาขนิรุกติศาสตร์ รอบรู้สารพัดภาษา กลับไม่รู้ภาษาไทยอาหม ซึ่งเป็นภาษาบรรพชนของตนเอง ขณะนั้น ดิฉันเกิดความรู้สึกเสียดยะเรียวแรงของคนไทอาหมในอดีตหลายยุคหลายสมัยที่สูญสลายสำหรับบันทึกเหตุการณ์ไว้มากมาย หากแม้แต่ปัญญาชนชั้นสุดยอดของลูกหลานก็ยังอ่านไม่ออก แต่เมื่อกลับมาอ่านใหม่ โดยอ่านเรื่องราวอื่นๆ ประกอบ คราวนี้ ดิฉันกลับมองเห็นว่าภาษาไทยอาหมได้ค่อยๆ พ้นตัวขึ้น ทั้งโดยชาวไทอาหมเอง และทั้งโดยนักวิชาการไทยและนักวิชาการไทศึกษาประเทศอื่นๆ ร่องรอยที่เหลืออยู่นั้นเองที่เป็นเชื้อแห่งการฟื้นทั้งวัฒนธรรมและทั้งภาษาของตนเองขึ้นมา แม้ว่าจะจะเป็นไปอย่างช้าๆ และทีละเล็กละน้อยก็ตาม

จากโคฮาดิอาจารย์บรรจบได้เดินทางไปลิพสาคร เมืองหลวงเก่าของกษัตริย์อาหม ขณะที่ท่านไปถึงลิพสาครเจียบเหงาเหมือนเมืองร้าง แต่บริบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร ท่านเล่าว่าต้นกล้วยสูงราวต้นตาล ต้นนุ่นก็สูงใหญ่มาก ท่านไปพักที่บ้านนายทนุราม โกกอย ซึ่งได้พาท่านชมสถานที่สำคัญของเมืองลิพสาคร และสระน้ำขนาดใหญ่หลายสระที่สร้างไว้บูชาพระคิเว พระวิชญ และเทวีทล เป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ที่บริเวณสระน้ำพื้นดินสูงกว่าบริเวณโดยรอบ เพราะพูนดินขึ้นก่อนขุดสระ แต่น้ำในสระกลับเต็มเปี่ยมทุกแห่งแม้ในฤดูแล้ง และเป็นประโยชน์แก่ชาวลิพสาครมาก ได้อาศัยน้ำในฤดูแล้ง เป็นแหล่งเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ และยังใช้สับขึ้นมาทำน้ำประปาด้วย ทำให้ชาวลิพสาครสมัยอาจารย์บรรจบไปเยือน เป็นเมืองที่

มีน้ำประปาใช้แม้จะยังไม่มีไฟฟ้าใช้ เทคโนโลยีการชลประทานที่ทํากันในสมัยโบราณนี้เป็นสิ่งหนึ่งที่ชาวอาหมอยากทราบว่าเขียนไว้ในคัมภีร์โบราณหรือไม่ ดิฉันเองก็นึกถึงเหมือนกันเลยอยากติดตามไปด้วย แต่ดิฉันก็ไม่ปักใจเชื่อนักว่าเทคโนโลยีเหล่านี้จะเป็นของชาวไทอาหม อาจจะ เป็นเทคโนโลยีของพราหมณ์ก็ได้ เพราะเป็นการชลประทานเทพเจ้าฮินดู แม้ว่าสระน้ำสระแรก ชื่อชัยสาคร จะเป็นสระที่เจ้าเสือขงฟ้า(รุทราสิงห์) ชลประทานพระราชชนนี แต่เจ้าเสือขงฟ้าก็ หนีฮินดูและรับอิทธิพลพราหมณ์อย่างมาก ต่อมา ในสมัยลูกคือเจ้าเสือดอนฟ้า(ศิเวสิงห์) การชลประทานเพื่อบูชาพระศิเว ยิ่งสมัยหลังๆ มา กษัตริย์อาหมยิ่งนิยมชลประทานพระเป็น เจ้าในศาสนาฮินดูกันมากโดยเฉพาะในสมัยลักขมสิงห์(เจ้าเสือใหญ่ฟ้าง่าเมือง พ.ศ.2312 -2325) จึงมีสระน้ำมากมายเต็มเมืองสิพสาคร

เรื่องชาวอาหมอ่านภาษาของตนเองไม่ออกเมื่อไรนั้น หมอดอดด์ว่าอาจถึง 400 ปี ส่วนอาจารย์บรรจบว่าราว 200 ปี ส่วนดิฉันนั้น สะดุดใจเครื่องประดับที่หน้าอกรูปปั้นเจ้า เสือดอนฟ้า(ศิเวสิงห์ พ.ศ.2257-2288) เพราะเป็นแผ่นทองเหลืองค่อนข้างใหญ่ กว้าง 3 นิ้วยาว 9 นิ้วสลักอักษรอัสสัมมิส แสดงว่าสองร้อยกว่าปีก่อน(นับจากปี พ.ศ.2498 อันเป็น เวลาที่ท่านไปทีนั้น) อย่างน้อยที่สุดภาษาอัสสัมมิสก็ถูกใช้ในราชสำนักแล้ว อาจารย์บรรจบยัง เล่าว่า พบแผ่นทองเหลืองแบบนี้หลายแผ่นตามบ้านราชตระกูลอาหม จารึกด้วยอักษรจีนแทน อัสสัมมิส แสดงร่องรอยความเกี่ยวพันของจีนกับอาหม แต่ท่านไม่เข้าใจว่าจีนมาเกี่ยวข้องกับ ได้อย่างไร เมื่อไร และที่ไหน ส่วนดิฉันเห็นว่าแม้ชาวไทอาหมจะข้ามเขาปาดไก่อมาตั้งรกรากที่ลุ่มน้ำพรหมบุตรมานานแล้ว แต่ก่อนที่ราชวงศ์หมิงจะล้อมอำนาจก็มีสงครามกับเมือง เมว บ้านพี่เมืองน้องกับอาหมมาก่อนจนเมืองเมวแตกเป็นเมืองเล็กเมืองน้อย พอราชวงศ์ หมิงล้อม ราชวงศ์ชิงเป็นใหญ่ ได้ส่งอู่ซานกั๊ย แม่ทัพหมิงซึ่งเปิดประตูเมืองให้แมนจูมาเป็น "อ๋อง"ครองเมืองยูนนาน ภายหลัง อู่ซานกั๊ยตั้งตัวเป็นจักรพรรดิทางใต้ จึงถูกราชวงศ์ชิง ปราบปราม และเมื่อถึงสมัยจักรพรรดิเฉียนหลง(พ.ศ.2278-2334) ก็แผ่อำนาจจนจีนมี อาณาเขตกว้างใหญ่มาก ทางด้านตะวันออก ได้ทำสงครามชนะทั้ง กูร์ข่าในเนปาล พม่า และเวียตนาม^{๒๐} ร่องรอยความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับอาหมจึงน่าจะมีต้นสายปลายเหตุ ควร เป็นประเด็นหนึ่งของการสืบค้นต่อภาพความสัมพันธ์โบราณของแคว้นแค้นในภูมิภาคนี้

แผ่นทองเหลืองที่ว่าทำให้ดิฉันคิดถึง"จารึกอาณาจักรน่านเจ้า"ขึ้นมา เพราะบางที แผ่นทองเหลืองที่ว่านี้อาจเป็นตราหรืออะไรสักอย่างที่ใช้สื่อกับอาณาจักรอื่น ขึ้นอยู่กับว่าขณะ นั้นคนที่เราตั้งใจสื่อสารด้วยเป็นใคร เขาพูดภาษาอะไร เหมือน"จารึกอาณาจักรน่านเจ้า"

^{๒๐} ทวีป วรดิolk ประวัติศาสตร์จีน สำนักพิมพ์สุภาพใจ , 2538 หน้า 523-526 และ หน้า 543-544

ถ้าดิฉันไม่ได้ไปอ่านละเอียด ก็ไม่ได้รู้ว่า ที่จริงพระเจ้าโกะล๋องจงจาริกขึ้นเพื่อที่จะบอกราชวงศ์ถัง ว่าเรื่องผิดใจกันระหว่างจีนกับน่านเจ้าจนนานเจ้าต้องหนีไปพึ่งพิงฉีเบตนั้นเป็นเรื่องสุดวิสัย แท้จริงน่านเจ้าไม่เคยคิดร้ายต่อจีน ดังที่พระองค์ได้กล่าวในจารึกว่า "บรรพบุรุษของข้าพเจ้าหลายชั่วคนได้รับการแต่งตั้งและของขวัญจากราชสำนักจีน ลูกหลานของข้าพเจ้าจะได้แสดงศิลาจารึกนี้ต่อเขา เพื่อเป็นข้อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของข้าพเจ้า" จารึกนี้ตั้งไว้ที่หน้าประตูเมืองหลวง³⁰ ดังนั้น ที่จารึกเป็นภาษาจีนก็อาจตีความได้หลายอย่าง และมีคนตีความว่าชาวน่านเจ้าใช้ภาษาจีน ส่วนดิฉันเห็นว่าชาวน่านเจ้าจะใช้ภาษาอะไรกันก็ตาม ข้อความในจารึกเป็นเรื่องที่พระเจ้าโกะล๋องจงต้องการพูดกับจีน ทั้งเป็นการพูดแบบจดหมายเปิดผนึกด้วย ไม่ใช่พูดจากันตามลำพังจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะใช้ภาษาจีน

ดิฉันติดตามอาจารย์บรรจบต่อไป ท่านได้พบว่า แม้ภาษาอัสสัมจะกลายมาจากภาษาอินเดีย แต่ท่านกลับไม่สามารถฟังออก และหลังจากออกจากโคฮาคีก็หาคนพูดภาษาอินเดียไม่ได้ แต่ก็ยังหวังว่าที่โรงเรียนปัตตากูจะพบคนไทยอาหมที่พูดภาษาไทยได้ ระหว่างการไปโรงเรียนปัตตากู ท่านพักบ้านน้องเขยนายทนุรามซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ดูแลไร่ชา ทำให้เธอได้รู้ว่า คนไทยมีคุณสมบัติที่ดีคือ ซื่อสัตย์ไว้ใจได้ จึงมักได้รับเลือกให้เป็นคนดูแลไร่ชา แม้คนที่มีความรู้น้อยกว่าคนชาติอื่น ถ้าเป็นอาหมก็จะถูกเลือกก่อน ดิฉันยังได้รู้ว่าแม้อัสสัมจะเต็มไปด้วยไร่ชา แต่ไม่มีคนไทยในบรรดากรรมกรไร่ชาในอัสสัม เพราะคนไทยไม่ชอบทำงานภายใต้บังคับคนอื่น คนไทยอาหมจะทำกสิกรรม อับจนก็จะค้าขาย แม้แต่เรื่องการค้าขาย ชาวไทยอาหมก็จะทำต่อเมื่อจำเป็นเท่านั้น

แต่ที่โรงเรียนปัตตากู ท่านก็ต้องผิดหวังอีก บัณฑิตอาหมซึ่งชราแล้วพนมมือสวดภาษาไทยให้ท่านฟัง ฟังคล้ายภาษาไทยแต่เมื่อท่านขอจดกลับไม่เข้าใจ บัณฑิตอาหมเองก็ได้แต่แปลความหมายรวมๆ ไม่สามารถแปลคำต่อคำ ถึงตรงนี้ท่านแทบจะสิ้นหวัง รู้สึกเสียดายคัมภีร์เก่าแก่โบราณจนบอกไม่ถูกเพราะใครจะมาลงแรงอ่าน ในเมื่อถ้าคิดอ่านกันจริงๆ ก็คงต้องอุทิศเวลาอย่างน้อยครึ่งชีวิต เมื่อท่านกลับประเทศไทย อาจารย์ประเสริฐ ณ นครได้ขอเรื่องให้ท่านค้นคว้าอ่านหนังสือไทยอาหม แต่ท่านปฏิเสธด้วยเหตุผลที่ว่า "ไทยอาหมควรเป็นผู้ค้นคว้าอ่านหนังสือของตนเอง และหากดร.บรรจบจะพยายามอ่านก็คงต้องใช้เวลากว่าครึ่งชีวิต"³¹ อาจารย์ประเสริฐ จึงเปิดสอนการอ่านหนังสือไทยอาหมขึ้นในมหาวิทยาลัยศิลปากร

³⁰ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี จารึกอาณาจักรน่านเจ้า พ.ศ. 1309 โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี 2510 . หน้า(7)

³¹ ประเสริฐ ณ นคร คำนำ ใน พงศาวดารไทยอาหม เรณู วิชาศิลป์ อ้างแล้ว